ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

2

TOMUL 42 1989

FEBRUARIE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

Preţul unui abonament este de 180 lei.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ROMPRES-FILATELIA Departamentul Export-Import-Presă P.O. Box 12—201. Telex 10376 prsfi r — Bucureşti, Galea Griviţei nr. 64—66.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Comitetului de Redacţie al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacţiei:
B-dul Aviatorilor nr. 1
71247 — Bucureşti, tel. 50.72.11

REVISTA DE ISTORIE

TOM 42, NR. 2
Februarie 1989

SUMAR

ISTORIA ROMÂNIEI

„Revista de istorie", tom 42, nr. 2, p. 109—214, 1989

REVISTA DE ISTORIE

TOME 42, N° 2
Février 1989

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA ROUMANIE

HISTOIRE UNIVERSELLE

DOCUMENTAIRE

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

„Revista de istorie", tom 42, nr. 2, p. 109—214, 1989

UNIUNEA TINERETULUI COMUNIST ÎN PRIMII ANI DUPĂ REVOLUȚIA DE ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ, ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ

IOAN TODEA

Anul acesta se împlinesc 40 de ani de la crearea Uniunii Tineretului Muncitor. Organizația revoluționară de tineret din țara noastră are o existență îndelungată. Izvorul ei îl găsim în lupta proletariatului român începînd de la mijlocul veacului trecut, pentru condiții mai bune de muncă și viață, pentru democrație și progres. Conferința generală a tineretului socialist din 19—20 martie 1922 a marcat data constituirii sale după care, sub conducerea partidului comunist, a acționat cu curaj pentru sporirea propriilor rînduri, s-a situat în fruntea tineretului român în bătăliile pe care acesta le-a dus împotriva reacțiunii, s-a ridicat cu hotărîre împotriva fascismului, a războiului hitlerist și a dictaturii militare antonesciene. ,,Constituirea Uniunii Tineretului Comunist, a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, a reprezentat un proces legic în dezvoltarea mișcării democratice revoluționare, a mișcării muncitorești, o continuare a luptelor celor mai înaintate forțe ale națiunii noastre, în care tineretul s-a aflat întotdeauna în primele rînduri"[1].

Cu mîndrie patriotică, de la înalta tribună a adunării solemne consacrată aniversării a 60 de ani de la crearea Uniunii Tineretului Comunist și a 25 de ani de la înființarea Uniunii Asociațiilor Studenților Comuniști din România, secretarul general al partidului a arătat : ,,Tineretul a participat activ la întreaga activitate desfășurată de forțele patriotice, democratice, sub conducerea partidului comunist, împotriva războiului antisovietic, pentru ieșirea din acest război și trecerea cu întreaga forță la lupta împotriva Germaniei hitleriste, alături de Armata Sovietică, pînă la înfrîngerea definitivă a fascismului".[2]

Lupta Uniunii Tineretului Comunist din perioada interbelică și a războiului antifascist e legată organic de activitatea revoluționară a tovarășului Nicolae Ceaușescu care în anul 1930, la vîrsta de numai 12 ani, participa activ la viața și lupta tineretului sindical, pentru ca apoi, în 1933, să devină membru al Uniunii Tineretului Comunist și al Partidului Comunist Român. Intrarea sa în activitatea politică, într-o perioadă de puternic avînt revoluționar, și-a pus amprenta asupra întregii activități de mai tîrziu. În funcțiile de mare răspundere pe care le-a avut începînd din toamna anului 1935, de secretar al Comitetului regional Prahova al Uniunii Tineretului Comunist, instructor pentru Oltenia al U.T.C., apoi, din decembrie 1939, după ce și-a adus o mare contribuție la reorganizarea U.T.C., ca membru al Secretariatului C.C. al U.T.C., a luptat cu hotărîre și devotament împotriva reacțiunii, a Gărzii de Fier

,,Revista de istorie", tom 42, nr. 2, p. 111—129, 1989

fasciste şi a războiului în care ţara noastră a fost tîrîtă fără voia sa, de către dictatura militaro-fascistă, nefiind scutit pentru această luptă de ani grei de închisoare şi lagăr.

În vara anului 1939 a început să se afirme în mişcarea comunistă de tineret şi tînăra Elena Petrescu (Ceauşescu), care, în calitate de responsabil a unei Comisii de sector, a participat „ la 25 iulie 1939 la şedinţa Comisiei locale de reorganizare a U.T.C. din Bucureşti — desfăşurată sub conducerea militantului comunist Nicolae Ceauşescu"[3].

Revoluţia de eliberare naţională şi socială, antifascistă şi antiimperialistă a deschis o eră nouă în istoria poporului nostru, era marilor transformări revoluţionare care au avut loc pe pămîntul României. La înfăptuirea acesteia uteciştii au contribuit direct, nemijlocit, înscriind astfel o pagină de aur în istoria organizaţiei revoluţionare de tineret. Relevînd această contribuţie, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta : „Uniunea Tineretului Comunist a participat activ la înfăptuirea revoluţiei de eliberare naţională şi socială, antifascistă şi antiimperialistă, la întreaga activitate de transformări revoluţionare ce au avut loc în anii următori"[4].

Bucurîndu-se de o înaltă apreciere în rîndurile partidului comunist, ale Uniunii Tineretului Comunist, imediat după 23 august 1944 conducerea organizaţiei comuniste de tineret este încredinţată unui activ în fruntea căruia se afla tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretarul C.C. al U.T.C., care s-a angajat cu hotărîre, curaj şi pasiune revoluţionară în lupta împotriva reacţiunii şi fascismului, a militat cu toată forţa, capacitatea şi experienţa sa pentru angajarea plenară a tineretului român la lupta pentru înfrîngerea Germaniei hitleriste şi a Ungariei hortyiste, democratizarea şi reconstrucţia ţării. Activitatea sa a fost susţinută cu tot elanul de tînăra activistă a Uniunii Tineretului Comunist, Elena Petrescu (Ceauşescu), care, imediat după 23 August 1944, avînd funcţia de secretar (responsabil) a Sectorului III Albastru al U.T.C. din Capitală, şi-a adus o mare contribuţie la activitatea de reorganizare, în condiţii legale, a U.T.C. şi a militat pentru realizarea Frontului Naţional Democratic al Tineretului.

Membrii Uniunii Tineretului Comunist, la chemarea partidului comunist, s-au alăturat cu toate forţele valului revoluţionar declanşat de revoluţia de eliberare naţională şi socială, antifascistă şi antiimperialistă. Începutul l-au făcut chiar în seara zilei de 23 august, după arestarea guvernului Antonescu, prin organizarea — la indicaţia partidului — a unei mari manifestaţii de masă în Piaţa Palatului regal. În faţa mulţimii adunate au luat cuvîntul mai mulţi vorbitori care au arătat însemnătatea doborîrii dictaturii antonesciene şi a întoarcerii armelor împotriva adevăraţilor duşmani ai poporului român. „Tancurile hitleriste au deschis foc asupra manifestanţilor rănind mai mulţi cetăţeni. Tineretul nu a fost intimidat. El a continuat să-şi afirme voinţa de luptă organizînd manifestaţii pe alte străzi ale Capitalei"[5].

La luptele eroice care s-au dat în zilele de 24—28 august în Bucureşti şi în zona sa limitrofă au luat parte activă mii de tineri, avînd în frunte utecişti. Ziarul „Luptătorul", organ al Comitetului judeţean Ilfov al Partidului Comunist Român, din 6 septembrie 1944, scria : „Neclintite sub ploaia de gloanţe, bombe ucigătoare ce se abăteau din ceruri asupra capitalei, gărzile tineretului au luptat fără şovăire alături de armata

română(...). În timpul bombardamentelor, gărzile patriotice ale Uniunii Tineretului Comunist susţineau moralul maselor, ţineau la curent cetăţenii prin grupe de agitatori despre succesele obţinute de unităţile armatei şi formaţiunile de luptă patriotice în curăţirea Bucureştiului de nemţi, de apropierea rapidă a trupelor sovietice. Uteciştii au ajutat în acele zile deosebit de grele populaţia să se adăpostească în timpul bombardamentelor, au organizat împărţirea unor alimente pentru copii şi bătrîni. Armata, formată în majoritate de tineri, clocotind de ură împotriva cotropitorilor şi împotriva celor ce purtau vina uciderii a sute de mii de oameni, a dat dovadă de un nemărginit eroism".

Rolul Uniunii Tineretului Comunist în perioada respectivă rezultă şi din faptul că pe parcursul a numai trei zile, 30 august—1 septembrie 1944, cu prilejul sosirii şi trecerii prin Capitală a Armatei Roşii, secretarul C. C. al U.T.C., tovarăşul Nicolae Ceauşescu, a luat cuvîntul de trei ori salutînd, în numele Uniunii Tineretului Comunist al întregului tineret, trupele sovietice. Astfel, la 30 august, cu prilejul primului miting organizat pe şoseaua Colentina, la bariera Moşilor, tovarăşul Nicolae Ceauşescu a spus : „În numele C.C. al U.T.C., în numele tineretului român vă salut şi vă urez bun venit. Prin lupta voastră aţi ajutat poporul român să dărîme guvernul trădătorului Antonescu. Tineretul comunist a stat tot timpul în fruntea luptei tineretului contra războiului tîlhăresc a lui Hitler şi Antonescu" [6]. În aceeaşi zi, s-a organizat al doilea miting în piaţa din faţa Universităţii din Bucureşti, unde secretarul C.C. al U.T.C. a menţionat : „Ziua de 23 august este o zi de sărbătoare, este o zi din cele mai importante pentru întreg tineretul român" [7], iar după ce a prezentat consecinţele pe care războiul le-a avut asupra tinerei generaţii, tovarăşul Nicolae Ceauşescu a arătat : „Mă adresez tineretului social-democrat chemîndu-l alături la înfăptuirea şi consolidarea Frontului Unic Muncitoresc pentru a lupta împreună pentru drepturile tineretului" [8]. La acest miting a luat cuvîntul şi tovarăşa Elena Petrescu (Ceauşescu) din partea femeilor muncitoare, pe care le-a chemat „să susţină lupta mai departe împotriva lui Hitler şi a cozilor sale de topor" [9]. A doua zi, în 31 august, a luat din nou cuvîntul tovarăşul Nicolae Ceauşescu la mitingul organizat în Piaţa Obor, „cu prilejul scurgerii spre front de două zile a Armatei Roşii" [10].

Intrarea României în războiul antihitlerist a întrunit de la început sprijinul neprecupeţit al întregului popor care, mobilizat de chemarea „Totul pentru front, totul pentru victorie", lansată de partidul comunist, s-a angajat cu toată hotărîrea în războiul drept, eliberator, împotriva Germaniei hitleriste şi Ungariei hortyiste.

Ce a însemnat acest război, această încleştare pe viaţă şi pe moarte cu fascismul, pentru Uniunea Tineretului Comunist, pentru tineretul român se vede din numeroasele referiri ale secretarului C.C. al U.T.C., tovarăşul Nicolae Ceauşescu, în cadrul mitingurilor şi demonstraţiilor ce au avut loc, din articolele publicate în presă, precum şi din apelurile şi chemările C.C. al U.T.C. către tineretul român. În cadrul acestora, fie că se făcea apel la lupta hotărîtă a Armatei Române pe front pentru înfrîngerea Germaniei hitleriste şi a Ungariei hortyiste, fie că se adresa tineretului din spatele frontului pentru a spori producţia întreprinderilor şi a ajuta în felul acesta obţinerea victoriei împotriva fascismului. Astfel,

în articolul *Tineretul, viitorul poporului*, publicat în „Scînteia", tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta : „Prin actul istoric de la 23 august s-a deschis drumul pentru eliberarea Ardealului de nord, pentru ca poporul român să contribuie alături de Armata Română şi Armata Roşie la zdrobirea definitivă a Germaniei hitleriste şi distrugerea la noi în ţară a trădătorilor legionari şi antonescieni. Tineretul trebuie să depună toată energia sa pentru a contribui la grăbirea victoriei forţelor Armatei Române, Armatei Roşii şi Armatelor Aliate".[11] La numai o zi după aceasta, secretarul C.C. al U.T.C. publică tot în ziarul „Scînteia" articolul *Frontul Unic al Tineretului* în care spune : „Tineretul trebuie să dea tot sprijinul său pentru zdrobirea definitivă a bandelor hitleriste germane. Trebuie lovit fără milă în elementele legionare şi prohitleriste, care din umbră se pregătesc să lovească în armata noastră şi în cei mai buni luptători patrioţi".[12] Şi, în fine, mai menţionăm aici ceea ce secretarul C.C. al U.T.C. arăta într-un interviu acordat ziarului „Luptătorul Bănăţean" : „sarcina principală a U.T.C.-ului în momentul de faţă este mobilizarea întregului tineret în lupta pentru zdrobirea fascismului. Aceasta înseamnă că tinerii comunişti trebuie să fie cei mai buni muncitori pentru mărirea producţiei de război. Ei trebuie să supravegheze ca elementele fasciste să nu poată sabota producţia, ei trebuie să ajute la îndepărtarea lor din întreprinderi şi darea lor pe mîna autorităţilor".[13]

În scopul asigurării capacităţii de luptă a unităţilor militare, la recomandarea partidului, Uniunea Tineretului Comunist a organizat trimiterea de voluntari pe front. Peste 1.500 de activişti ai U.T.C. au plecat voluntari împreună cu mii şi mii de tineri din acea perioadă în războiul antihitlerist ; în acelaşi timp, sute de mii de tineri luptau ca ostaşi în unităţile armatei române.

Prezenţa voluntarilor pe front, inclusiv dintre membrii C.C. al U.T.C.—din rîndul cărora a făcut parte şi tînărul erou Constantin Godeanu — a contribuit la ridicarea spiritului de luptă al armatei noastre [14].

Poporul român a adus o contribuţie apreciabilă la înfrîngerea Germaniei naziste şi a aliaţilor ei. De la 23 august 1944 şi pînă la 12 mai 1945 armata română a străbătut prin lupte spaţiul cuprins între Marea Neagră şi Podişul Boemiei dîndu-şi o contribuţie însemnată la eliberarea ţării noastre, precum şi a Ungariei, Cehoslovaciei şi a unei părţi din Austria ; a forţat 14 masive muntoase şi 12 cursuri importante de apă ; a eliberat 3.800 de localităţi şi aşezări, dintre care 53 de oraşe ; a provocat inamicului pierderi cifrate la 23.000 de morţi şi aproape 118.000 prizonieri.

Pierderile proprii s-au cifrat la peste 170.000 de morţi, răniţi şi dispăruţi, ceea ce înseamnă peste 31 la sută din efectivele totale angajate în lupte. Contribuţia totală în luptători s-a ridicat la peste 540.000 de oameni, cifră care nu include formaţiile de luptă patriotice şi alţi numeroşi cetăţeni care au luat parte la luptele din ţara noastră sau în rîndul partizanilor din U.R.S.S, Franţa, Jugoslavia, Polonia şi Cehoslovacia. Semnificativ pentru contribuţia adusă de România la înfrîngerea fascismului, la scurtarea războiului cu circa 200 de zile este şi substanţialul aport economic ce s-a ridicat la peste un miliard treisute de milioane dolari (valută 1938). Prin efortul militar, uman şi economico-financiar România a ocupat locul patru în rîndul ţărilor care au participat la înfrîngerea Germaniei hitleriste. Tînăra generaţie de azi trebuie să fie mîndră că un mare aport la aceste realizări l-au dat şi tinerii care au contribuit prin jertfa

lor de sînge la înfrîngerea definitivă a Germaniei hitleriste și Ungariei hortyiste.

Încă din primele zile ce au urmat revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă, paralel cu angajarea cu toate forțele în războiul împotriva Germaniei hitleriste și Ungariei hortyiste, Uniunea Tineretului Comunist și Uniunea Tineretului Socialist au trecut la organizarea Frontului Unic al Tineretului Muncitoresc. Erau create toate condițiile pentru succesul unei asemenea acțiuni; exista dorința reciprocă într-o deplină reușită; exista creat încă din aprilie 1944 Frontul Unic Muncitoresc între P.C.R. și P.S.D. pe baza unei platforme antifasciste și antiimperialiste.

La 5 septembrie 1944 [15] delegația Uniunii Tineretului Comunist, în frunte cu tovarășul Nicolae Ceaușescu, s-a întîlnit cu o delegație a Uniunii Tineretului Socialist. Întîlnirea a decurs într-o atmosferă de înțelegere și deplină unitate, adoptîndu-se o platformă în 10 puncte care orienta activitatea celor două organizații în direcția luptei antifaciste, pentru democratizarea țării, îmbunătățirea condițiilor de muncă și de viață a tineretului, ridicarea nivelului lor cultural. Cele două organizații își păstrau independența politică și structura organizatorică și se angajau să colaboreze în toate problemele și manifestările tineretului. „Pe baza acestui program, Frontul Unic dintre tineretul comunist și tineretul socialist cheamă la luptă tineretul din România pentru a desăvîrși opera de eliberare începută prin actul istoric de la 23 August" [16].

Era un succes deosebit. Prin voința comună a celor două organizații ale tineretului muncitoresc se crease baza participării lor la marile acțiuni ce au urmat. Ca urmare, opinia publică, presa, membrii celor două organizații, tinerii și organizațiile democrate de tineret în general, au primit evenimentul cu deosebită satisfacție. Abordînd această problemă, tovarășul Nicolae Ceaușescu, într-un articol publicat în „Scînteia", arăta: „Încheierea Frontului Unic între Uniunea Tineretului Comunist și Uniunea Tineretului Socialist înseamnă un pas hotărîtor spre realizarea unității de acțiune a tineretului muncitoresc. Mai mult ca oricînd este necesar ca tineretul muncitoresc să ducă lupta unic și organizat. Tineretul muncitoresc trebuie să fie forța motrice care să mobilizeze întreg tineretul din România în lupta alături de clasa muncitoare și de poporul român(...). În vederea ducerii cu succes a luptei comune este necesar să eliminăm tot ce ne-ar putea despărți. O colaborare loială, pe baza platformei frontului unic, este o sarcină primordială". [17]

La puțin timp după organizarea sa, Frontul Unic Muncitoresc al Tineretului și-a dovedit valoarea practică. Masele populare, încă în cursul lunii septembrie 1944, își dau seama din ce în ce mai bine că guvernul prezidat de Constantin Sănătescu nu putea soluționa marile probleme sociale cu care se confrunta țara în perioada respectivă. De aceea, Frontul Unic Muncitoresc convoacă în ziua de 8 octombrie 1944 o mare adunare pe stadionul A.N.E.F. urmată de o manifestație pe străzile Capitalei, la care participă peste 100.000 de muncitori, țărani și intelectuali, prilej cu care s-a cerut cu hotărîre „Să plece guvernul" [18]. Aceasta e prima mare acțiune la care au participat alături de vîrstnici tinerii comuniști și socialiști la chemarea Frontului Unic al Tineretului Muncitoresc. Cu prilejul acestei mari întruniri, secretarul C.C. al Uniunii Tineretului Socialist, care

a luat cuvîntul în numele Frontului Unic Muncitoresc al Tineretului, a spus : „Prin actul eliberator de la 23 August s-a dat posibilitatea întregului popor de a-și croi o nouă viață. O viață care să nu aibă nimic comun cu trecutul apropiat, care să pună capăt suferințelor tineretului. Tineretul înțelege să fie alături de popor ca să-și poată cuceri o viață mai bună (...). În jurul Frontului Unic Muncitoresc al Tineretului trebuie să se concentreze tot tineretul dornic de luptă pentru crearea Frontului Național Democratic al Tineretului"[19]. Așadar, Frontul Unic Muncitoresc al Tineretului era privit de-acum înainte ca o parte a Frontului Național Democratic al Tineretului pentru crearea căruia se va milita în perioada imediat următoare.

O altă mare acțiune care face cinste activității Frontului Unic al Tineretului Muncitoresc este marea adunare organizată în ziua de 22 octombrie 1944 în sala cinematografului A.I.D.A. și pe străzile din jur, la care au luat parte peste 10.000 de tineri. În vederea realizării acestei acțiuni s-a redactat și publicat o Chemare a *Frontului Unic Muncitoresc al Tineretului* în care se spune: „Tineri și tinere din fabrici, cartiere, școli și universități, veniți pentru a demonstra voința noastră hotărîtă de luptă, alături de Frontul Național Democratic pentru un guvern al F.N.D., care să fie sprijinit de toate forțele democratice ale poporului"[20]. În cadrul acestei mari acțiuni au luat cuvîntul reprezentanți ai P.C.R., P.S.D., Comisiei de organizare a sindicatelor unite, Diviziei „Tudor Vladimirescu", Tineretului Sindical, Uniunii Tineretului Socialist și tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul C.C. al U.T.C., care în cuvîntul său a spus: „Pînă acum toți conducătorii țării au căutat să facă din tineret o masă de manevră pentru interesele lor reacționare. În trecut conducătorii țării nu s-au îngrijit niciodată de nevoile reale ale tineretului ... Dar nici guvernul de astăzi n-a făcut nimic pentru îmbunătățirea situației tineretului. Tinerii muncitori și ucenici trăiesc în aceleași condiții ca și pînă la 23 august"[21]. Apoi, după ce a arătat situația grea în care se aflau tinerii de la sate, elevii și studenții, tovarășul Nicolae Ceaușescu a spus: „Cerem guvernului să plece. Dacă nu va pleca, sîntem hotărîți ca alături de F.N.D. să-l gonim"[22]. Adunarea s-a încheiat cu adoptarea unei moțiuni urmată de o mare demonstrație pe străzile capitalei, prilej cu care s-a afirmat voința de luptă a tineretului muncitoresc împotriva fascismului, pentru democrație și progresul țării, pentru îmbunătățirea condițiilor lor de viață.

În a doua jumătate a lunii septembrie 1944, C.C. al P.C.R. a elaborat Proiectul de Platformă al Frontului Național Democratic[23], preconizînd înfăptuirea următoarelor obiective: participarea în continuare la războiul antihitlerist, statornicirea unui regim de largi libertăți cetățenești și democratizarea aparatului de stat, o reformă agrară, refacerea economiei naționale și îmbunătățirea condițiilor de trai ale oamenilor muncii, îndeplinirea convenției de armistițiu, promovarea unor relații de prietenie cu U.R.S.S. și celelalte state ale coaliției antifasciste. În scopul realizării acestui program, C.C. al P.C.R. a propus formarea unui guvern al F.N.D. care să reprezinte în mod direct toate forțele naționale și democratice ale țării.

Programul propus de partidul comunist corespundea cu punctul de vedere și al altor partide și organizații democratice, iar ca urmare acestea

au aderat operativ la proiectele sale. Așa, de exemplu, în 29 septembrie aderă la Proiectul de Platformă al F.N.D. Partidul Social-Democrat și Frontul Plugarilor, iar la 6 octombrie Madoszul.

„C.C. al U.T.C., se arată în articolul *Cuvîntul tineretului* publicat în „Scînteia" din 3 octombrie 1944, discutînd Proiectul de platformă al Frontului Național Democratic elaborat de C.C. al P.C.R., a hotărît să adere la toate punctele din platformă, în ele concretizîndu-se cerințele vitale ale poporului român și tineretului în momentul de față. În același timp, a elaborat un Proiect de platformă al Frontului Național Democratic al Tineretului pe care îl propune tuturor organizațiilor și forțelor democratice ale tineretului". Acest document, după ce face aprecierea potrivit căreia „Prin doborîrea lui Antonescu și a clicii sale o nouă eră a început pentru tineret" [24], cuprinde un program în 17 puncte prin care tineretul democrat este chemat să acționeze pentru: participarea la luptă alături de Armata Română și Armata Roșie pentru eliberarea Ardealului de nord și nimicirea definitivă a armatelor hitleriste; democratizarea armatei; prietenie sinceră cu tineretul sovietic; democratizarea întregului aparat de stat, arestarea tuturor agenților hitleriști, fasciști și profasciști; ridicarea salariilor tinerilor muncitori și ucenici la nivelul scumpetei; acordarea dreptului de organizare în sindicat a tuturor tinerilor muncitori și argați de la vîrsta la care sînt primiți în producție; legiferarea termenului de ucenicie la trei ani; împroprietărirea tinerilor țărani căsătoriți; crearea de sanatorii pe lîngă întreprinderi și dispensare la sate pentru asigurarea sănătății celor bolnavi; educarea tineretului în spiritul prieteniei cu tineretul progresist, indiferent de naționalitate sau stare socială; scutirea de taxe și acordarea de burse elevilor și studenților săraci; acordarea dreptului la vot pentru tinerii de la 18 ani în sus; unirea tuturor forțelor largi democratice ale tineretului. C.C. al U.T.C. se adresa tuturor organizațiilor democratice ale tineretului invitîndu-le să adere la această platformă pentru formarea Frontului Național-Democratic al Tineretului. Este pozitiv că la acest proiect C.C. al Uniunii Tineretului Socialist a aderat destul de repede, la 3 octombrie 1944, iar Tineretul universitar democrat la 8 octombrie. În lunile ce au urmat, la nivelul unui număr mare de orașe, fabrici, sate, școli și universități, paralel cu reorganizarea U.T.C., U.T.S. și a altor organizații democratice de tineret, s-au adoptat și moțiuni prin care tinerii se declarau de acord cu Proiectul de platformă propus de C.C. al U.T.C. pentru constituirea Frontului Național Democratic al Tineretului.

Avîntul revoluționar determinat de actul istoric de la 23 August 1944, succesele obținute pe frontul antihitlerist, făurirea Frontului Unic Muncitoresc al Tineretului, vasta activitate politico-organizatorică desfășurată de tovarășul Nicolae Ceaușescu în calitatea sa de secretar al C.C. al U.T.C. au constituit baza obiectivă a creșterii prestigiului și forței de atracție a Uniunii Tineretului Comunist, a afluenței unui mare număr de tineri muncitori spre organizația tinerilor comuniști. Cu ajutorul și sub conducerea Partidului Comunist Român „la scurt timp după insurecție s-a trecut la reorganizarea celulelor U.T.C. existente și la crearea altora noi, la constituirea comitetelor pe sectoare, județene, regionale, la reluarea vechilor legături cu întreaga țară" [25].

Un rol important în activitatea de reorganizare a U.T.C. l-a avut *Apelul Uniunii Tineretului Comunist către tineretul României* [26], prin care U.T.C. chema tinerii muncitori la lupta unită, pentru organizarea în sindicate şi în Uniunea Tineretului Comunist. Cu toate greutăţile întîmpinate, rezultatele n-au întîrziat să se vadă. Din rîndul celor mai activi tineri în acele zile fierbinţi au fost primiţi numeroşi membri în U.T.C. Consolidarea politică, ideologică şi organizatorică a Uniunii Tineretului Comunist s-a realizat în ritm rapid. Numai în lunile septembrie şi octombrie 1944 în rîndurile organizaţiei comuniste a tineretului au intrat aproximativ 10.000 de tineri.

Printre primele celule U.T.C. reorganizate au fost cele de la fabrica „Gralex", în 25 septembrie, urmate apoi de cele de la „Atelierele Griviţa" şi Fabrica de chibrituri din Bucureşti, în 28 septembrie 1944 [27].

Acţiunea de reorganizare a U.T.C. s-a împletit, începînd din primele zile ale lunii octombrie, cu activitatea de aderare a tinerilor muncitori la Platforma Frontului Naţional Democratic al Tineretului. La această acţiune o contribuţie însemnată şi-a adus-o tînăra comunistă Elena Petrescu (Ceauşescu), care îndeplinea funcţia de secretar (responsabil) a Sectorului III Albastru al U.T.C. din Bucureşti. În această calitate a participat în 6 octombrie la fabrica „Apretura", unde, în cadrul unei mari adunări, „a dat citire platformei propuse de C.C. al U.T.C., arătînd că toţi tinerii muncitori trebuie să ducă lupta alături de toate forţele democratice ale ţării pentru un guvern al Frontului Naţional Democratic care să satisfacă şi justele cereri ale tineretului" [28]. De asemenea, a luat parte la întrunirea de la fabrica „Fichet" în ziua de 11 octombrie cînd tineretul din această unitate a discutat Proiectul de platformă elaborat de C.C. al U.T.C. Cu acest prilej tînăra Elena Petrescu (Ceauşescu) „a făcut un scurt istoric al grelelor lupte duse în timpul teroarei antonesciene de către partidul comunist şi Uniunea Tineretului Comunist care a stat în fruntea luptei întregului tineret din România ...", iar de la 23 august, a continuat vorbitoarea, „tineretul muncitoresc a păşit la organizarea temeinică şi la lupta sa revendicativă" [29].

Tot în această perioadă sînt create organizaţiile U.T.C. şi în fabricile „Patent", „Vipex" şi ‚Larom". Cu acest prilej tineretul din aceste unităţi „ascultînd cuvîntul reprezentantului U.T.C. care a prezentat Proiectul de platformă propus de U.T.C. îşi exprimă întreaga sa adeziune şi hotărăşte să ia parte activă la realizarea tuturor punctelor, organizîndu-se în Uniunea Tineretului Comunist" [30]. Faptul că se acţiona intens la reorganizarea U.T.C. în acea prioadă îl ştim şi dintr-un „Raport de activitate al Sectorului II Negru din Capitală, unde numai în perioada 20 octombrie — 11 noiembrie 1944 s-au creat 6 organizaţii noi de U.T.C. în fabrici; concomitent s-au consolidat organizaţiile existente şi s-a intensificat munca de cartier. În Sectorul III Albastru, la 24 octombrie erau 849 de utecişti, iar în Sectorul I Galben al U.T.C. erau, în aceeaşi zi, 215 utecişti, numărul lor crescînd pînă la 1 noiembrie la 390" [31].

Organizaţii puternice ale U.T.C. erau constituite şi în întreprinderile „Malaxa", „Laromet", „C.F.R." şi „Talpa" devreme ce zeci de mii de tineri din aceste unităţi au luat parte la marile manifestaţii populare din 8 şi 20 octombrie şi „într-o ordine desăvîrşită pe întreprinderi, cu pancarde şi drapele, au strigat lozincile lor tinereşti, au pretins realizarea

revendicărilor lor, au cerut guvernului să plece, au aclamat pe conducătorii Frontului Național Democratic" [32]. De asemenea, o puternică organizație U.T.C. exista și în Valea Jiului unde la 20 octombrie, în cadrul unei manifestații la care au luat parte peste 5.000 de tineri, „Comitetul U.T.C. a propus adunării o moțiune prin care se cerea aderarea la platforma elaborată de C.C. al U.T.C. în vederea creerii Frontului Național Democratic al Tineretului, înlăturarea guvernului și înlocuirea lui cu un guvern al Frontului Național Democratic în frunte cu Petru Groza (...)"[33]. Observăm așadar că, procesul de reorganizare a U.T.C. a început în marile centre muncitorești ale țării noastre. Organizații U.T.C. existau la fabrica „Brateș" din Galați unde tinerii își aleg un comitet de conducere în 17 noiembrie 1944 [34], în Buzău, despre care cunoaștem că a aderat la Frontul Național Democratic al Tineretului [35], precum și în Banat, unde regionala Timișoara a fost apreciată de tovarășul Nicolae Ceaușescu pentru contribuția adusă la „îndepărtarea unor elemente reacționare din fruntea județului și participarea la alegerea unui prefect și primar democrat" [36].

Așadar, în primele luni de după 23 august 1944 s-au făcut pași însemnați pe linia reorganizării U.T.C. atît în întreprinderi, cît și pe orașe, sectoare, județe și regiuni.

Ținînd seama de rolul și importanța pe care o are presa în cunoașterea de către tineri a cuvîntului organizației, C.C. al U.T.C. a trecut în această perioadă la înființarea propriului ziar, „Scînteia Tineretului", al cărui prim număr a apărut în ziua de 5 noiembrie 1944. Cu acest prilej se aprecia că „organul C.C. al U.T.C. apare în momentul în care pentru prima oară în România tineretul își poate pe deplin croi, prin luptă, o soartă mai bună" [37]. „Scînteia Tineretului" se declara a fi „organizatorul și mobilizatorul tineretului muncitoresc, țărănesc, școlăresc și universitar (...), ziarul de apărare a intereselor tineretului care muncește oriunde cu brațele și cu mintea".

Evenimentele politice se derulau cu repeziciune. Sub presiunea unor puternice manifestații populare, la 4 noiembrie 1944 s-a constituit un nou guvern, prezidat tot de generalul Constantin Sănătescu, în care, o treime din totalul portofoliilor îl dețineau reprezentanți ai Frontului Național Democratic. În ziua instaurării acestui guvern, tovarășul Nicolae Ceaușescu a declarat: „Astăzi am înregistrat al doilea succes al luptei noastre. Pentru ca acest succes să fie întreg, vom continua lupta pînă la realizarea integrală a revendicărilor noastre juste. Tineretul nu va susține un guvern care va desconsidera nevoile sale materiale și spirituale" [38]. Viața a dovedit că avertismentul dat atunci reacțiunii din guvern de Partidul Comunist Român era necesar întrucît nu peste mult timp a fost nevoie ca lupta pentru înlăturarea și a celui de-al doilea guvern Sănătescu să fie reluată.

În perioada de după 23 August în fața poporului nostru s-au ridicat numeroase probleme, inclusiv de natură economică. În condițiile moștenirii unui slab nivel al dezvoltării forțelor de producție, a exploatării nemiloase a bogățiilor țării, la care s-a adăugat jaful hitlerist și distrugerile celor trei ani de război, economia, în ansamblul ei, era secătuită și dezorganizată. Se impuneau măsuri hotărîte și urgente în vederea redresării sale, stăvilirea inflației, îmbunătățirea condițiilor de viață a populației și armatei de pe frontul hitlerist. Uniunea Tineretului Comunist s-a ală-

turat cu tot entuziasmul măsurilor întreprinse de partidul comunist, de celelalte partide şi organizaţii democratice în această direcţie. Acest lucru se vede cît se poate de clar dintr-o serie de articole publicate de tovarăşul Nicolae Ceauşescu în acea perioadă. „Noi vrem, arăta de pildă secretarul C.C. al U.T.C. în articolul *Tineretul, viitorul poporului*, ca alături de clasa muncitoare şi de poporul român, tineretul să contribuie la clădirea unei Românii libere, democratice şi independente" [39]. Nu mult după aceasta, în articolul *7 noiembrie şi lupta tineretului român*, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta : „Trebuie să muncim pentru mărirea producţiei de război în uzine, fabrici şi ogoare" [40]. Îndemnul partidului comunist, al organizaţiei sale de tineret a început să se traducă în fapte de muncă. „Tineretul participă astăzi, se arată în „Scînteia Tineretului" din 17 decembrie 1944, cu toată energia la lupta pentru refacerea ţării. Producţia a fost sporită în majoritatea fabricilor. Astfel la fabrica «Talpa» producţia a fost ridicată cu 20 la sută, la «Leonida», «Debera» şi multe altele normele au fost depăşite, randamentul a fost mărit".

Este cunoscut că în această perioadă în fruntea întreprinderilor erau reprezentanţi ai regimului burghezo-moşieresc care aveau o poziţie ostilă procesului de înnoire, iar ca urmare sabotau dezvoltarea producţiei. De aceea, o sarcină importantă a U.T.C.-ului, a tineretului democrat în general, era sprijinirea partidului comunist, a celorlalte forţe democratice în lupta pentru democratizarea întreprinderilor şi a unităţilor teritorial-administrative. Cum a acţionat Uniunea Tineretului Comunist în acest sens ştim din articolul *Lupta pentru democratizarea ţării* publicat în „Scînteia Tineretului", de secretarul C.C. al U.T.C. „În lupta pentru democratizarea ţării tineretul cu energia sa ia parte activă. La «Malaxa», «S.T.B.» tinerii au dat un sprijin preţios în acţiunea pentru izgonirea şi arestarea criminalilor de război fascişti. Acum tinerii muncesc conştiincios şi cu elan pentru mărirea producţiei, ei dau sprijin activ noilor conducători democraţi ai întreprinderilor. Tinerii ştiu că acum se va îmbunătăţi şi situaţia lor". [41]

Cu tot efortul făcut de Uniunea Tineretului Comunist în lunile octombrie şi noiembrie 1944 pînă la urmă Frontul Naţional Democratic al Tineretului nu s-a realizat datorită opoziţiei tineretului din Partidul Naţional Liberal şi din Partidul Naţional Ţărănesc. „Tineretul are în faţă azi, se arată în „Scînteia" din 3 decembrie 1944, două feluri de programe. Unul e platforma tineretului democratic, precisă, concretă, oglindă credincioasă a realităţilor, celălalt e cel al partidelor « istorice », program alcătuit din vorbe şi formule goale, din insulte şi răstălmăciri de rea credinţă, de încercări de a picura şi mai departe otrava fascistă. Fruntaşii tineretului din partidele « istorice » care-şi spun cu neruşinare « oameni noi » vor să continue şi mai departe politica diversionistă şi înşelătoare. A o demasca şi a lupta împotriva ei e una din marile datorii ale tineretului'".

Sfîrşitul anului 1944 şi începutul anului 1945 găseşte tineretul comunist angajat cu toate forţele atît în lupta pentru înfrîngerea Germaniei hitleriste pe front, cît şi în lupta pentru sporirea producţiei. „Lozincile întregului tineret trebuie să fie «totul pentru front, totul pentru victoria armatelor aliate asupra bandelor fasciste», arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu în articolul *Lupta tineretului în trecut şi datoriile lui în viitor*,

apărut în „Scînteia Tineretului" din prima zi a anului 1945. „Tineretul, se arată în continuare în același articol, să fie în fruntea muncii pentru mărirea producţiei de război. Întregul tineret trebuie să muncească pentru refacerea ţării, prin munca noastră să refacem ţara. Prin munca noastră să contribuim la clădirea unei Românii îmbelșugate şi frumoase, cum n-a fost niciodată pînă acum".[42]

Uniunea Tineretului Comunist în cursul anului 1945 a continuat să aibă un rol principal în cadrul mişcării de tineret din ţara noastră, a sprijinit cu toate forţele sale lupta pentru victorie pe frontul antihitlerist, a militat pentru înlăturarea guvernului cu majoritate reacţionară în frunte cu Nicolae Rădescu şi înlocuirea lui cu un guvern al Frontului Naţional Democratic, a mobilizat tinerii din fabrici şi uzine la sporirea producţiei industriale şi realizarea lucrărilor agricole de primăvară, s-a angajat hotărît în lupta pentru unificarea mişcării de tineret.

Conferinţa pe ţară a Uniunii Tineretului Comunist, desfăşurată la începutul anului 1945, se înscrie ca un moment important în activitatea U.T.C. deoarece a stabilit trecerea la schimbarea cadrului organizatoric al mişcării de tineret din ţara noastră existent la sfîşitul anului 1944 şi crearea Mişcării Tineretului Progresist. Această nouă orientare începe să prindă viaţă în 21 ianuarie 1945 prin semnarea actului său de constituire de către reprezentanţii majorităţii organizaţiilor de tineret din ţara noastră, între care bineînţeles Uniunea Tineretului Comunist, şi alegerea unui Comitet de coordonare cu rolul de a conduce mişcarea de tineret la nivel naţional. Exprimînd punctul de vedere al U.T.C., cu acest prilej tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta : „Ne-am adunat cu scopul de a crea un front comun al tuturor organizaţiilor politice, sportive, religioase, de a strînge întreg tineretul dornic de pace, de o viaţă mai bună"[43]. La puţin timp după aceasta, s-a trecut la organizarea acestei mişcări la nivelul multor localităţi din ţară şi pe circumscripţii în Bucureşti.

Prima mare întrunire a Mişcării Tineretului Progresist la care au participat mii şi mii de tineri a avut loc în 4 februarie 1945, prilej cu care secretarul C.C. al U.T.C., după ce a subliniat importanţa deosebită ce o reprezintă unirea tuturor organizaţiilor de tineret într-un front comun, arată : „această mişcare a Tineretului Progresist din România este nu numai un început, dar şi un imbold la lupta pentru distrugerea Germaniei hitleriste. Toate eforturile noastre să fie îndreptate spre victorie. Nu numai în vorbe, dar şi în fapte trebuie să muncim în fabrici, pe ogoare, în laboratoare, pretutindeni pentru armată, pentru front".

Lupta pentru un guvern al Frontului Naţional Democratic era o altă problemă la ordinea de zi. Deoarece s-au opus democratizării ţării, înfăptuirii unor reforme în favoarea maselor largi populare, pentru că tergiversau aplicarea prevederilor armistiţiului semnat cu Uniunea Sovietică, reprezentanţii reacţiunii în guvernul prezidat de Nicolae Rădescu deveniseră antipopulari. Ca urmare, la sfîrşitul lunii ianuarie 1945 Frontul Naţional Democratic a elaborat şi dat publicităţii programul său de guvernare în zece puncte[44] şi a chemat masele populare la luptă pentru un guvern al Frontului Naţional Democratic. Imediat după aceasta în Bucureşti şi în alte localităţi din ţară s-a declanşat un nou avînt revoluţionar care a cuprins şi tineretul ţării. „Zeci de mii de tineri muncitori din capitală au manifestat în 1 februarie 1945, alături de muncitori vîrstnici, cerînd venirea la cîrma ţării a unui guvern al F.N.D.", se arată în „Scînteia Tineretului" din 5 februarie 1945. Aşadar, tineretul democrat s-a alăturat

cu tot avîntul luptei pentru un nou guvern, luptă care va cunoaşte o amploare deosebită la 24 februarie cînd în Bucureşti a avut loc o mare manifestaţie în cadrul căreia peste 600.000 de cetăţeni, între care mulţi tineri mobilizaţi de Uniunea Tineretului Comunist, şi-au exprimat protestul împotriva acţiunilor distructive ale reacţiunii şi au cerut instaurarea unu guvern al F.N.D. Forţele jandarmereşti au deschis focul asupra demonstranţilor din rîndul cărora au căzut morţi şi mulţi răniţi, mare parte dintre ei tineri. Mitinguri şi demonstraţii asemănătoare s-au desfăşurat, în aceeaşi zi, la Craiova, Caracal, Ploieşti, Timişoara, Braşov şi în alte oraşe.

Lupta pentru instaurarea la 6 martie 1945 a guvernului revoluţionar-democratic condus de dr. Petru Groza a fost un alt cîmp de afirmare a Uniunii Tineretului Comunist. Principalele detaşamente ale tineretului român, tineretul muncitoresc şi cel ţărănesc, s-au angajat cu toate forţele lor în aspra bătălie pentru instaurarea acestui guvern şi apoi pentru consolidarea poziţiei sale în lupta împotriva reacţiunii, pentru reconstrucţia ţării. Exprimînd voinţa tineretului democrat, C.C. al U.T.C. a adoptat imediat după 6 martie o hotărîre în care se menţionează atitudinea organizaţiei faţă de noul guvern. În document se subliniază în primul rînd faptul că instaurarea guvernului de la 6 martie a însemnat „o cotitură istorică în viaţa poporului român, un succes al forţelor democratice unite în Frontul Naţional Democratic”[45]. La acest succes, continuă acelaşi document „tineretul, cu energia şi elanul său, a luat parte activă”. C.C. al U.T.C. chema apoi „întregul tineret care-şi iubeşte ţara şi care vrea o Românie frumoasă, liberă şi puternică să facă zid în jurul guvernului Groza”.

Activitatea de refacere a ţării începută în toamna anului 1944 continuă cu forţe sporite în iarna şi primăvara anului 1945. Este revelator în acest sens *Apelul C.C. al U.T.C. din România* cu prilejul Săptămînii Mondiale a Tineretului, în care se spune: „Tineri muncitori! Dublaţi, triplaţi, înzeciţi rodul munci voastre. Chemaţi la întreceri pe tinerii din alte fabrici. Formaţi echipe care să plece la ţară pentru a ajuta pe ţărani în campania de însămînţări. Tineri ţărani! Prin reforma agrară vi se dă putinţă să faceţi şi voi o gospodărie, iar fraţii voştri care luptă pe front capătă pămînt. Pămîntul acesta care de atîta amar de ani a fost îngroşat cu sîngele şi sudoarea voastră trebuie să dea acum rod bogat pentru front şi pentru întregul popor. Să nu rămînă nici un petec de pămînt nelucrat şi neînsămînţat”[46].

În acţiunile tinerilor muncitori din primăvara anului 1945 găsim începutul muncii voluntare a tineretului din ţara noastră. În cadrul Săptamînii Mondiale a Tineretului, uteciştii şi alţi tineri din fabrici şi uzine şi-au luat angajamentul de a confecţiona sau repara utilaje sau alte produse necesare industriei, precum şi un însemnat număr de unelte necesare campaniei agricole de primăvară. Aşa, de exemplu, uteciştii de la C.F.R. din Bucureşti s-au angajat să realizeze 50 pluguri, tinerii muncitori de la „Malaxa” să repare un tren, cei de la „Lemaitre” să fabrice 20 pluguri, 15 ciocane, 15 topoare, 25 greble (...). În numeroase întreprinderi tinerii s-au angajat să trimită echipe de reparaţii la ţară, să facă ore suplimentare pentru cumpărarea de unelte agricole[47].

Tinerii din Banat și din alte zone ale țării au răspuns prin fapte la Apelul Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist. „În dimineața zilei de 23 martie, tineretul de la I.L.S.A., uteciștii de la Fabrica de mănuși, «Kandia», Uzinele Bozsak, și o mulțime de tineri uteciști din micile ateliere, în număr aproximativ 180, înarmați cu sape și casmale, în coloană disciplinată s-au îndreptat spre Dumbrăvița pentru săparea grădinilor de zarzavat, cules tuleiul de pe cîmp etc." [48]. Asemenea acțiuni s-au mai organizat în comuna Săcălaz [49] și alte sate bănățene [50].

Modul în care acționa tineretul pe front, în fabricile și uzinele din țară îl știm din cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la Conferința Uniunii Tineretuluii Muncitor din Bulgaria desfășurată la începutul lunii aprilie 1945. Cu acest prilej, secretarul C.C. al U.T.C. arăta : „actualmente, peste 10 divizii românești luptă alături de Armata Roșie contra Germaniei. În frunte se află glorioasa divizie de voluntari « Tudor Vladimirescu ». Mii de tineri antifasciști români s-au înrolat voluntari în această divizie. Peste tot în țară tinerii lucrează ore suplimentare pentru mărirea producției de război. La fabrica «Italo-Română» unii tineri au muncit 36 de ore fără întrerupere pentru a termina mai repede o comandă pentru Armata Roșie" [51].

Cu toate realizările obținute în lupta antifascistă și în munca de refacere a țării în iarna și primăvara anului 1945, pe ansamblu, Mișcarea Tineretului Progresist era insuficient consolidată din punct de vedere organizatoric și avea o slabă influență politică în rîndul tinerei generații, motiv pentru care Plenara C.C. al U.T.C. din 9—10 aprilie 1945 hotărăște, pe baza orientării date de cadre din conducerea partidului comunist care se ocupau de activitatea sa, trecerea la crearea Tineretului Progresist, organizație unică a tineretului democrat din România din care urmau să facă parte tineri muncitori, țărani, elevi și studenți fără deosebire de clasă. Lupta antifascistă, refacerea și democratizarea țării erau liniile directoare ale programului noii organizații. În perioada imediat următoare s-a trecut la aplicarea orientărilor Plenarei C.C. al U.T.C. din aprilie, astfel că „la 1 mai 1945, C.C. al U.T.C. își lua angajamentul să ducă lupta înzecită — împreună cu întreaga organizație, în colaborare cu celelalte organizații democratice ale tineretului — pentru realizarea unității tineretului în organizația Tineretul Progresist, care va fi astfel în stare să cuprindă și să îndrume pe căile progresului marea masă a tineretului" [52].

La cîteva zile după aceasta în „Scînteia Tineretului" din 6 mai 1945 se publică un articol intitulat *Pentru unirea întregului tineret* în care, după ce „U.T.C. salută crearea Tineretului Progresist" [53], se arată : „Uniunea Tineretului Comunist se alătură fără nici o rezervă apelului lansat de Tineretul Progresist pentru crearea unei organizații unice a tineretului și consideră că nu este nici un motiv care să împiedice această unire. Dimpotrivă, interesele tineretului, viitorul patriei noastre cer imperios unirea tineretului (...). Facem apel la toate organizațiile de tineret, la toți tinerii să muncească cu tot elanul lor la crearea organizației unice a Tineretului Progresist".

Evenimentele se derulau cu repeziciune și în 7 iunie 1945 are loc o ședință a Comitetului Central al Frontului Unic al Tineretului Muncitoresc, unde se hotărăște ca „toți membrii Uniunii Tineretului Comunist și Uniunii Tineretului Socialist din România să dea tot sprijinul lor necondi-

ţionat activităţii organizaţiei Tineretului Progresist". Considerînd că U.T.S. şi U.T.C., se arată în continuare în comunicatul semnat de secretarii Comitetelor Centrale ale celor două organizaţii muncitoreşti de tineret, „sînt organizaţiuni progresiste prin excelenţă şi că activitatea acestor organizaţii se inspiră din năzuinţele tineretului şi din nevoile naţionale, membrii lor vor fi membri ai organizaţiei Tineretului Progresist" [54]. Apoi, în cursul lunii iunie, Uniunea Tineretului Comunist şi-a încetat practic activitatea, s-a dizolvat în Tineretul Progresist. Acest lucru rezultă şi dintr-un articol intitulat astfel: *Unire între tineri*, din 9 iunie 1945 în care se arăta : „(...) Unificarea politică şi organizatorică este azi problema de bază ce stă în faţa tineretului nostru ... Uniunea Tineretului Comunist, organizaţia cea mai puternică şi cea mai combativă a tineretului, a făcut primul pas : s-a declarat gata să-şi înceteze existenţa ca organizaţie spre a grăbi formarea organizaţiei unice a tineretului din România" [55].

Dizolvarea Uniunii Tineretului Comunist în iunie 1945 şi trecerea la constituirea organizaţiei Tineretului Progresist a constituit fără nici o îndoială o mare greşeală. Practic partidul comunist îşi desfiinţa pentru a doua oară propria organizaţie revoluţionară de tineret care în anii ce au urmat revoluţiei de eliberare naţională şi socială, antifascistă şi antiimperialistă a constituit ajutorul său în lupta împotriva fascismului, a reacţiunii şi în democratizarea ţării şi se crea o organizaţie eterogenă din care urmau să facă parte toţi tinerii ţării fără nici o deosebire de clasă. Se desfiinţa organizaţia de tineret a partidului comunist al cărui efectiv era în iunie 1945 de 80.000 de membri [56] şi se crea o organizaţie care n-a reuşit niciodată să devină ceea ce şi-a propus : organizaţia unică a tineretului din ţara noastră. Se pune în mod firesc întrebarea : Cum a fost posibil? Problema ne este clarificată de secretarul general al partidului nostru, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, în mai multe rînduri şi de către Plenara C.C. al P.C.R. din 22—24 decembrie 1948 care a hotărît trecerea la făurirea organizaţiei unice a tineretului muncitor din ţara noastră.

Din studiul pe care l-am efectuat a rezultat că prima luare de poziţie a tovarăşului Nicolae Ceauşescu faţă de lichidarea Uniunii Tineretului Comunist ca organizaţie a făcut-o puţin timp după aceasta, la Plenara C.C. al P.C.R. din 25—28 ianuarie 1946, unde „a criticat hotărîrea de dizolvare a U.T.C., apreciind-o ca o mare greşeală" [57], care se aplica într-un moment în care organizaţia era în plin proces de consolidare nu numai politică ci şi organizatorică.

Analizînd aceeaşi problemă, Plenara C.C. al P.C.R. din 22—24 decembrie 1948, în Rezoluţia asupra activităţii partidului în rîndurile tineretului aprecia că „dizolvarea U.T.C. în 1945, pe motivul că ar fi fost prea îngustă şi crearea unei noi organizaţii de tineret mai largi fără caracter de clasă, a constituit o greşeală serioasă" [58].

Problema desfiinţării Uniunii Tineretului Comunist ca organizaţie este reluată şi clarificată din nou de tovarăşul Nicolae Ceauşescu la Plenara C.C. al P.C.R. din 30 noiembrie — 5 decembrie 1961 unde sublinia : „Linia lichidatoristă, ai cărei promotori au fost Pauker-Luca şi-a găsit expresie şi în încercările acestora de a dizolva organizaţia revoluţionară a tineretului — Uniunea Tineretului Comunist. Ei au înlocuit Uniunea Tineretului Comunist prin aşa-zisul «Tineret Progresist», o organi-

zație amorfă, ceea ce a slăbit legăturile partidului cu masele tineretului din fabrici și uzine. Întîmpinînd rezistență la o serie de activiști care lucrau în acest sector, Pauker-Luca i-au îndepărtat și au predat organizația de tineret pe mîna unor elemente care n-aveau nimic comun cu lupta revoluționară a tineretului. Această acțiune dușmănoasă față de U.T.C. s-a resimțit mult timp în rîndul tineretului, a adus mari daune activității partidului în educarea și mobilizarea tineretului" [59]. Așadar, Uniunea Tineretului Comunist a fost dizolvată în vara anului 1945 de grupul fracționist ai cărei promotori au fost Ana Pauker și Vasile Luca care, făcînd abuz de răspunderile pe care le-au avut în acea perioadă în conducerea partidului comunist, au înlăturat cadrele U.T.C. care s-au opus acestei acțiuni și apoi au lichidat Uniunea Tineretului Comunist ca organizație.

Aceeași problemă o reia secretarul general al partidului nostru în mai 1962, în cuvîntarea rostită la a 40-a aniversare a creerii U.T.C., prilej cu care spune : „Grupul antipartinic a dat o lovitură grea și organizației revoluționare a tineretului ; el nu vedea cu ochi buni influența crescîndă a partidului în rîndurile tineretului muncitoresc, țărănesc, intelectual, dorința înflăcărată a acestuia de a participa cu toate forțele la lupta pentru democrație și socialism. De aceea au trecut în 1945 la dizolvarea U.T.C. și înlocuirea ei cu «Tineretul Progresist», organizație eterogenă, ceea ce a dăunat mult muncii partidului în rîndurile tinerilor muncitori, țărani, intelectuali, a tinerilor din rîndurile naționalităților conlocuitoare" [60].

Dizolvarea U.T.C. s-a făcut și sub influența unor factori externi fiind într-un fel o concretizare a hotărîrii primului Congres al tineretului antifascist din Balcani desfășurat la Belgrad în perioada 8—15 iulie 1945 la care a participat și o delegație a tineretului român care în una din rezoluțiile sale recomanda tineretului din Bulgaria și România „formarea organizațiilor unice antifasciste, democrate" [61] de tineret.

După dizolvarea Uniunii Tineretului Comunist, membrii săi s-au înscris fie în organizația Tineretului Progresist, fie în Uniunea Tineretului Socialist, pentru ca apoi să se regăsească din nou împreună la unificarea acestora, la începutul anului 1948, în Uniunea Tineretului Muncitoresc, iar în martie 1949 în organizația unică, revoluționară a tineretului din țara noastră — Uniunea Tineretului Muncitor.

Realizarea unității politice, ideologice și organizatorice a mișcării de tineret din țara noastră s-a constituit într-un eveniment de mare importanță în istoria tineretului revoluționar, în istoria contemporană a României. Înlocuind disensiunile care existau în interiorul mișcării de tineret pînă la această dată, cu unitatea de acțiune, tineretul țării noastre a obținut, sub conducerea partidului, mari succese, organizația s-a consolidat, și-a perfecționat activitatea de la un an la altul, numele său se leagă strîns de marile succese obținute de poporul nostru în întreaga perioadă a revoluției și construcției socialiste.

Tineretul muncitoresc din uzine și fabrici, alături de ceilalți oameni ai muncii, sau în cadrul unor brigăzi proprii de producție, preluînd în unele unități direct exploatări miniere, cuptoare, sonde sau alte locuri de muncă, și-a adus o contribuție însemnată la realizarea sarcinilor primelor planuri anuale sau cincinale. Tînăra generație din agricultură, răspunzînd chemării partidului, și-a adus, de asemenea, o contribuție însem-

nată la creşterea an de an a producţiei agricole, la cooperativizarea agriculturii, la făurirea economiei socialiste unitare.

Chiar dacă nu s-a ridicat la nivelul anului 1948, munca patriotică din prima etapă a revoluţiei socialiste a continuat să fie un domeniu de afirmare a zeci de mii de tineri care, în această perioadă, au dat ţării, împreună cu alţi oameni ai muncii, un număr însemnat de obiective de mare importanţă pentru economia naţională, printre care menţionăm : Termocentrala Ovidiu II, Combinatul poligrafic ,,Casa Scînteii", Fabrica de rulmenţi din Bîrlad, Tunelul de aducţiune al hidrocentralei ,,V. I. Lenin" de la Bicaz, Uzina cocsochimică Hunedoara şi multe altele.

Perioada inaugurată de Congresul al IX-lea, cînd în fruntea partidului a fost ales tovarăşul Nicolae Ceauşescu, de numele căruia se leagă marile noastre izbînzi din ultimele peste două decenii, a constituit un prilej de reflecţie şi de cotitură, în sensul larg al cuvîntului, şi pentru organizaţia revoluţionară de tineret. Mai întîi, la 4 august 1965, Plenara lărgită a C.C. al U.T.C. a adoptat hotărîrea cu privire la schimbarea denumirii Uniunii Tineretului Muncitor în Uniunea Tineretului Comunist. În al doilea rînd, în 29 noiembrie — 1 decembrie 1967 Plenara C.C. al P.C.R., după ce a constatat că Uniunea Tineretului Comunist are preocupări limitate faţă de cerinţele noii etape, stabileşte noi direcţii de acţiune pentru organizaţia sa de tineret printre care amintim : intensificarea activităţii de educare prin muncă şi pentru muncă a tineretului ; îmbunătăţirea conlucrării şcolii cu ceilalţi factori educaţionali cu răspunderi în formarea comunistă a tinerei generaţii ; îmbunătăţirea activităţii cultural-distractive a tineretului, inclusiv prin dezvoltarea bazei materiale proprii ; trecerea în răspunderea U.T.C. a organizării şi conducerii muncii sportive de masă în şcoli, facultăţi şi la sate, sprijinirea sindicatelor în desfăşurarea acesteia în întreprinderi ; organizarea turismului pentru tineret ; pregătirea tineretului pentru apărarea patriei ; înfiinţarea Centrului de cercetări pentru problemele tineretului. Pentru ca Uniunea Tineretului Comunist să-şi poată realiza noile atribuţii s-a stabilit ca primul secretar al C.C. al U.T.C. să fie membru al guvernului, avînd calitatea de ministru pentru problemele tineretului. Aceste măsuri au dat un nou avînt muncii U.T.C., au determinat o participare mai susţinută a tinerei generaţii la dezvoltarea în ritm rapid a forţelor de producţie, la modernizarea industriei, agriculturii, la consolidarea socialismului în ţara noastră, tineretul fiind azi, aşa cum se subliniază în Programul partidului, ,,o puternică forţă socială, viitorul însuşi al naţiunii noastre socialiste".

Un moment important în perfecţionarea muncii U.T.C., în ridicarea activităţii sale la nivelul înaltelor comandamente ale timpului nostru, l-a constituit întîlnirea de lucru a secretarului general al partidului cu Biroul C.C. al U.T.C. din 1 februarie 1974, prilej cu care tovarăşul Nicolae Ceauşescu a cerut în mod deosebit organizaţiei să-şi revadă concepţia cu privire la organizarea muncii patriotice în sensul preluării spre execuţie a unor lucrări de interes naţional unde tinerii să înveţe să muncească şi să-şi conducă singuri propria activitate pentru realizarea obiectivelor respective, ceea ce a determinat realmente înviorarea muncii patriotice a tineretului, ridicarea acesteia la cote valorice necunoscute pînă acum, creşterea contribuţiei tinerei generaţii la realizarea marilor sarcini pe care le are de înfăptuit societatea noastră sub conducerea partidului comunist.

Referindu-se la aportul tineretului la edificarea socialismului în țara noastră, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la deschiderea Forumului tineretului din 16 mai 1985, spunea : „Doresc să subliniez, cu deplină satisfacție, că în toate marile realizări din anii construcției socialiste, tineretul, împreună cu întregul popor, a adus o contribuție de mare însemnătate în toate domeniile dezvoltării noastre economice și sociale. De la primele detașamente de muncă patriotică, de la Bumbești-Livezeni și Salva-Vișeu, la Canalul Dunăre-Marea Neagră, la toate șantierele industriale, la dezvoltarea agriculturii, industriei, științei, culturii, tineretul a fost prezent, a răspuns chemării partidului, și-a făcut datoria față de patrie, față de popor, față de cauza socialismului, demonstrînd că este ferm hotărît să contribuie la realizarea unei societăți moderne, înaintate, în care întregul popor, generațiile viitoare să ducă o viață liberă, demnă !" [62].

Pe lîngă asemenea frumoase aprecieri la adresa tinerei generații, conducerea de partid și de stat a conferit Uniunii Tineretului Comunist în semn de prețuire a muncii sale cele mai înalte distincții ale Republicii Socialiste România : Ordinul „Apărarea Patriei" clasa I, în 21 martie 1952 cu prilejul aniversării a 30 de ani de la crearea U.T.C. ; Ordinul „Steaua R.S.R." clasa I, în 2 mai 1962 cu prilejul împlinirii a 40 de ani de la crearea U.T.C. ; Ordinul „Victoria Socialismului" în 14 aprilie 1972 cu prilejul împlinirii a 50 de ani de existență a organizației, iar la 19 martie 1982, cu prilejul aniversării a 60 de ani de la crearea U.T.C., titlul de „Erou al Muncii Socialiste".

În stabilirea locului și rolului Uniunii Tineretului Comunist în societatea noastră, o contribuție esențială, de mare valoare și-a adus-o și continuă să-și aducă secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, care, a participat activ la toate marile evenimente ale organizației, începînd din anul 1933 cînd a devenit membru al U.T.C., și pînă în prezent. În anii edificării socialismului, de mare valoare sînt cuvîntările sale rostite la Conferința pe țară a U.T.C. din 19—31 iulie 1954 ; la Congresul al VI-lea al U.T.C. din 27—30 iunie 1956 ; la Congresul al VII-lea al U.T.C. din 18—20 august 1960 ; la Congresul al VIII-lea al U.T.C. din 23—26 martie 1966 ; la Consfătuirea pe țară a U.T.C. din 9—10 februarie 1968, precum și la cele patru Congrese ale U.T.C. care au urmat. De fiecare dată, cuvîntul său a fost așteptat cu deosebit interes de tînăra generație și s-a constituit în adevăratul program de muncă pentru perioada ce a urmat.

Congresul al XIII-lea al P.C.R., cea de-a 5-a Conferință Națională ale partidului din 14—16 decembrie 1987 și Ședința comună a Plenarei C.C. a P.C.R., a organismelor democratice și organizațiilor de masă și obștești din 28, 29 și 30 noiembrie 1988 au stabilit noi direcții și obiective la realizarea cărora, alături de întregul nostru popor, este chemat să-și aducă contribuția și tineretul României socialiste. Realizările de pînă acum sînt o garanție, că și de data aceasta, în anii care vin, tînăra generație va munci cu elan și responsabilitate pentru dezvoltarea intensivă și modernizarea economiei naționale, pentru realizarea unei noi calități în toate domeniile pentru a realiza saltul României, la sfîrșitul acestui cincinal, din rîndul țărilor în curs de dezvoltare în rîndul țărilor mediu dezvoltate, pentru făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism.

NOTE

[1] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea solemnă consacrată aniversării a 65 de ani de la crearea Uniunii Tineretului Comunist și a 30 de ani de la înființarea Uniunii Asociațiilor Studenților Comuniști din România*, 21 martie 1987, Edit. Politică, București, 1987, p. 5—6
[2] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, Vol. 23, Edit. Politică, București, 1983, p. 394
[3] Constantin Petculescu, *Istoria mișcării revoluționare și democratice de tineret din România — repere cronologice* — 1987, Edit. Politică, București, p. 120
[4] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea solemnă consacrată aniversării a 60 de ani de la crearea Uniunii Tineretului Comunist și a 25 de ani de la înființarea Uniunii Asociațiilor Studenților Comuniști din România*, 19 martie 1982, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 23, Edit. Politică, București, 1983, p. 394
[5] ,,Luptătorul'' din 6 septembrie 1944
[6] ,,România liberă'' din 31 august 1944
[7] Ibidem
[8] Ibidem
[9] ,,România Liberă'' și ,,Libertatea'' din 31 august 1944
[10] ,,Libertatea'' din 1 septembrie 1944
[11] ,,Scînteia'' din 21 septembrie 1944
[12] Ibidem din 22 septembrie 1944
[13] ,,Luptătorul bănățean'' din 18 decembrie 1944
[14] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, Vol. 4, 1970, p. 629—630
[15] ,,Libertatea'' din 11 septembrie 1944
[16] Ibidem
[17] ,,Scînteia'' din 22 septembrie 1944
[18] ,,Scînteia'' din 10 și 11 octombrie 1944
[19] Ibidem
[20] ,,Libertatea'' din 22 octombrie 1944
[21] ,,Scînteia'' din 24 octombrie 1944
[22] Ibidem
[23] Ibidem din 26 septembrie 1944
[24] ,,Scînteia'' din 3 octombrie 1944
[25] *File din istoria U.T.C.*, Edit. Politică, București, 1980, p. 297—298
[26] ,,România Liberă'' din 16 septembrie 1944
[27] ,,Scînteia '' din 2 octombrie 1944
[28] Ibidem din 13 octombrie 1944
[29] Ibidem din 14 octombrie 1944
[30] Ibidem din 21 octombrie 1944
[31] *File din istoria U.T.C.*, p. 310
[32] ,,Scînteia'' din 21 octombrie 1944
[33] Ibidem din 4 noiembrie 1944
[34] ,,Scînteia Tineretului'' din 4 decembrie 1944
[35] ,,Scînteia'' din 5 noiembrie 1944
[36] ,,Luptătorul Bănățean'' nr. 83, din 18 decembrie 1944
[37] ,,Scînteia Tineretului'' nr. 1, din 5 noiembrie 1944
[38] Ibidem, 12 noiembrie 1944
[39] ,,Scînteia'' din 21 septembrie 1944
[40] ,,Scînteia Tineretului'' din 5 noiembrie 1944
[41] Ibidem din 27 noiembrie 1944
[42] ,,Scînteia Tineretului'' din 1 ianuarie 1945
[43] *Istoria mișcării revoluționare și democratice de tineret din România — repere cronologice* —, Edit. Politică, București, 1987, p. 137
[44] ,,Scînteia'' din 29 ianuarie 1945
[45] *File din istoria U.T.C.*, p. 315
[46] ,,Luptătorul Bănățean'' din 25 martie 1945
[47] ,,Scînteia Tineretului'' din 25 martie 1945
[48] ,,Luptătorul Bănățean'' din 26 martie 1945
[49] Ibidem din 25 martie 1945
[50] Ibidem
[51] ,,Scînteia Tineretului'' din 8 aprilie 1945
[52] Ibidem din 27 mai 1945

[53] Ibidem din 6 mai 1945
[54] „Libertatea" din 11 iunie 1945
[55] „Scînteia Tineretului" din 9 iunie 1945
[56] Mihai Fătu, *Alianțe politice ale Partidului Comunist Român, 1944—1947*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 261
[57] *Ibidem*
[58] „Tînărul Muncitor" din 10 ianuarie 1949
[59] „Scînteia" din 13 decembrie 1961
[60] „Scînteia Tineretului" din 5 mai 1962
[61] *Primul Congres al Tineretului antifascist din Balcani*, Belgrad, 8—15 iulie 1945, Edit. Tineretului Progresist din România, 1945, p. 229
[62] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 28, 1985, p. 451

L'UNION DE LA JEUNESSE COMMUNISTE DURANT LES PREMIÈRES ANNÉES D'APRÈS LA RÉVOLUTION DE LIBÉRATION SOCIALE ET NATIONALE, ANTIFASCISTE ET ANTIIMPÉRIALISTE

Résumé

Créé au mileu du siècle dernier, le mouvement de la jeunesse révolutionnaire de Roumanie acquiert une nouvelle qualité en mars 1922, lorsqu'on jette les bases politiques de l'organisation communiste pour les jeunes dans notre pays. Après cette date, l'Union de la Jeunesse Communiste participe avec enthousiasme aux grandes actions révolutionnaires initiées par le parti communiste dans l'entre-deux-guerres, s'oppose au fascisme et à la guerre antisoviétique, contribue à la réalisation de l'acte historique du 23 Août 1944.

Tout de suite après cet événement, le parti communiste confie la direction de l'U.J.C. à un groupe de militants, dont la place d'honneur revenait au camarade Nicolae Ceaușescu, qui agissent fermement pour décider la jeune génération à soutenir la guerre antihitlérienne, à évincer les gouvernements réactionnaires qui dirigeaient le pays, et à instaurer le gouvernement démocratique des ouvriers et des paysans, ce qui eut lieu le 6 mars 1945.

Dans une période où l'U.J.C. dirigeait le mouvement de la jeunesse, où des organisations puissantes avaient été créées au niveau du pays entier, et où son effectif avait atteint en juin 1945 le chiffre de 80.000 membres, le parti communiste en décide la dissolution et, en même temps, la création de la Jeunesse Progressiste, qui devait compter dans ses rangs tous les jeunes du pays, sans distinction de classe.

Après s'être rendu compte de l'erreur commise par la suppression de l'U.J.C. et la création de la Jeunesse Progresiste, le parti communiste à analysé, dans l'intervalle 1946—1948, ce problème à plusieurs reprises, et a décidé la constitution, en mars 1949, de l'Union de la Jeunesse Ouvrière — organisation révolutionnaire unique de la jeunesse de notre pays qui a joué un rôle important dans l'édification du socialisme en Roumanie.

PRESA ROMÂNEASCĂ ÎN DECENIUL PREMERGĂTOR REVOLUȚIEI DE LA 1848 — FERMENT AL CONȘTIINȚEI NAȚIONALE

APOSTOL STAN

Apărută din nevoia de a exprima și de a difuza în societate anumite idei, presa națională a devenit de la început un principal mijloc de contact între români, depășind frontierele politice și aruncînd punți între membrii aceleiași comunități împiedicată în ascensiunea ei de dominația străină. În 1821 era inaugurată la Buda „Biblioteca Românească", editată de Zaharia Carcalechi [1], dar era însă curînd abandonată. În schimb, în 1829, la București și la Iași, apăreau „Curierul Românesc" condus de I. Eliade Rădulescu și „Albina Românească" redactată de Gheorghe Asachi, punîndu-se astfel bazele presei naționale în Țara Românească și Moldova [2]. În 1838, în Transilvania, G. Barițiu inaugura „Gazeta de Transilvania" urmată apoi de „Foaie pentru minte, inimă și literatură", într-un moment de reviriment al mișcării naționale românești [3].

Dacă scopul fiecăruia din cele trei organe de presă consta, mai întîi, în împlinirea unor nevoi provinciale, prin circulația dintr-o regiune în alta se contribuia la unitatea culturală a tuturor românilor. În 1838, la 12 martie, cînd era tipărit primul număr al „Gazetei," redacția s-a stabilit în orașul Brașov, împănat de numeroși negustori români și remarcat prin legăturile lui mai bune și mai ușoare nu numai cu întreaga Transilvanie, ci și cu Moldova și Țara Românească. Brașovul deținea, printre altele, o poziție nodală, aici încrucișîndu-se firele contactelor și schimburilor comerciale din întreaga comunitate națională, după cum tot din acel centru porneau și se răsfirau relații umane care atingeau punctele cele mai periferice ale spațiului etnic românesc.

Spre deosebire de ziarele din București sau Iași, cele din Brașov erau concepute cu un mai pronunțat caracter național. Din Craiova, într-o scrisoare „tainică" din 27 august 1838, Ioan Maiorescu propunea să se întemeieze o „soțietate națională năvădită" [4] menită a transforma foaia brașoveană într-un „Organ Național", cu colaboratori din toate provinciile românești. Întrucît propunerea menționată era mai greu de realizat, G. Barițiu, în schimb, a transformat „Gazeta" într-un organ de presă al întregii națiuni române. În consecință, redactarea foilor brașovene devenea dependentă de legăturile cu provinciile românești de la Dunăre. G. Barițiu apare drept culegător de informații social-politice și culturale de aici, posedînd numeroase legături epistolare și corespondenți speciali [5]. Avea în vedere în tipărirea foilor sale reacția nu numai a cititorilor din Țara Românească și Moldova, ci și a domniei. În această pri-

„Revista de istorie", tom 42, nr. 2, p. 131—146, 1989

vință, solicitînd părerea lui G. Bibescu, unul din cititorii foilor lui, acesta îi arăta că alcătuirea articolelor rămînea să fie făcută în funcție de loialitatea și „dreapta judecată" a lui G. Barițiu. Acesta să aibă mai ales în vedere faptul de a nu se atinge „cu expresii supărătoare" de puterile vecine, de acelea aflate „întru de-a dreptul înclinare cu acest Principat" [6]. Tot G. Bibescu, întrebat de Ioan Maiorescu la Craiova — cu ocazia unei vizite — care ar trebui să fie atitudinea lui G. Barițiu față de domnia lui, sugerase să nu fie lăudat și să nu fie pus niciodată „în contact", căci în acest caz i-ar face mai mult rău decît bine, rezumîndu-se la o simplă descriere dacă ar fi făcut vreo „ispravă" [7].

Pentru a putea să-și împlinească misiunea asumată, aceea de a face din foile sale un obiect de lectură interesant pentru cît mai mulți români din Principatele dunărene, G. Barițiu era preocupat de receptarea unor multiple și variate informații. Din București, la 15 iunie 1840, Aaron Florian comunica la Brașov știri despre Regulamentele organice ale Moldovei și Țării Românești, populația celor două state, domniile lui M. Sturdza și Al. D. Ghica, Adunările obștești [8]. În legătură cu activitatea acestora, era dezvăluită intenția reprezentanților boierimii de a organiza „un credit obștesc". Se mai releva că în intervențiile parlamentare, mulți deputați se comportau ca „patrioți buni". Alte mențiuni priveau încercarea de statuare a unei reforme școlare în Țara Românească, dezvoltarea culturii naționale și mișcarea națională condusă de I. Câmpineanu. Din Iași, primea de asemenea știri despre disputele din Adunarea obștească, în aprilie 1843, Ioan Maiorescu cerînd să se scrie în „Gazetă" despre acei deputați care se dovediseră „apărători ai naționalismului" [9]. Tot din Iași, în decembrie 1842, Iordache Mălinescu informa pe Barițiu că, sub influența muntenilor, moldovenii începuseră să se intereseze mai mult de activitatea politică, constituindu-se în acel scop chiar o „partidă de boieri" [10].

Statutul politic extern al Principatelor române constituia o altă componentă a informației transmisă lui Barițiu. În acest sens, Iordache Mălinescu, arătîndu-i cît de apăsătoare erau ingerințele Rusiei, îi demonstra că niciodată pînă atunci cele două state românești nu s-au aflat într-o situație mai critică [11]. Din acest motiv, orice mișcare observată în sud-estul european al continentului era transmisă și lui Barițiu. În martie-aprilie 1840, de pildă, Aaron Florian îi arăta că „cei buni de aici", din Țara Românească așteptau cu nerăbdare „dezlegarea pricinii Răsăritului" [12], soluționarea Chestiunii orientale deci, adică un război ruso-turc menit a decide „soarta unde rămînem și cum", dar mai ales împlinirea aspirației spre neatîrnare și emancipare națională. Sensibilitatea românilor din Principate cu privire la statutul lor politic extern era tot timpul împărtășită lui G. Barițiu. Proceda astfel atît Ioan Maiorescu, în 1844, cît și N. Istrati care în februarie 1847 era preocupat de gîndul de a transmite și lui Barițiu zvonul că Poarta părea a fi dispusă să renunțe la suzeranitatea ei asupra Principatelor române în favoarea Franței și Angliei [13].

Aflat la Brașov, într-un important centru comercial și cultural cu ramificații în întregul spațiu etnic românesc, prin acele contacte epistolare, G. Barițiu devenea un depozitar de informații privitoare la Moldova și Țara Românească. Pe o asemenea bază putea să-și scrie foile, să măsoare și să aprecieze fenomenele și procesele descrise, să țină o linie de echilibru

în relatarea faptelor şi considerarea oamenilor. Ca depozitar al unor asemenea informaţii, G. Bariţiu devenea o sursă pentru alte personalităţi din Transilvania, îndeosebi pentru canonicul Timotei Cipariu care, la rîndu-i, edita „Organul luminării" interesîndu-se de soarta Principatelor române [14].

Concepute şi realizate ca mijloc de vehiculare a unor idei naţionale, foile braşovene stîrneau de la început un mare ecou în întregul spaţiu geografic locuit de români. La 11 aprilie 1838, de pildă, la o lună după inaugurarea „Gazetei", din Bucureşti Aaron Florian informa pe Bariţiu despre marele interes provocat aici de foaia menţionată [15]. Ca urmare, chiar din anul apariţiei, existenţa ziarelor lui Bariţiu era legată de difuzarea lor în toate provinciile româneşti. Unele date statistice sumare dezvăluie că în 1838, „Gazeta" avea 143 abonaţi în Transilvania, 95 în Banat, 54 în Muntenia şi 78 în Moldova [16]. În 1842, aceleaşi periodice dispuneau de un total de 635 abonaţi, număr considerat mare pentru aceea vreme. Repartizată pe provincii, abonamentele erau, astfel, 148 în Transilvania, 73 în Banat şi Crişana, 265 în Ţara Românească — dintre care numai în Bucureşti erau distribuite 159 numere — şi 149 în Moldova [17].

Cifrele menţionate trebuiesc privite însă nu numai prin prisma abonaţilor propriu-zişi, ci şi, mai ales, din perspectiva legăturilor pe care le posedau aceştia. Se poate, astfel, aprecia că numărul cititorilor reali din toate provinciile româneşti care veneau în contact cu foile braşovene era mult mai mare, dat fiind că acestea erau redistribuite în cercuri de cititori, în instituţii administrative şi de învăţămînt, în localităţi rurale sau urbane. În această privinţă trebuie avut în vedere faptul că, în acele momente, „fiecare din abonaţii Gazetei reprezenta un pilon de care se lega firul nevăzut al circulaţiei de idei" [18].

O mai limitată şi superficială cenzură exercitate de autorităţile din Transilvania în comparaţie cu acelea din Ţara Românească şi Moldova care, datorită presiunii ţariste, luau măsuri mai severe împotriva publicisticii, făcea foile braşovene mult apreciate în Principatele Române. Din Bucureşti, la 13 iulie 1842, Aaron Florian comunica în acest sens lui G. Bariţiu, semnalîndu-i faptul că — printre alte organe naţionale de presă — „Gazeta" era cea mai citită printre români [19]. Din acest motiv, interesul deosebit al unor cercuri de cititori din Principatele dunărene nu numai de a se scrie mai mult despre aceste provincii, ci şi de a se prezenta fapte şi date care să le satisfacă atît gustul pentru informaţie, cît şi amorul patriotic. Este semnificativă, în acest sens, scrisoarea lui Ioan Maiorescu din 5 mai 1844 care, din Craiova, comunica lui G. Bariţiu la Braşov: „Oamenii de aici doresc a vedea în foile tale mai multe despre Ţara Românească" [20].

În Ţara Românească, profesorii transilvăneni se dovedeau printre cei mai întreprinzători difuzori ai foilor braşovene. La Craiova, de pildă, Ioan Maiorescu desfăşura o activitate susţinută. La începutul anului 1839, el anunţa pe Bariţiu că-i făcuse 49 „prenumăranţi" [21]. Redactorul foilor braşovene ceruse lui Ioan Maiorescu să se ocupe de difuzarea acestora în întreaga Oltenie, în toate cele cinci judeţe deci, nu numai în Craiova cum o făcea [22]. Profesorul Ioan Maiorescu relata că a-şi asuma o asemenea obligaţie, ar însemna prea mult pentru el. Era convins că „ar vrea mulţi să aibă gazete" [23], dar trebuia din parte-i un efort peste puteri. Ar fi

trebuit, spre a-şi atinge scopul, să se ducă „pe la toţi să-i îmbii cu dînsele”. În Craiova desfăşura activitatea de difuzor în condiţii uşoare, dar ca să se deplaseze în cele cinci judeţe ar fi fost mai dificil. Deşi cunoştea „toţi profesorii”, nimeni însă nu-i trimisese „nici măcar un prenumerant. Eu cunosc şi pe persoanele cele mai de frunte din toată Valachia Mică”, dar nu-i putea abona din mai multe pricini, dar mai ales pentru că — în calitate de depozitar al tuturor abonamentelor, cum îi ceruse să acţioneze G. Bariţiu — ar fi trebuit să confecţioneze pachetele pentru destinatari, să le expedieze prin poştă, dar mai ales să colecteze banii. Sublinia, în acest sens, că plătise pentru abonamentele altora „din pungă”, de mai multe ori [24]. În februarie 1841, pornind de la faptul că drumul poştei de la Bucureşti spre Turnu Roşu urma să se transfere pe Valea Oltului, prin Rîmnic deci, aprecia că se putea angaja ca difuzor al foilor braşovene în cele cinci judeţe oltene cînd o asemenea arteră de legătură va intra în funcţie — menţiona el — va acţiona pe lîngă profesorii olteni să facă abonamente în număr mai mare, fie îndemîndu-i să stabilească ei contacte directe cu Bariţiu, fie primind el toată „abonaţia, de la toţi”, urmînd s-o distribuie apoi în judeţe.

Profesorul Aaron Florian, implicat şi el în difuzarea presei transilvănene în Ţara Românească, sugera lui G. Bariţiu din Bucureşti, la 20 octombrie 1841, să adopte în acest scop unele măsuri speciale. Pornind de la premisa că pentru românii din această provincie „Gazeta” „a ajuns o trebuinţă neapărată”, el aprecia că existau condiţii ca răspîndirea ei aici să se facă în număr şi mai mare, cu atît mai mult cu cît lipsea un alt mijloc de informare prin care să se „cunoască cursul lumei” [25]. Dar pentru ca circulaţia foilor braşovene să devină şi mai accesibilă, se propunea să se tipărească „o chemare simţitoare, printr-o înştiinţare energică, la toate duhurile înţelegătoare, la toate inimile nobile”. Aaron Florian se angaja, apoi, să difuzeze „asemenea înştiinţări” în toate judeţele Ţării Româneşti, beneficiind în această direcţie de recomandarea profesorilor şi concursul şcolilor. Se spera astfel că foile braşovene vor fi răspîndite mai larg în întreaga provincie.

Referitor la sporirea vitezei de difuzare, Aaron Florian propunea să se intervină pe lîngă domnitorul Ţării Româneşti spre a obţine acces la „expediţia statului sau a guvernului care în toate săptămînile, de două ori, trimite cuverte mari de porunci în toate judeţele”. De o asemenea favoare se bucuraseră Zaharia Carcalechi şi I. Eliade Rădulescu în difuzarea foilor imprimate de ei în judeţe. Se mai puteau utiliza — tot după Aaron Florian — serviciile poştale ale agenţiei austriece, exploatîndu-se faptul că în slujba acesteia se afla românul Corban dispus să se angajeze într-o asemenea acţiune de răspîndire a foilor braşovene în unele judeţe ale Ţării Româneşti [26].

Cercurile de abonaţi din Ţara Românească recrutate de redactorii sau difuzorii foilor braşovene erau dintre cele mai variate atît din punct de vedere al condiţiei social-economice, cît şi sub raportul concepţiei politice. Ioan Maiorescu, de pildă, era în cele mai bune relaţii cu fraţii domnitorului Gheorghe ibescu, Iancu Bibescu şi Barbu Ştirbei, apărători ai regimului regulamentar, dar oameni luminaţi şi conştienţi de însemnătatea circulaţiei presei transilvănene pentru dezvoltarea legăturilor dintre români. Iancu Bibescu, cîrmuitorul judeţului Dolj — după cum relata

Ioan Maiorescu din Craiova, la 5 mai 1844, lui G. Bariţiu la Braşov [27] —, era un cititor pasionat al foilor acestuia, îndemnîndu-şi chiar fratele aflat pe tronul de la Bucureşti „cum trebuie să preţuiască" un asemenea organ de presă. La o discuţie cu Barbu Ştirbei, la care asistase şi Petrache Poenaru, Ioan Maiorescu arătase fratelui domnitorului importanţa foilor braşovene pentru ansamblul naţiunii române. „Gazeta" — spusese el-constituia „singurul organ naţional" care trebuia să fie în atenţia nu numai a locuitorilor, ci şi a guvernului din Ţara Românească, dat fiind că numai astfel puteau fi satisfăcute aspiraţii profunde. „Apoi românii, ca să se cunoască mai bine, ca să mai viseze şi ei de vreun viitor fericit, ca să mai gîndească a trăi ca naţie au trebuinţă de un punct de centralizaţia dorinţelor şi nădejdelor lor". Ioan Maiorescu voia să vadă acest punct central al românismului în Bibescu. De aceea — după cum arătase el lui Barbu Ştirbei — venise vremea ca guvernul Ţării Româneşti „să-şi cunoască înalta sa chemare, să pipăie pulsul naţiei şi să ţie opinia în românime, atît de trebuincioasă în educarea naţiei şi pregătirea ei la epoha în care intră" [28]. Organul unei asemenea „renaşteri mari" nu putea a fi decît „Gazeta" care trebuia sprijinită de Gheorghe Bibescu însuşi. Întîiul ales al românilor întruchipa — în inimile unor locuitori — simbolul naţional şi, în această ipostază, sub scutul lui protector, cu concursul „Gazetei" trebuia întreprinsă o campanie de educaţie naţională a întregului popor român, chemat a fi pregătit pentru un viitor mai bun, în care nu numai să „viseze", dar chiar să acţioneze „ca naţie".

Abonaţi ai foilor braşovene erau în 1844, de pildă, numeroase figuri din administraţia Olteniei. Iancu Bibescu, cîrmuitorul judeţului Dolj, Gheorghe Otetelişanu, preşedintele divanului civil; Ioan Solomon, colonel; C. Zătreanu, preşedintele magistratului; Petrache Poenaru, preşedintele tribunalului; N. Prisăceanu, judecător al Divanului Criminal; Grigore Lăceanu, judecător la comerţ; N. Otetelişanu, preşedintele tribunalului judeţului Gorj; Gheorghe Magheru, judecător în Gorj [29]. Beneficiau, de asemenea, de abonamente la foile braşovene profesori ca G. Călinescu, G. Miavescu şi G. Bengescu. Colonelul Ioan Solomon comunicase redactorului de la Braşov să-i asigure abonament „cît va trăi", fiind astfel „prenumărat pentru totodeauna" [30].

De informaţiile difuzate în foile braşovene dispuneau şi alte categorii de cercuri politice şi intelectuale, printre acestea aflîndu-se îndeosebi tineret cu mari aspiraţii naţionale, implicat în diverse frămîntări şi acţiuni social-politice în întregul deceniu care a precedat revoluţia paşoptistă. Sînt de amintit, în această privinţă Ştefan Golescu, maior Voinescu, Eufrosin Poteca, N. Bălăşescu, N. Bălcescu, maior Costache Filipescu, căpitanul N. Pleşoianu, poruncicul Al. Hristofi [31], Cezar Bolliac [32] etc.

Toate numele menţionate şi, evident, multe altele care erau în contact cu periodicele transilvănene, sînt astfel dornice să vină în contact cu un organ reprezentativ al mişcării naţionale, anume „Gazeta de Transilvania", care — în ciuda unor condiţii vitrege în care-şi desfăşura activitatea — reuşea în ansamblu, să ofere o imagine grăitoare asupra efortului de afirmare a naţiunii române.

Prin faptul că reprezentau o tribună de exprimare şi afirmare a potenţelor creatoare ale naţiunii române, foile braşovene se bucură deci de concursul material al unor largi categorii de cititori permanenţi care

prin abonamente furnizau mijloace financiare indispensabile. Este de remarcat că, în afară de forma de ajutor material constituit de abonament, mai ales de către reprezentanți ai autorităților centrale din Țara Românească s-a recurs la stipendii directe. Cei doi domnitori regulamentari, Al. Dim. Ghica [33] și Gheorghe Bibescu [34], sînt printre susținătorii de frunte ai periodicelor imprimate de G. Barițiu. Aceștia se remarcă, printre altele, prin stipendii. Neofit se număra și el printre susținătorii materiali ai unei asemenea activități publicistice [35].

Foile brașovene stîrneau speranțe similare și în Moldova, fapt care explică audiența în rîndul unor cercuri de cititori. Ele erau difuzate tot prin intermediul abonamentelor în diferite localități, printre care Iași [36], Mihăileni [37], Dulcești [38] etc. Printre moldovenii care primeau asemenea foi trebuiesc menționați, printre alții, Iordache Mălinescu [39], unul dintre admiratorii și chiar difuzorii acestora în Moldova. Paharnicul Gheorghe Degeratu și slugerul Gheorghe Brahă [40] primeau și ei presa transilvăneană. Tot astfel G. Sturdza care aprecia, totodată, că redactorul G. Barițiu se făcuse cunoscut prin „patrioticele lui lucrări" [41].

Nu dispunem însă de informații mai amănunțite spre a demonstra cît de profundă și de vastă a fost influența exercitată de foile lui G. Barițiu asupra unor cercuri politice și de intelectuali din Moldova. G. Sion a lăsat însă o însemnare decisivă în această privință. El menționează, astfel, că „Gazeta", constituind în epoca regulamentară mai ales „unicul organ politic al naționalității romînilor" [42], s-a bucurat de o mare audiență în rîndul moldovenilor.

Nicolae Istrati, el însuși unul dintre cititorii presei imprimată la Brașov, sublinia într-o scrisoare către G. Barițiu rolul decisiv al acesteia în cadrul mișcării naționale în Moldova [43]. Prin publicistica primită din Transilvania — mai sublinia el — „duhul național" făcuse progrese considerabile. Cerea lui Barițiu să continuie cu insistență o asemenea activitate, dat fiind că astfel se răspîndeau în Moldova „razele soarelui" care prin „vibrațiile" lor sacre îndepărtau „negurele cele puternic întunecătoare". Tocmai această influență exercitată prin difuzarea presei transilvănene — mai asigura N. Istrati — se impunea a fi intensificată. Să se trimită în Moldova, asemenea raze pline de viață națională. Tot spre Moldova era expediat din Transilvania, de la Blaj, un alt periodic, anume „Organul luminării" redactat de Timotei Cipariu. Deși mai modest decît foile brașovene, nebucurîndu-se de audiența deosebită a acestora, un asemenea organ de presă contribuia și el la stabilirea de contacte între români și, mai ales, la crearea unui climat național de interpenetrație în cuget și simțiri.

Banatul constituia o altă provincie românească integrată în circulația presei naționale. Cum se deduce dintr-o scrisoare către G. Barițiu, din 1842, Petru Cermena, „suprem căpitan al poliției din Timișoara", făcea „prenumeranți" pentru „Gazetă" și „Foaie" [44]. Tot astfel, profesorul de teologie din Vîrșeț, Nicolae Tincu Valea, se remarca printre fruntașii bănățeni preocupați de difuzarea foilor brașovene [45].

În lumina informației amintite, se constată că în toate provinciile românești, mai ales în Țara Românească, Moldova și Banat, apar unele personalități, intelectuali mai ales, care se ocupă în mod special de difuzarea periodicelor naționale editate la Brașov. Ele îndeplinesc funcția unor

adevărate agenţii de receptare şi răspîndire a presei la abonaţi, dar, totodată, şi pe aceea a unor militanţi politici, de slujitori ai cauzei naţionale, neuitînd nici un moment că, în ultimă instanţă, o asemenea activitate era subordonată scopului suprem de strîngere a coeziunii poporului român.

Condiţiile de difuzare însă erau dintre cele mai dificile. Din Transilvania în Banat sau în Bucovina — dat fiind că nu existau frontiere politice — circulaţia foilor braşovene se făcea mai uşor. Totuşi, şi în acest caz, se acţiona cu circumspecţie, spre a nu trezi suspiciuni şi recriminări. Edificator în acest sens este faptul că un lot de asemenea abonamente pentru Banat, era expediat în secret unei case comerciale din Timişoara, de unde, apoi, erau receptate şi difuzate la abonaţi.

Pentru Moldova şi Ţara Românească, condiţiile de difuzare erau ceva mai complicate. Mijlocul de vehiculare a foilor transilvănene îl constituia însă serviciul poştal care lega Braşovul de Iaşi [46] şi Bucureşti [47]. Din Craiova, la 3 noiembrie 1841, Ioan Maiorescu enumera lui G. Bariţiu unele dificultăţi legate de un asemenea transport în Oltenia. Cerea să se evite calea ocolită pe la Orşova, folosindu-se aceea directă prin Sibiu, pe Valea Oltului. Totodată, să se recurgă la poşta Agenţiei austriece, dar mai ales la concursul lui Corban, fiul lui N. Bălăşescu, care ca român de origine şi în calitate de funcţionar al acesteia, putea aduce utile servicii difuzării presei transilvănene în Oltenia. Spre a adormi vigilenţa Agenţiei austriece, Bariţiu era sfătuit ca pe coletul conţinînd foile sale să scrie „Siebenbürger Wochenblatt”, dînd impresia starostelui habsburgic din Craiova că era vorba de periodicul german, iar nu de ziare româneşti.

Difuzarea presei transilvănene în Principatele dunărene era efectuată cu dificultăţi datorită, în situaţii speciale, înseşi autorităţilor centrale. Semnificativă este relatarea lui Aaron Florian din 13 iulie 1842 prin care arăta lui G. Bariţiu că autorităţile de la Bucureşti începuseră să privească foile braşovene cu o anumită rezervă [48]. Pe măsură ce acestea se ocupau mai insistent de realităţile de la sud de Carpaţi din perspective critice, s-a instituit o cenzură severă. Foile care pînă atunci fuseseră difuzate de serviciul poştal al Agenţiei austriece nu mai puteau fi, din acel moment, distribuite direct, înainte de a fi cenzurate la Bucureşti. Circulaţia liberă a presei era, astfel, strangulată din motive de ordin politic, guvernul de la Bucureşti căutînd să se convingă, mai întîi, dacă asemenea atitudini critice din partea foilor braşovene pot influenţa starea de spirit a locuitorilor care veneau în contact cu ele.

Cel mai înverşunat adversar al circulaţiei libere a presei transilvănene în Principatele Române s-a dovedit însă a fi Rusia ţaristă, putere protectoare cu rol determinant în politica efectuată la Iaşi şi Bucureşti. Iritată de intensificarea mişcării naţionale în cele două state româneşti, manifestată îndeosebi sub forma luptei împotriva protectoratului, Rusia ţaristă constată că o asemenea circulaţie neîngrădită a presei tansilvănene în Moldova şi Ţara Românească, în rîndul diferitelor cercuri politice şi intelectuale, pătrunzînd chiar în mijlocul funcţionarilor administraţiei de stat care, de regulă, erau docili şi conformişti apărînd autoritatea, era deosebit de periculoasă pentru menţinerea status-quo-ului social, economic şi politic. Din aceste motive — cum semnala G. Bariţiu — începînd din 1844 [49], ca urmare a intervenţiei consulului general ţarist, „Gazeta” şi „Foaia” „au fost strict oprite” de a intra în Principate. S-a decis, totodată

să se interzică lectura acestor foi îndeosebi pentru funcționarii administrației „sub pedeapsa destituirei". Începînd din acel moment, presa transilvăneană nu mai putea fi transportată și difuzată decît în locuri restrînse și „pe subt ascuns". Ea circulă, totuși „în șerparele cărăușilor și în sînul femeilor"[50] demonstrînd că asemenea legături erau greu a fi total suprimate.

Presa națională circulă însă din în Țara Românească și Moldova spre Transilvania, Banat și Bucovina, semn că interesul românilor din provinciile stăpînite de habsburgi pentru soarta conaționalilor din zona carpato-dunăreană era în creștere. Trebuie dealtfel menționat că interesul românilor din Transilvania față de Principatele Române era atît de mare, încît chiar presa locală o priveau uneori, din perspectiva informației furnizate despre acestea. Din Blaj, de pildă, la 9/21 august 1842, T. Cipariu informa pe G. Barițiu în legătură cu intenția acestuia de a scoate două numere săptămînal din „Gazeta", că blăjenii care aveau acces și la alte informații străine, dovedeau puțin interes față de publicația brașoveană, „afară de știrile din Prințipaturi" [51]. Se constată astfel că, cel puțin în cercurile cărturărești din Blaj, „Gazeta" interesa numai în măsura în care procura știri despre Moldova și Țara Românească. Intenționînd să scoată două numere săptămînal, G. Barițiu — după sugestia lui T. Cipariu — trebuia să introducă știri mai numeroase referitoare la cele două state românești pentru a trezi interesul cititorilor și a obține abonații de care orice periodic are atîta nevoie.

Fruntașii românilor din provinciile stăpînite de habsburgi considerau foile periodice din Principate o modalitate de consolidare a sentimentelor naționale, dar mai ales de întărire a credinței într-un viitor mai bun pentru poporul român luat ca un tot. Din această perspectivă, Iosif Many — cum se desprindea dintr-o scrisoare a acestuia din Blaj, din 9 ianuarie 1846, către G. Barițiu [52] — îndemna pe episcopul unit Ioan Lemeny să citească presa din Țara Românească. Tot astfel, I. Munteanu din Deda — cum menționa la 25 decembrie 1846 într-o scrisoare către același redactor al foilor brașovene [53] — că privea spre „jurnalele din România" ca spre un izvor de cunoaștere amănunțită a realităților social-politice din Principatele Române. Mărturisea că o asemenea informație îi era necesară, deoarece „și seara cînd mă culc, și dimineața cînd mă scol tot spre răsărit . . . . ., preste Carpați, îmi trimit oftările cătră zeul națiunar ! Și numai din depărtare mă împărtășesc de ceva dulceață națională întru aceste părți, pentru nația noastră". Era, deci, o recunoaștere a rolului jucat de contactul cu publicistica din Principatele Române pentru fortificarea încrederii în triumful idealului național al poporului român.

Difuzarea foilor din Moldova și Țara Românească în Transilvania se efectua tot prin intermediul unor ageți voluntari care se ocupau, printre altele, de procurarea de abonați și, apoi, de expedierea imprimatelor la destinatari. Pentru realizarea acesteia se recurgea la serviciul poștal care asigura transportul ziarelor muntene și moldovene spre Transilvania, întocmai ca corespondența [54]. Din corespondența lui I. Eliade Rădulescu cu Andrei Pop — reprezentantul firmei Hagi Pop din Sibiu, la Craiova — se constată preocuparea de difuzare a „Curierului românesc", încă de la începutul activității, în Transilvania, interesul de a se găsi abonați și cititori permanenți în rîndul diferitelor categorii sociale și intelectuale ale românilor de peste Carpați [55].

Dar fruntașul român din Transilvania care se instituie într-o adevărată agenție de difuzare în această provincie a presei din Principatele Române este G. Barițiu. Prin legăturile sale multiple cu diferitele cercuri clericale, politice și intelectuale din provinciile românești stăpînite de habsburgi, prin relațiile cu personalități proeminente din Moldova și Țara Românească, prin activitatea lui publicistică la editarea celor două foi brașovene, prin poziția prestigioasă pe care o ocupă într-un oraș de tranzit cu legături ducînd spre toate colțurile pămîntului românesc, prin prudența, înțelepciunea și moderația spiritului său, G. Barițiu devenea un adevărat pivot în jurul căruia gravitau unele dintre speranțele profunde ale poporului român. Este interesant de amintit că, în 1846, cînd din anumite motive G. Barițiu intenționa să renunțe la conducerea celor două foi și să pună în locu-i pe sasul Klosius, Aaron Florian, îngrijorat, întreba : „Socotești tu că sasul, ca sas, va continua publicitatea română cu același duh și cu aceeași tendință ca și tine" [56]?

N. Istrati, încă din 1838, vedea în G. Barițiu omul pe care „veacul acesta ni te-au dăruit spre a mijloci și a confăptui unirea feluritelor dureri naționale" [57]. G. Sturdza aprecia și el că nu exista un singur român care să nu cunoască un asemenea nume și să nu nutrească față de el prețuirea cea mai aleasă [58]. Din aceste motive, G. Sion putea să afirme îndreptățit, că numele lui G. Barițiu era dintre cele mai alese nu numai pentru românii din Transilvania, ci și pentru cei din Principate [59].

Străduindu-se să-și procure presa din Țara Românească, mai ales fruntași ai românilor din Transilvania se îndreptau spre G. Barițiu ca spre o instanță decisivă. Lui i se adresau în acest sens din Zlatna, Gr. Mihali [60], din Arad, Anastasie Șandor [61], din Sibiu, Iosif Many [62] și Nicolae Maniu [63], din Deda Bihor, I. Munteanu [64], din Blaj, T. Cipariu [65], din Pesta, tinerimea română [66] etc. Numele amintite și, evident, multe altele, se distingeau atît prin interesul personal de a intra în posesia periodicelor din Principatele Române „Curierul românesc", „Curierul de ambe sexe", „Buletin, Gazetă oficială", „Învățătorul satului", „Magazin Istoric pentru Dacia", „Vestitorul românesc", „Albina românească", „Buletin, foaie oficială a Principatului Moldaviei", „Icoana lumei, foaie pentru îndeletnicirea moldo-românilor, Iași", „Mercuriul din Iași" etc. —, cît și prin preocuparea de a le difuza în rîndul conaționalilor din monarhia habsburgică. Cei mai mulți dintre fruntașii românilor menționați se ocupau de recrutarea de „prenumăranți", de abonați deci, pentru foile editate în Moldova și Țara Românească. Din Arad, la 26 februarie 1846, Anastasie Șandor dezvăluia lui G. Barițiu intenția de a procura toate periodicele tipărite în Principatele Române și de a le difuza, apoi, în rîndul unui mare număr de interesați. „Novelele din Prințipaturi — spunea el — plac mai multora și poate că vom face o societate ca să le aducem pe toate, numai prețul tuturor nu știm în banii noștri" [67]. Iată, deci, clar exprimată intenția de constituire a unei asociații a românilor din zona Aradului care-și propunea procurarea, în scopul difuzării, a tuturor organelor de presă imprimate în Moldova și Țara Românească.

Așteptînd cu interes o asemenea publicistică, în situația în care circulația ei devenea greoaie sau din anumite motive politice era întreruptă, se manifesta o preocupare aparte. În acest sens, datorită condițiilor mai aspre după 1844 cînd, la presiunea consulatului general al Rusiei, autori-

tățile din Principate deveneau mai circumspecte față de presa periodică, G. Barițiu publica anunțuri în foile sale, justificînd abonaților întîrzierea cu care se făcea difuzarea foilor din Țara Românească [68].

Aceeași cenzură care apăsa asupra libertății de expresie într-o mai mare măsură în Principate provoca amărăciune printre românii din Transilvania care, în contact cu foile tipărite la București sau Iași, nu găseau totdeauna în acestea ceea ce așteptau. În acest sens, Grigore Mihali, de pildă, paroh din Zlatna, împărtășea lui G. Barițiu, într-o scrisoare din 20 februarie 1846, necazul că deși redactorii foilor amintite se străduiau „a scrie curat românește", „libertatea duhului" era însă încălcată [69]. Apreciind că vina o avea regimul politic care purta tenta unui „despotism supărăcios oriental", Grigore Mihali era conștient că acesta nu îngăduia exprimarea liberă a ideilor. Compătimindu-și conaționalii din Principate, el se întreba cînd vor scăpa aceștia „din ghearele" unui asemenea sistem politic?

Un loc aparte în rîndul presei din Țara Românească care circulă în Transilvania ar fi urmat să-l ocupe „România", ziar politic, industrial, comercial și literar intitulat atît de semnificativ și redactat din păcate un timp scurt, printre alții de transilvăneanul Aaron Florian, începînd din 1 ianuarie 1838 [70]. Importanța acestui periodic constă mai ales în tentativa de a se constitui într-un organ al întregii Românii, într-o oglindă a activității literare, culturale și politice a reprezentanților de frunte ai aceluiași popor, răspîndit în mai multe formațiuni statale și aflat sub dominație străină. În acest sens, Aaron Florian, unul din principalii redactori ai „României", afirma că românii mergeau „îndrăzneți înaintea unui veac strălucit și se apropie de un viitor fericit. Acesta cu atît va fi mai aproape, cu cît toți românii își vor uni silințele, cu cît se vor sprijini unii pe alții între sine, și cu cît vor lucra fiecare în parte pentru toată românimea" [71] În 1846, același Aaron Florian — într-un moment cînd se părea că foile brașovene își vor înceta activitatea — năzuia să preia moștenirea acestora reînviind la București „România", cu condiția de a face din ea „foaia românilor" [72], adică un periodic al întregii națiuni.

Dar, ceea ce n-a putut realiza „România", a complinit parțial „Magazinul istoric pentru Dacia" întemeiat în 1845, la București, de transilvăneanul A. T. Laurian și munteanul N. Bălcescu. În acest sens, Al. Papiu-Ilarian consideră că periodicul menționat a făcut „epocă în literatura istoriei Daciei" [73]. Publicația constituia „un tesaur pentru istoria, politica, biserica, literatura" etc. întregii națiuni române. În 1845, în prospectul editat de A. T. Laurian și N. Bălcescu se menționa că difuzarea acestui periodic urma să se facă în numeroase centre românești, printre acestea figurînd: București, Iași, Brașov, Sibiu, Blaj, Oradea, Arad, Timișoara, Lugoj, Biserica Albă, Iod, în Maramureș [74]. Este de remarcat faptul că, în același prospect, era consemnat numele persoanelor din orașele amintite angajate în răspîndirea „Magazinului istoric pentru Dacia". Printre acestea se aflau îndeosebi oameni care-și desfășurau activitatea în sectoare deosebite, anume în publicistică, școală și parohii. Redacțiile foilor naționale românești, mai ales G. Barițiu la Brașov, Gheorghe Asachi la Iași, T. Cipariu la Blaj, Grama la Oradea, Gavra la Arad, Petrovici la Timișoara, Ventilă la Lugoj etc. constituiau un grup

de persoane care prin legăturile lor contribuiau la difuzarea periodicului amintit în toate zonele cu populație românească.

Tocmai datorită unui asemenea rol destinat, din București, la 12/24 ianuarie 1845, cei doi coredactori expediau la Brașov, lui G. Barițiu, o scrisoare însoțită de o „înștiințare", intenționîndu-se, astfel, a se „aduce la cunoștința și celorlalți români din părțile Transilvaniei și ale Ungariei" apariția „Magazinului istoric pentru Dacia". Se solicita lui Barițiu tipărirea acelei „înștiințări" în „Gazetă", în vederea subscrierii de abonamente [75]. Se menționa că același apel fusese inserat și de I. Eliade Rădulescu în „Curierul romănesc". Difuzarea acestui periodic național se impunea cu stringență, dat fiind că era vorba de o carte „atît de scumpă" care nu trebuia „să lipsească nici unui român, întru nici o parte sau ram al vieții publice" [76]. T. Cipariu din Blaj, considerînd că „Magazinul" avea misiunea de a strînge laolaltă toate izvoarele istoriei naționale, credea că difuzarea lui era „cea dintîi trebuință" [77].

În Transilvania, se constituie astfel o adevărată rețea de agenți, cu centrul la Brașov, menită a pune în contact o asemenea publicație cu cititorii. G. Barițiu, cel care îndeplinește un rol însemnat și în această privință, pornea de la premisa ca „nu este om în care bate inimă cu simțămînt de român pe care să nu-l intereseze această operă națională" [78]. Din aceste motive, redactorul brașovean preia sarcina de a centraliza difuzarea „Magazinului" în întreaga Transilvanie. În această calitate, el întreținea cu A. T. Laurian o activă corespondență [79], primind de la București indicații cu privire la modalitatea de distribuire a acestuia atît la abonați, cît și prin librării. O scrisoare a lui A. T. Laurian din 22 decembrie 1846 relevă că era de acord ca difuzarea „Magazinului" să se facă de un librar găsit de G. Barițiu, cu condiția „să se însărcineze a trimite toate exemplarele la abonații din Banat, Ungaria (Oradea, Pesta etc.), și din deosebitele părți ale Transilvaniei" [80]. Același librar — după cum sugera A. T. Laurian — trebuia să se preocupe de expedierea publicației și la Cluj. Se mai propunea ca librarul să nu țină exemplarele trimise numai în prăvălie și să le vîndă „numai la cei ce se vor arăta, că așa nu facem nimica". „Magazinul" deci nu trebuia vîndut ca o marfă obișnuită, ci mai degrabă difuzat în mediile românești, în locurile unde era mai mare nevoie de fortificarea conștiinței naționale.

Grație mai ales activității publicistice a lui G. Barițiu, circulația acestui periodic național în Transilvania este dintre cele mai active. Spre Brașov, din diferite localități ale acestei provincii, se îndreptau cereri de solicitare a „Magazinului". Din Arad, la 10 iunie 1845, Anastasie Șandor, de pildă, consemna faptul că printre alte periodice din Principatele Române pe care le difuza, figura și „Magazinul" [81]. O activitate similară desfășura și Gr. Mihali din Zlatna, cum se constata dintr-o scrisoare către Barițiu din 1 iulie 1847 [82]. Totuși, în circulația „Magazinului" se iveau, uneori, dificultăți. În acest sens este semnificativă o scrisoare a redactorului A. T. Laurian din București, care la 3 august 1846 comunica lui G. Barițiu : „Din multe locuri, mai ales din Ungaria, de la Pesta, de la Deda etc., se plîng că nu primesc esemplarele deloc, sau le primesc neregulat ... sau că primesc mai puține din unele numere decît le-ar trebui să le vie regulat" [83]. Solicita măsuri de a se asigura „regularitatea întru împărțirea „Magazinului istoric" [84]. Așa după cum năzuiseră N. Bălcescu

și A. T. Laurian, numeroase orașe din Transilvania, Banat și Maramureș devin centre de difuzare a unuia dintre cele mai importante periodice naționale [85]. Printr-o asemenea modalitate, unul dintre cele mai importante mijloace de cultivare a conștiinței naționale cu concursul izvoarelor și lucrărilor de istorie circula în toate provinciile locuite de români.

Moldova și Țara Românească sînt prinse și ele în țesătura aceasta de legături. Într-o scrisoare din București către C. Negruzzi, la 4 ianuarie 1837, I. Eliade consemna că expediase în Moldova exemplare din „Curierul" lui [86] Ioan Maiorescu, în 1840, primea la Craiova „Dacia literară" condusă de M. Kogălniceanu [87]. La 16 noiembrie 1843, într-o scrisoare către Ioan Ghica aflat la Iași, N. Bălcescu cerea din București să-i trimită „Album literar" tipărit în Moldova [88]. De asemenea, același cărturar urmărea cu atenție soarta publicisticii din această provincie românească, consemnînd, la 11 ianuarie 1844, că vestea apariției „Propășirii" la Iași pricinuise în capitala Țării Românești „mare bucurie la toți" [89]. La rîndu-i, cărturarul din București punea un accent deosebit pe difuzarea „Magazinului istoric pentru Dacia" în Moldova. Presa din această provincie, prin grija lui Gheorghe Asachi, îi făcea dealtfel o vie reclamă publicistică [90], facilitînd, astfel, contactul periodicului menționat cu cercuri de cititori.

Între Moldova și Bucovina se cimentează, de asemenea, relații speciale privind circulația presei periodice. Dintr-o scrisoare a lui M. Kogălniceanu, de pildă, din 1 aprilie 1840, se constată că acesta expediase lui Const. Hurmuzaki, la Cernăuți, „Dacia literară" [91].

Conchizînd în legătură cu circulația presei naționale în deceniul care a precedat revoluția de la 1848, trebuie spus că prin intermediul ei s-au realizat multe obiective de interes major. Pe plan regional, presa transilvăneană, de pildă, prin pătrunderea ei în toate unghiurile dominate de români, în acelea unde limba națională era prezentată și exclusă din instituții se dovedea o modalitate importantă de cultivare a limbii și culturii naționale [92]. Foile lui Barițiu cu deosebire, datorită unei mai mari libertăți a expresiei și prin contribuția la redactarea lor a unor colaboratori recrutați din toate provinciile românești, tind tot mai pronunțat să se manifeste ca organe generale ale națiunii române [93], fapt care explică dealtfel numeroșii lor abonați din întregul spațiu geografic locuit de poporul nostru. „Foaia" îndeosebi devenea „întîiul organ panromânesc, întîia gazetă cuprinzînd informațiuni despre toți românii, în acest spirit al culturii românești unice" [94]. Pentru munteni și moldoveni încătușați de o aspră cenzură, deși se găseau în state autonome, „Gazeta" constituia un „refugiu de a se recori, de a resufla, de a scrie ceea ce aveau pe inimă" [95] cum își amintea mai tîrziu G. Misail în parlamentul României. Spre deosebire de „Curierul" de la București și „Albina" de la Iași, „Gazeta" de la Brașov contribuie în măsură considerabilă la difuzarea ideilor politice și a unor opere aparținînd culturii naționale. Încă din 15 iunie 1840, într-o scrisoare din București, Aaron Florian informa pe G. Barițiu că prin prospețime, spontaneitate și informație „Gazeta" n-avea rivală în Principatele Române [96], deținînd primul loc în preferințele cititorilor de publicistică. Tocmai tendința aceasta de a depăși frontierele privinciale și de a se institui ca un organ al națiunii române a atras atenția și tineretului moldo-muntean aflat la studii, la Paris, care se preocupa în mod

special de procurarea foilor lui G. Barițiu [97]. Alături de cele din Moldova și Țara Românească, erau depuse în „Cabinetul de lectură" al românilor din capitala franceză, fiind considerate drept surse de informație pentru studiul realităților social-politice și naționale.

★

Presa din țările române în deceniul premergător revoluției este deci un important mijloc de coeziune și de dezvoltare a conștiinței naționale. Prin intermediul ei, mai ales al aceleia din Transilvania, eliberată în mai mare măsură de cătușele cenzurii, erau difuzate informații variate în întreaga comunitate națională depășindu-se astfel zidul politic despărțitor dintre o națiune omogenă și dornică de a se organiza statal într-o entitate distinctă. Dobîndind un larg caracter național, foile brașovene deveneau dependente de legăturile cu provinciile românești de la Dunăre. În această privință ele obțin colaborarea unor numeroși corespondenți care, prin informațiile inserate, deschid cititorului o largă panoramă, îi oferă date și fapte despre provinciile naționale ale căror realități imediate îi erau mai greu perceptibile sau îi scăpau. Prin conturarea unor evenimente politice, dar mai ales prin comentarea statutului extern al Principatelor și prin aspirațiile indrituite spre autonomie și independență formulate de corespondenții care susțineau presa în general, atît în cercurile politice și intelectuale, cît și, în mai mică măsură, în opinia publică în curs de formare se marca o deschidere spre dezbaterea publică a principalelor probleme cu care se confruntau societatea și națiunea română în ansamblu.

Necesitățile de editare a presei în toate cele trei țări române au creat o serie de relații durabile între conaționali de pe ambele versante ale Carpaților, au stimulat și fertilizat prin corespondența intensă întreținută — dezbaterea celor mai avîntate idei de progres, au legat prietenii și, apoi, au facilitat în conjunctura revoluției — încercări de împlinire a idealului de unitate statală, devenit scopul suprem al revoluției române de la 1848 [98].

Legăturile dintre români impuse de imperativele editării presei naționale s-au repercutat pozitiv pe planul mai larg al coeziunii în sînul întregii comunități românești, confruntată nu numai cu forțele politice conservatoare interne, ci, mai ales, cu imperiile limitrofe, constituite în adversar redutabil al emancipării de servituți feudale și al unității politice [99].

NOTE

[1] V. Cheresteșiu, *Întemeierea presei românești din Transilvania și activitatea publicistică a lui G. Barit pînă la izbucnirea revoluției din 1848*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", VI, 1963, p. 12.

[2] Este simbolic faptul că locuința din București a întemeietorului școlii naționale, Gheorghe Lazăr, a devenit sediul tipografiei lui I. Eliade Rădulescu, unde era imprimat „Curierul Românesc" (G. Bogdan-Duică și G. Popa-Lisseanu, *Viața și opera lui Gheorghe Lazăr*, București, 1924, p. 271—272). Trebuie, printre altele, amintit că tipografia cărturarului bucureștean, încă de la început, beneficia de meșteri transilvăneni (I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, ed. George Potra, Nicolae Simache și G. G. Potra, Edit. Minerva, București, 1972, p. 8).

[3] Al. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, tom. I, Viena, 1852, p. 111—112.

[4] *G. Bariț și contemporanii săi. Studii și documente*, vol I, Edit. Minerva, București, 1973, p. 218—219.
[5] *Ibidem*, p. 9—10, 11—15, 255.
[6] *Ibidem*, p. 121.
[7] *Ibidem*, p. 272.
[8] *Ibidem*, p. 19—22.
[9] *Ibidem*, p. 257—258.
[10] Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, Edit. Academiei, București, 1967, p. 243.
[11] *Ibidem.*
[12] *G. Bariț și contemporanii săi*, vol. I, p. 19, 21.
[13] *Ibidem*, p. 280; C. Bodea, *Lupta românilor ...*, p. 303—304.
[14] *G. Bariț și contemporanii săi*, vol. IV, 1978, p. 153, 159, 192.
[15] *Ibidem*, vol. I, p. 14, 223.
[16] Vasile Netea, *George Barițiu*. Viața și activitatea sa, Edit. științifică, București, 1974, p. 106.
[17] V. Cheresteșiu, *Adunarea națională de la Blaj 3—5 (15—17) mai 1848*, Edt. Politică, București, 1966, p. 127.
[18] Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—49*, vol. V, Cluj, 1946, p. 38.
[19] *G. Bariț și contemporanii ...*, vol. I, p. 29.
[20] *Ibidem*, p. 280.
[21] *Ibidem*, p. 228.
[22] *Ibidem*, p. 242.
[23] *Ibidem*, p. 243.
[24] *Ibidem*, p. 245.
[25] *Ibidem*, p. 25.
[26] *Ibidem*, p. 26.
[27] *Ibidem*, p. 280.
[28] *Ibidem*, p. 283.
[29] *Ibidem*, p. 276—277.
[30] *Ibidem*, p. 143, 280.
[31] *Ibidem*, p. 106.
[32] *Ibidem*, p. 138.
[33] *Ibidem*, vol. IV, p. 136—137.
[34] *Ibidem*, vol. I, 284.
[35] *Ibidem*, p. 231.
[36] C. Bodea, *Lupta românilor ...*, p. 242—243.
[37] *Ibidem*, p. 205.
[38] N. Bănescu, *Corespondența familiei Hurmuzachi cu Gheorghe Bariț*, Vălenii de Munte, 1911, p. 17.
[39] C. Bodea, *op. cit.*, p. 242—243.
[40] *Ibidem*, p. 205.
[41] N. Bănescu, *op. cit.*, p. 17.
[42] G. Sion, *Suvenire contimporane*, București, 1888, p. 282.
[43] *G. Bariț și contemporanii ...*, vol. III, p. 364—365.
[44] D. Suciu, *Un ecou în Banat al planurilor lui Câmpeanu*, în „Revista istorică română", vol. X, 1940, p. 376.
[45] V. Cheresteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, p. 127—128.
[46] *G. Bariț și contemporanii ...*, vol. I, p. 26.
[47] *Ibidem*, p. 251.
[57] *Ibidem*, p. 251.
[48] *Ibidem*, p. 29—30.
[49] G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă*, vol. II, Sibiu, 1889, p. 567.
[50] V. Cheresteșiu, *Întemeierea presei românești din Transilvania*, p. 25.
[51] *G. Bariț și contemporanii ...*, vol. IV, p. 176
[52] *Ibidem*, 1975, vol. III, p. 322.
[53] C. Bodea, *Lupta românilor ...*, p. 297.
[54] G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 615.

[55] I. Heliade Rădulescu, *op. cit.*, p. 3—5.
[56] *G. Bariţ şi contemporanii* ..., vol. I, p. 61.
[57] *Ibidem*, vol. III, p. 364—365.
[58] N. Bănescu, *Corespondenţa familiei Hurmuzaki* ..., p. 17.
[59] G. Sion, *Suvenire* ... p. 282.
[60] *G. Bariţ şi contemporanii* ..., vol. III, p. 94—95.
[61] *Ibidem*, 1975, vol. II, p. 291—292, 320, 322, 347.
[62] *Ibidem*, vol. III, p. 345—346.
[63] *Ibidem*, p. 45.
[64] C. Bodea, *Lupta românilor* ..., p. 296.
[65] *G. Bariţ şi contemporanii* ..., vol. IV, p. 206, 211.
[66] C. Bodea, *op. cit.*, p. 265—266.
[67] *G. Bariţ şi contemporanii* ..., vol. II, p. 319—320.
[68] *Ibidem*, vol. IV, p. 153.
[69] *Ibidem*, vol. III, p. 83.
[70] *Ibidem*, vol. I, p. 9—10, 14, 16—17.
[71] V. Netea, *„România" — primul cotidian al poporului român*, în „Studii", tom. 19, 1966, nr. 1, p. 52.
[72] *G. Bariţ şi contemporanii* ... vol. I, p. 61.
[73] Al. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, tom. I, p. 218.
[74] N. Bălcescu, *Opere*, tom. I_1, ed G. Zane, Bucureşti, 1940, p. 103—104.
[75] *G. Bariţ şi contemporanii* ... p. 103.
[76] Al. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 218.
[77] *G. Bariţ şi contemporanii* ... vol. IV, p. 214.
[78] Pompiliu Teodor, *George Bariţ şi Principatele Române pînă la 1848*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", VI, 1963, p. 86.
[79] *G. Bariţ şi contemporanii* ... vol. I, p. 105—106, 108 etc.
[80] *Ibidem*, p. 120.
[81] *Ibidem*, vol. II, p. 300—302.
[82] *Ibidem*, vol. III, p. 98, 99.
[83] *G. Bariţ şi contemporanii* ... vol. I, p. 115.
[84] *Ibidem*, p. 113—114.
[85] V. Netea, *Relaţiile lui N, Bălcescu cu cărturarii şi luptătorii români din Transilvania*, Extras, Bălceşti pe Topolog, 1969, p. 148—149; Pompiliu Teodor, *Din nou despre „Magazinul istoric pentru Dacia"*, în „Acta Musei Napotensis", III, 1966, p. 511—519; Horia Nestorescu, *Ştiri inedite privind tipărirea şi răspîndirea „Magazinului istoric pentru Dacia" în ţările române*, în „Studii şi articole de istorie", XI, 1968, p. 45—73.
[86] Heliade Rădulescu, *op. cit.*, p. 27—29.
[87] *G. Bariţ şi contemporanii* ..., vol. I, p. 236.
[88] N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, *Corespondenţă*, ed. G. Zane, Edit. Academiei, Bucureşti, 1964, p. 41.
[89] *Ibidem*, p. 44.
[90] Ilie Popescu Teiuşan şi Vasile Netea, *August Treboniu Laurian*, Edit. didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1970, p. 72—73.
[91] T. Bălan, *Din corespondenţa lui M. Kogălniceanu cu fraţii Hurmuzaki (1840—1865)*, Bucureşti, 1943, p. 8.
[92] C. Bodea, *Lupta românilor* ... p. 300.
[93] N. Iorga, *Desvoltarea ideii unităţii politice a românilor*, Bucureşti, 1925, p. 54.
[94] Idem, *Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria*, vol. II, Bucureşti, 1915, p. 109.
[95] „Monitorul Oficial", nr. 163, 1876, p. 4076, col. 1.
[96] *G. Bariţ şi contemporanii* ..., vol. I, p. 21.
[97] C. Bodea, *Lupta românilor*..., p. 267.
[98] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Edit. Politică, Bucureşti, 1974, p. 15—16; Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 245—261.
[99] Nicolae Ceauşescu, *Expunere la şedinţa comună a Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român, a organismelor democratice şi organizaţiilor de masă şi obşteşti*, 28 noiembrie 1988, Edit. Politică, Bucureşti, 1988.

LA PRESSE ROUMAINE PENDANT LA DÉCENNIE ANTÉRIEURE À LA RÉVOLUTION DE 1848 — FERMENT DE LA CONSCIENCE NATIONALE

Résumé

La presse des Pays Roumains dans la décennie antérieure à la révolution est un élément important qui a permis la cohésion et le développement de la conscience nationale. Par son entremise, mais surtout grâce à la presse de Transylvanie, qui pouvait éviter plus facilement les pressions de la censure, on diffusait des informations variées dans l'entière communauté nationale, en surmontant ainsi les barrières politiques qui séparaient une nation homogène, désireuse d'organiser sa vie entre les frontières d'un seul État. Le caractère national des feuilles de Brașov s'élargissant, elle devenaient dépendantes des liaisons avec les provinces roumaines danubiennes. À cet égard, elles obtiennent la collaboration de nombreux correspondants qui, par les informations insérées, offrent au lecteur une perspective large, des données et des faits sur les provinces nationales dont les réalités immédiates étaient moins saisissantes ou pouvaient lui échapper. Par la description de certains événements politiques, mais surtout par le commentaire du statut extérieur des Principautés et par la mise en évidence des aspirations légitimes vers l'autonomie et l'indépendance formulées par les correspondants, on pratiquait une ouverture vers le débat public des principaux problèmes avec lesquels la société et la nation roumaines dans leur ensemble se confrontaient.

Les besoins de la presse dans les trois pays roumains ont mené à des relations durables et amicales entre les compatriotes qui habitaient les deux versants des Carpates, ont stimulé et fertilisé — par la correspondance qu'ils ont intensément entretenue — le débat des plus enthousiastes idées progressistes et finalement ont facilité, dans le contexte de la révolution, les tentatives qui visaient à la réalisation de l'idéal d'unité nationale, le but suprême de la révolution roumaine de 1848.

SEMIOTICĂ, ISTORIE, CULTURĂ. DESPRE SISTEMELE SEMNIFICANTE

FLORIN CURTA

Coborînd de pe insula zburătoare Laputa, pentru a vizita ţinutul aflat în stăpînirea monarhului acesteia, Gulliver profită de ocazie pentru a vizita capitala regiunii, Lagado, şi capătă chiar permisiunea de a trece pe la marea academie din acest oraş. Plin de dorinţa de a cunoaşte preocupările savanţilor ce o populau şi îndemnat de curiozitate, el pătrunde şi în şcoala de filologie, ,,unde trei profesori se consultau cu privire la perfecţionarea limbii din ţara lor''. Aici ia cunoştinţă de două proiecte de îmbunătăţire a limbii celor din Balnibarbi, dintre care unul propunea scurtarea vorbirii, reducînd polisilabele la una singură şi renunţînd la verbe şi participii, ,,căci, de fapt, toate lucrurile care se pot imagina nu sînt decît substantive''.

,,Celălalt proiect — relatează călătorul — propunea pur şi simplu desfiinţarea tuturor cuvintelor, ceea ce după cum se arăta, ar fi foarte prielnic sănătăţii şi ar însemna o mare economie de timp. Se ştie că fiecare cuvînt pe care-l rostim micşorează într-o oarecare măsură plămînii prin roadere şi în felul acesta ne grăbeşte sfîrşitul. Or cum aceste cuvinte nu sînt decît ,,nume ale lucrurilor'', ,,ar fi mult mai potrivit ca toţi oamenii să poarte la ei lucrurile de care au nevoie pentru a se face înţeleşi''. Această născocire ar fi fost cu siguranţă aplicată spre a uşura viaţa şi a ocroti sănătatea supuşilor, dacă femeile, în înţelegere cu oamenii de rînd şi cu cei neînvăţaţi, nu ar fi ameninţat că se vor răscula în cazul în care nu li se va da voie să vorbească pe limba lor aşa cum au pomenit din moşi-strămoşi, ceea ce arată cît de înverşunaţi duşmani ai învăţăturii sînt oamenii de rînd. Cu toate acestea, mulţi învăţaţi şi înţelepţi se folosesc de noua metodă de a se exprima cu ajutorul lucrurilor, metodă care are un singur neajuns, şi anume acela că atunci cînd cineva trebuie să rezolve o chestiune foarte importantă şi variată în aspectele ei, e nevoit să poarte în spate o legătură mult prea mare, afară doar dacă îşi poate îngădui să umble cu cîţiva servitori după el. Nu o dată mi-a fost dat să văd doi din aceşti înţelepţi aproape striviţi sub greutatea poverilor lor, de ziceai că sînt nişte boccegii de-ai noştri. Cînd se întîlneau pe stradă, îşi puneau jos povara, deschideau sacii şi discutau ceasuri în şir ; apoi îşi vîrau lucruşoarele la loc şi se ajutau unul pe altul să-şi ia sacul în spinare şi-şi vedeau de drum''. (SWIFT, 175).

Care este aşadar ,,suferinţa'' societăţii balnibarbiene? Relatarea lui Gulliver ne lasă să credem că, din scrupule profilactice, savanţii acestei ţări propun o reformă îndreptată împotriva limbii, cel mai perfecţionat sistem de comunicare al oricărei societăţi omeneşti. O reformă, deci, care încearcă să oprească evoluţia sistemelor de semnificare şi să reducă problema distorsiunilor în comunicare a perturbaţiilor şi obturărilor de canale

,,Revista de istorie'' ,tom 42, nr. 2, p. 147—171, 1989

comunicative, la zero, asigurînd astfel prin revenirea la stadiul „primitiv" al schimbului de informație, o cît mai precisă realizare a acestuia. Dincolo de hazul satirei swiftiene, savanții din Lagado își propun desființarea oricărei posibilități de deschidere a sistemului de semnificare și, prin aceasta, ei pun o problemă mare, o adevărată problemă a oricărei organizări sociale, *problema semiotică*.

Cunoscută cînd sub numele de *semiotică*, pe linia „filosofică" deschisă de Peirce și Morris și grație activității cercetătorilor anglo-saxoni și sovietici, cînd de *semiologie*, de linia „lingvistică" reprezentată de Ferdinand de Saussure, „știința semnelor" se află astăzi în centrul dezbaterilor epistemologice, și pentru a parafraza titlul unui articol al Juliei Kristeva, este greu de decis încă asupra dublei opțiuni : știință critică sau critică a științei? Deja în 1916, Saussure îi anunța nașterea :

„Se poate concepe deci o știință care să studieze viața semnelor în cadrul vieții sociale; ea ar putea forma o parte a psihologiei sociale și, în consecință, a psihologiei generale : noi o vom denumi *semiologie*, de la grecescul σημεῖον. Ea ar putea să ne spună în ce constau semnele, ce legi le guvernează. Deoarece ea nu există încă, nu putem spune ce va fi : totuși ea are dreptul la existență și locul ei este determinat de la bun început". (apud SEGRE, 35)

Saussure și adepții semiologiei comunicării care l-au continuat recunosc însă ca „semne" doar sistemele de semne *artificiale* strict convenționale (de pildă semnalele militare, uniformele, regulile de politețe etc.) ; ei recunosc, pe de altă parte că limba constituie cel mai important sistem de semne dintre acelea pe care știința întrevăzută ca posibilă de către Saussure le putea lua în considerare.

De cealaltă parte, Peirce, în 1931, definea semiotica în funcție de conceptul de *semioză* :

„... semiotica, adică doctrina naturii și a varietăților fundamentale ale oricărei semioze ... Prin semioză înțeleg o acțiune, o influență care să constituie sau să implice o cooperare între *trei subiecte* — ca, de exemplu, un semn, obiectul său și interpretantul său — o asemenea influență trei-relațională nefiind în nici un caz reductibilă la o acțiune între perechi" (ECO, 23)

Dar și Peirce consideră „subiecții" semiozei drept (orice) trei entități semiotice abstracte, iar semnul ca pe ceva ce ține locul la altceva în anumite privințe, sau în ceea ce privește anumite însușiri.

Dezbaterea asupra naturii semnului și a definirii lui, în jurul căreia se situează dealtfel întreagă, toată problematica semiologică, a prilejuit un mare consum de cerneală și nu de puține ori, aprinse polemici. Încercînd să depășim această „querelle" cu o tentă prea puțin propriu-zis semiologică, cît, mai mult, filosofică, am preferat să adoptăm definiția dată de eruditul tratat de semiotică generală al lui Umberto Eco ; propunem deci acceptarea ca semn a

„tot ceea ce, pe baza unei convenții sociale acceptate mai dinainte, poate fi înțeles ca CEVA CE ȚINE LOCUL LA ALTCEVA" (ECO, 28)

Încă Morris remarcase natura specială, sub aspect comunicativ, a semnului :

„ceva este semn doar pentru că este interpretat ca semn a ceva de către un interpret oarecare ... de aceea semiotica nu are de a face cu studiul unui tip particular de obiecte, ci cu obiectele comune în măsura în care (și doar în măsura în care) acestea participă la semioză"

Propunînd o nouă viziune asupra sistemelor de semnificare sociale, semiotica se preocupă așadar de posibilitatea ca, în împrejurări socialmente definite și prin convenții socialmente instituite, să ia naștere *funcții-semn*. Există *funcție-semn* atunci cînd o expresie este corelată cu un conținut, iar ambele elemente devin *functive* ale corelației. Este necesar, însă, pentru a mai sublinia o dată, ca relația să fie anterior și stabil statornicită de către o convenție socială.

Astfel, „este semn orice lucru ce poate fi considerat drept un substitut semnificant pentru altceva". Acest altceva nu trebuie să existe neapărat și dealtfel el poate lipsi în momentul în care semnul îl înlocuiește.

„În acest sens, semiotica este, în principiu, disciplina care studiază *tot ceea ce poate fi folosit pentru a minți*" (ECO 18)

Instituirea unui proces de comunicare, adică de trecere a unui *semnal* de la o *sursă* (sau emitent) cu ajutorul unui *transmițător* printr-un *canal*, la un *destinatar*, se verifică doar prin prezența unui *cod*, a unui sistem de semnificare care cuplează, așa cum arătam, entități prezente cu entități absente. Domeniul de referință al disciplinei semiotice se întinde așadar asupra tuturor proceselor de comunicare pe care le cunosc natura și societatea, de la *zoosemiotică* (procesele de comunicare în lumea animală) pînă la ideologii. Ea se va interesa deopotrivă de sistemele olfactive (indici și indicatori proxemici), de comunicarea tactilă (sărut, îmbrățișare, batere pe umăr etc.), de codurile gustului (v. obiceiurile culinare) sau de paralingvistică, de semiotica/medicală (la limită, chiar psihanaliza putînd să-i fie integrată), de kinezică și proxemică, de limbajele formalizate, dar și de sistemele gramatologice, de sistemele de scriere, alfabete, cifruri, coduri secrete, de sistemele muzicale, precum și de limbile naturale, de comunicarea vizuală, gramaticile narative, gramaticile textuale și logica propozițiilor, de retorică, tipologia culturilor, estetică și comunicarea de masă. Iată, deci, că obiectul de studiu al semioticii se află răspîndit prin sectoare și paliere ale vieții sociale foarte diverse. Mai ușor ar fi, prin urmare să vorbim despre ceea ce *nu* constituie obiectul de studiu al semioticii, iar aici se impune o distincție clară între *semn*, pe de o parte, și *simptom (stimul, semnal)*, pe de altă parte:

„După părerea mea — comenta Cesare Segre — semiologia ne poate procura solide achiziții cognitive ..., numai dacă distinge de alte semne pe acelea care au fost produse cu intenția precisă de comunicare a ceva cuiva după o convenție acceptată de producător și de destinatar. În toate celelalte cazuri avem simptome (asemănătoare cu cele ale bolilor și, în general, cu cele naturale) pe care putem încerca să le interpretăm, dar,care nefiind voluntare și nici convenționale, nu constituie comunicare de „mesaje". Simptome de pertinență diferită și de origine diferită, cărora e mai bine să le adîncim eterogeneitatea, decît să le găsim o unificare înșelătoare" (SEGRE 41—42)

Cultura definită în sens antropologic nu poate intra, nici ea, după părerea lui ECO 40—45, în atenția propriu-zisă a semioticii, căci ea nu posedă funcție de comunicare, la nici unul din nivelele sale fundamentale: producerea și folosirea obiectelor care transformă relația om-natură; relațiile de rudenie, ca nucleu primar al raportului social instituționalizat; schimbul de bunuri economice. În primul caz, se stabilește, este adevărat, un *sistem* de comunicare fără a fi vorba efectiv de un proces de comunicare (a se vedea Tab. nr. 1) Schimbul de bunuri ca proces semiotic implică într-adevăr un schimb, dar în aceasta valoarea de întrebuințare se trans-

formă în valoare de schimb, ceea ce denotă mai degrabă un proces de simbolizare, dealtfel definitiv perfecționat odată cu apariția banilor. În sfîrșit, în momentul cînd devine sau se pregătește să devină soție, o femeie nu mai este doar un corp fizic (un bun consumabil), ci este un semn care

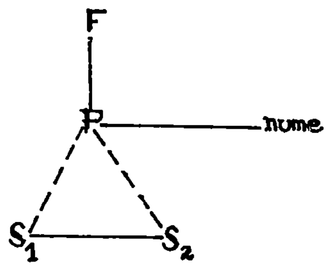
Tab. nr. 1

Fenomenul cultural se produce cînd :

a) o ființă care gîndește a stabilit o nouă funcție a pietrei (independent de faptul că a folosit-o așa cum era sau a transformat-o ;

b) această ființă a DENUMIT piatra drept „piatră care slujește la ceva" ;

c) ființa care gîndește este în stare să recunoască acea piatră sau o „piatră asemănătoare" drept „piatra care răspunde la funcția F" și care are numele Y (chiar dacă nu va folosi piatra niciodată de două ori la rînd : este suficient s-o recunoască la nevoie)

unde : S_1 — prima piatră folosită prima dată ca unealtă
S_2 — altă piatră, diferită ca formă și greutate
P — modelul general (prototipul la care se referă S și S_2)
F — funcția posibilă pentru semnificantul S_1 și S_2 (deci P)

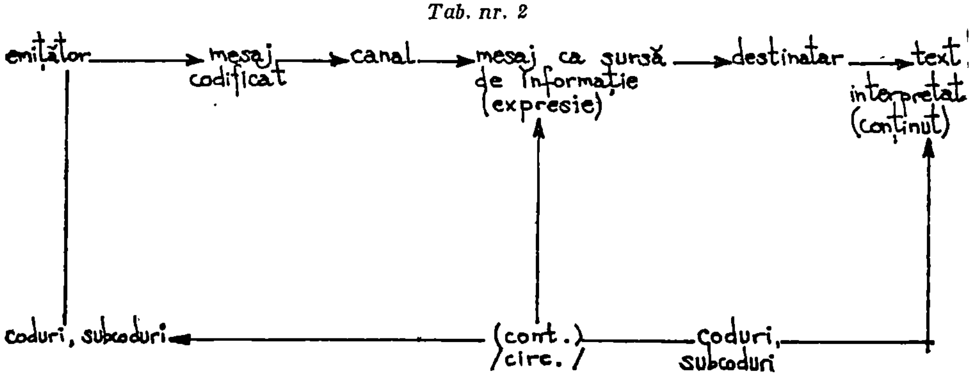
OBS : S_1 și S_2 sînt ocurențe ale tipului P, sînt forme semnificante care trimit LA sau înlocuiesc PE F.

conotează la rîndu-i un sistem de obligații sociale, așa cum a demonstrat-o antropologia structurală de tip Lévi-Strauss.

„Este limpede atunci — conchide Umberto Eco — că cercetarea semiotică va fi guvernată de un fel de PRINCIPIU DE INDETERMINARE : întru cît „a semnifica" și „a comunica" sînt funcții sociale care determină organizarea și evoluția culturală, „a vorbi" despre „actele de vorbire", a semnifica semnificarea sau a comunica despre comunicare, nu pot să nu influențeze universul vorbirii, al semnificării, al comunicării" (ECO 45)

Întemeindu-ne pe modelul elementar al oricărui proces de comunicare (v. Tab. nr. 2), putem afirma că orice instituire de cod presupune :

Tab. nr. 2

unde : (cont. — selecții contextuale)
/circ/ — selecții circumstanțiale

1) o serie de semnale reglate de legi combinatorii interne (nu neapărat conexe sau conectabile la diverse stări ale sursei (emitentului));
2) o serie de stări ale sursei (emitentului) considerate ca serii de NOŢIUNI referitoare la stările sursei (emitentului)
3) o serie de posibile RĂSPUNSURI COMPORTAMENTALE din partea destinatarului (prin care relaţia de comunicare să se autoregleze, adică să-şi fixeze feed-backul);
4) o regulă care să asocieze elementele sistemelor 1/, 2/ şi 3/.

Componentele 1/, 2/ şi 3/ poartă numele de *coduri de sistem (s-coduri)*, iar pentru componenta 4/ se foloseşte — în sens strict, tehnic — denumirea de *cod*, adică de regulă care să asocieze elementele unui s-cod cu elementele unui alt s-cod.

Alimentîndu-şi fundamentul teoretic din teoria comunicării, semiotica procedează la o abordare a informaţiei, din perspectivă cibernetică, ca unitate de măsură a probabilităţii unui eveniment în interiorul unui *sistem echiprobabil. Un sistem echiprobabil* este ansamblul de posibilităţi (evenimente virtuale) caracterizate prin acelaşi grad de probabilitate de a se obiectiva într-un eveniment real. Se ştie că relaţia dintre o serie de cazuri şi seria probabilităţilor lor (raporturi dintre numărul de cazuri care se realizează şi numărul de cazuri care s-ar putea realiza), este identică cu relaţia dintre o progresie aritmetică şi o progresie geometrică (care reprezintă logaritmul binar al celei dintîi). Este meritul lui Shannon şi Weaver (1949, apud ECO 60) de a fi demonstrat că informaţia măsoară echiprobabilitatea unei distribuţii statistice uniforme la sursă (emitent); ea este, deci, direct proporţională cu *entropia* sistemului, adică cu starea de echiprobabilitate spre care tind elementele sistemului.

Am făcut această paranteză de ordin teoretic, de o consistenţă e drept, cam aridă, nu numai pentru a indica gradul de formalizare pînă la care analiza semiotică poate (sau ar avea şansa) să ajungă, ci şi pentru a introduce conceptul de *entropie*, de o importanţă deosebită pentru descrierea tipologică a culturilor, aşa cum este ea aplicată de şcoala semiotică sovietică de la Tartu, la care vom reveni.

Întorcîndu-ne însă la semn şi la functivele sale, să conchidem spunînd că el este constituit dintr-unul sau mai multe elemente dintr-un *plan al expresiei*, corelate convenţional cu unul sau mai multe elemente ale unui *plan al conţinutului* şi această corelaţie fundamentală să o privim ca avînd o importanţă deosebită la toate nivelele analizei semiotice.

Un semn nu este nici o unitate fizică, pentru că entitatea fizică este, cel mult, ocurenţa concretă a elementului pertinent al expresiei, nici o unitate semiotică fixă, ci mai degrabă locul de întîlnire al unor elemente reciproc independente, provenind din două sisteme diferite şi asociate printr-o relaţie codificantă. Pentru a prelua o expresie a lui Louis Hjelmslev, nu există semne, ci funcţii-semn. Este de la sine înţeles că functivele unei funcţii-semn se pot corela şi cu alte elemente, devenind astfel functive diferite şi conducînd la naşterea unei alte funcţii-semn.

Semnele sînt deci, rezultatele provizorii ale unor reguli de codificare ce stabilesc corelaţii tranzitorii în care fiecare element este, ca să spunem aşa, autorizat să se asocieze cu un alt element şi să formeze un semn numai în condiţii date, prevăzute de cod. De obicei, însă, un semnificant (adică ceea ce semnifică) poate vehicula semnificaţi (conţinuturi, adică ceea ce este semnificat) diferiţi şi înlănţuiţi, astfel încît ceea ce

numim îndeobşte *mesaj* este, de cele mai multe ori, de fapt, un *text*, al cărui conţinut este un discurs cu mai multe trepte, cu mai multe nivele.

În sfîrşit, ne rămîne să definim *referentul*, drept acele stări ale Lumii care se presupun a corespunde conţinutului funcţiei-semn, deci, cu un cuvînt, ceea ce semnul *oglindeşte*. Dar, sublinia ECO 88, „o teorie a codurilor este interesată în primul rînd de semne ca FORŢE SOCIALE", nu ca referenţi. Vom vedea în ce măsură demersul istoriografic se interesează de aspectul semiotic, în ce măsură de cel referenţial în procesul comunicativ. Dealtfel, orice tentativă de a defini şi stabili referentul unui semn, duce, în cele din urmă, la definirea lui în termenii unei entităţi abstracte care reprezintă o convenţie culturală, ceea ce se reduce, mutatis mutandis, la a spune că nu poţi vorbi despre vorbire (pentru a-l parafraza pe Eco), fără a vorbi. Semnificantul „scaun" (aşadar complexul de sunete al cuvîntului sau complexul grafic pe care îl utilizez cînd scriu cuvîntul) nu trimite la un anumit scaun, ci la toate scaunele existente (care au existat şi vor exista) şi care sînt de fapt o clasă, o entitate abstractă. Prin urmare semnificantul unui termen (aşadar şi obiectul pe care-l *oglindeşte* termenul) trebuie privit ca o UNITATE CULTURALĂ (interculturală). De exemplu, semnificantul „cîine" denotă o unitate interculturală, aceeaşi indiferent dacă este exprimată prin engl. „dog", fr. „chien" sau germ. „hund".

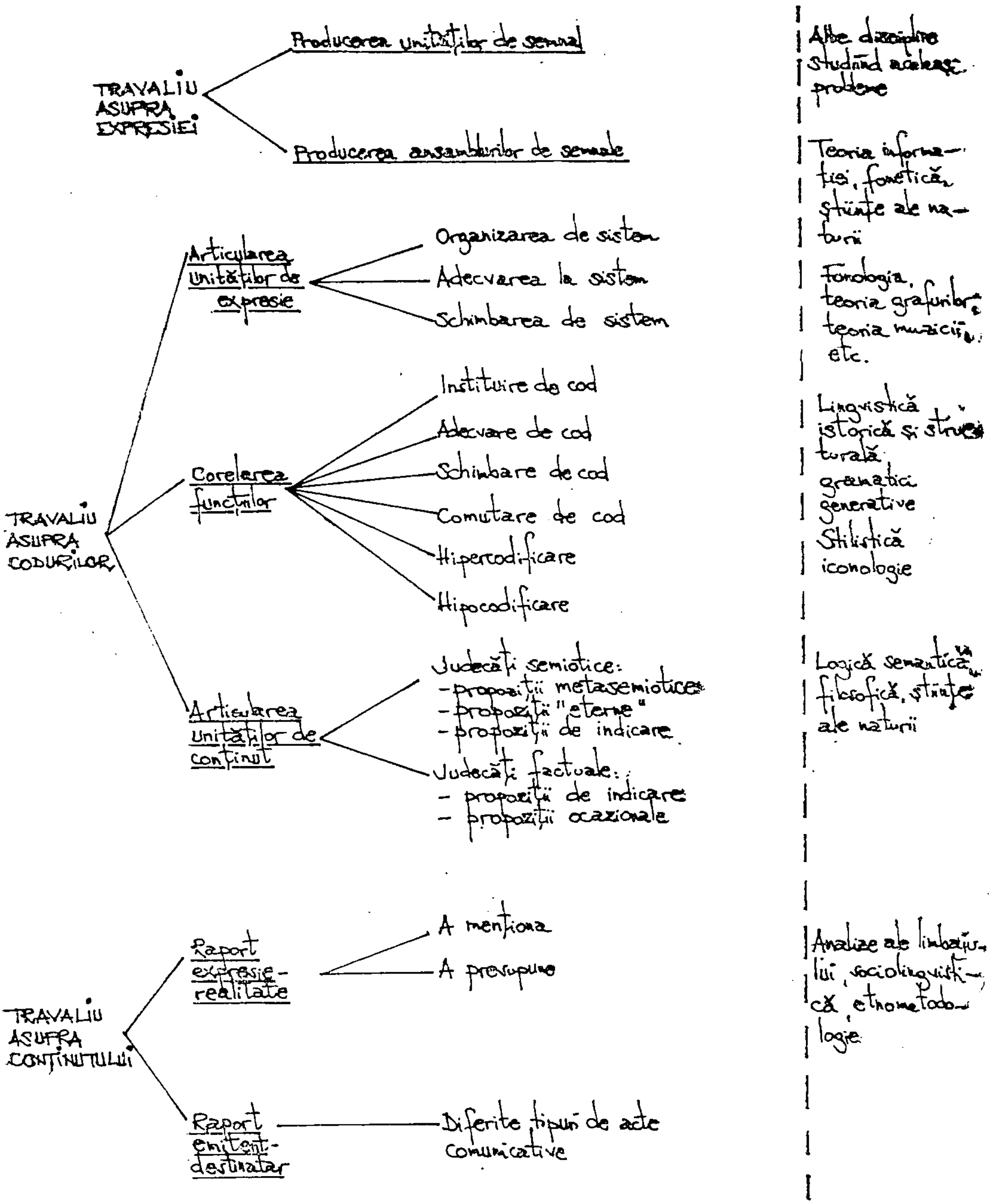
În domeniul *producţiei de semne*, care ne va interesa în cele ce urmează, travaliul productiv presupune „emiterea" unui semnal, „alegerea" (selecţia) dintre semnalele posibile, identificarea unităţilor expresive ce trebuie combinate în secvenţe expresive, mesaje, texte, şi, nu în ultimul rînd, articularea semnalelor în secvenţe de funcţii-semn care să fie acceptabile şi comprehensibile. Există, însă, aşa cum s-a remarcat, o deosebire importantă între emiterea, de exemplu, a imaginii desenate a unui cîine, emiterea cuvîntului „cîine" sau scrierea lui; se impune, cu alte cuvinte, un travaliu adiţional, întrucît pe lîngă alegerea din repertoriul de tipuri prestabilit a unei ocurenţe de tip precis, a desena un cîine înseamnă şi a INVENTA un tip nou. Am redat în Tab. nr. 3 schema pe care o propune teoria producerii de semne pentru a-şi descrie propriul domeniu de studiu — travaliul productiv.

„A comunica — spunea Umberto Eco — înseamnă să te întreţii despre circumstanţe extrasemiotice" (ECO 205)

Întrucît însă semnificaţia este confruntată *cu un* (în vreme ce comunicarea are loc *într-un)* cadru global de condiţii obiective, materiale, economice, biologice, fizice etc., se poate spune că semioza există ca fapt într-o lume de fapte.

Odată realizat acest scurt traseu prin teritoriul teoretic, „metasemiotic", cu intenţia de a pune de la început la punct o serie de termeni pe care-i vom folosi în continuare, dar şi de a efectua o familiarizare cu modul de structurare a demersului semiotic, urmează să arătăm că ceea ce ne interesează, din punctul de vedere al istoricului, este doar o anumită zonă a vastului domeniu de studiu al semioticii, pe care-l descriam mai sus. Este de la sine înţeles că cineva folosind metodologia, instrumentele de lucru ale semioticii pentru a sprijini o cercetare de tip istoric (indiferent de perioada la care se va referi) se va interesa mai degrabă de ideologii, decît de comunicare tactilă, de gramatici narative mai degrabă decît

Tab. nr. 3

TRAVALIU ASUPRA EXPRESIEI
Producerea unităţilor de semnal
Producerea ansamblurilor de semnale
TRAVALIU ASUPRA CODURILOR
Articularea unităţilor de expresie
Organizarea de sistem
Adecvarea la sistem
Schimbarea de sistem
Corelarea funcţiilor
Instituire de cod
Adecvare de cod
Schimbare de cod
Comutare de cod
Hipercodificare
Hipocodificare
Articularea unităţilor de conţinut
Judecăţi semiotice:
- propoziţii metasemiotice
- propoziţii "eterne"
- propoziţii de indicare
Judecăţi factuale:
- propoziţii de indicare
- propoziţii ocazionale
TRAVALIU ASUPRA CONŢINUTULUI
Raport expresie-realitate
A menţiona
A presupune
Raport emitent-destinatar
Diferite tipuri de acte comunicative
Alte discipline studiind aceleaşi probleme
Teoria informaţiei, fonetică, ştiinţe ale naturii
Fonologia, teoria grafurilor, teoria muzicii, etc.
Lingvistică istorică şi structurală
gramatici generative
Stilistică
iconologie
Logică semantică, filosofică, ştiinţe ale naturii
Analize ale limbajului, sociolingvistică, etnometodologie

de paralingvistică, de retorică mai degrabă decît de codurile gustului. Iar aceasta nu pentru că vreunul sau altul dintre sectoarele domeniului de referință semiotic s-ar afla în afara sferei de interes a istoricului: căci interesată de tot ceea ce este uman, de tot ceea ce privește natura și sensul uman, istoria trebuie să aibă în vedere multiplele aspecte ale atît de complexei realități pe care o investighează. Atît din motive de logică a expunerii, cît și datorită încercărilor de a da un caracter mai aplicat acesteia, în sensul orientării discursului de față către *problematica izvorului istoric*, dorim totuși să limităm aria noastră de referință. Dorim, adică, să nu ne referim decît la ceea ce, fără a fi strict literară, putem denumi, după Maria CORTI 22, „comunicare literară". Ținem să subliniem de la început că demersul semiotic este perfect compatibil cu o mulțime de realități aflate în atenția istoricului, dacă nu ar fi de amintit decît comunicarea vizuală, mergînd pînă la complexele coduri ale exprimării plastice; intenția noastră este, cu toate acestea, aceea de a sugera o deschidere posibilă, nu de a o opera efectiv.

Este necesar, în preliminarii, să precizăm faptul că analiza pe care semioticienii, în special cei italieni și sovietici, o aplică textului propriu-zis, literar, nouă ni se pare perfect compatibilă, cu corecțiile de rigoare, cu orice text intrînd în categoria a ceea ce ne-am obișnuit a numi „izvor istoric" (referindu-ne la izvoarele scrise). Începînd prin aceasta va trebui să continuăm definind textul; el este „un ansamblu de semne ale căror regrupări din ce în ce mai largi, ce se pot obține prin procedee nu prea bine precizate, dar nu întîmplătoare și nici infinite ca număr — îndeplinesc la rîndul lor funcția de semne" (SEGRE 101). Legile de formare ale acestor ansambluri sînt în parte lingvistice (demersul lingvisticii tradiționale, pînă la Chomsky inclusiv, fiind valabil pentru fraze, iar, cel puțin în faza de proiect, cel al așa-numitei Textlinguistik pentru dimensiuni mai mari decît cele ale frazei), iar în parte se referă la reguli de semnificare non-lingvistice care rămîn de definit. După cum se vede, încercînd o definiție scoasă din orice cîmp referențial, „textul" scapă unei precizări terminologice, ceea ce a și făcut ca, cel puțin la fel de mult ca și semnul însuși, el să facă obiectul unor dispute cu caracter mai mult sau mai puțin scolastic. Dar, pentru a proceda la o distincție esențială, să adoptăm punctul de vedere al Juliei Kristeva (KRISTEVA 1968_1, 250) în abordarea problemelor structurii textului:

> „Conform teoriei marxiste a cunoașterii, vom distinge *obiectul real* de *obiectul cunoașterii* și vom refuza să ne servim de conceptul de „literatură" ca de un concept operațional. Acest refuz ar însemna să înțelegem conceptul de „literatură" ca aparținînd istoric și ideologic unui anumit tip de societate — societate de schimb și de consum — și, în consecință, am putea spune că *obiectul real* al analizei noastre este un tip de *structură lingvistică*, în timp ce *obiectul de cunoaștere* pe care ni-l propunem în acest obiect real este un *text*".

Prin urmare, întotdeauna cînd analizăm un text, trebuie să avem în vedere că în spatele lui se află altceva, de dimensiuni mult mai mari de o profunzime mult mai accentuată decît obiectul investigației noastre, și că în ultimă instanță, demersul semiotic, nu face altceva decît să raporteze *orice* text la ceea ce am numi (desigur, simplificînd lucrurile) *fundalul* pe care el se proiectează. Păstrîndu-ne în limitele cercetării despre care am vorbit, putem opta pentru o definiție *restrictivă* a textului:

„Textul este o înşiruire de cuvinte, spaţii, semne de punctuaţie, care începe cu prima literă a operei şi se încheie cu punctul final" (SEGRE 74)

El aparţine întotdeauna unei anumite limbi sau unui anumit dialect, ceea ce face din el un virtual obiect de analiză pur lingvistică, întrucît alcătuieşte un sistem semiologic unitar, cel al limbajului textului respectiv. În ceea ce priveşte textul literar (şi cu riscul de a ne repeta, adăugăm : nu numai literar !), o lectură lingvistică nu poate epuiza întregul potenţial semantic al operei. Cercetarea semiologică aplicată pe domeniul literaturii, începînd cu şcoala de la Praga (reprezentată de Jiři Mukařovský), trecînd prin critica literară franceză, practicată din punct de vedere semiologic de aceea tendinţă cunoscută sub numele mai mult sau mai puţin convenţional de „la nouvelle critique", sfîrşind în şcoala elveţiană (Poulet, Rousset, Starobinski), mai „prudentă", a căutat, de aceea, să pătrundă dincolo de acest ecran lingvistic, ceea ce a dus nu de puţine ori la denaturarea raporturilor.

Astfel, „la nouvelle critique", întreţinînd strînse legături cu filonul structuralist (a se vedea în acest sens legăturile cu Claude Lévi-Strauss) s-a întors la modele psihanalitico-antropologice, dirijate, aşadar, „dincolo" de text, către concepţiile psihologice şi ideologice. Ea întrevedea opera literară (textul, *a novo)* ca materie inertă, disponibilă recreării ei de către critic, care se putea substitui în întregime autorului ei. Literatura, în opinia acestei direcţii critice, nu e decît vocea unui discurs continuu, anonim şi misterios, justificînd extrapolări metodologice în alte sisteme de semnificare, cum ar fi de pildă cele practicate de Roland Barthes în sistemul modei vestimentare.

Odată însă cu redescoperirea formaliştilor ruşi (Veselovski, Şklovski, Tomaşevski şi Propp), antologaţi de Tzvetan Todorov în *Théories de la Littérature*, Paris 1965, atenţia se îndreaptă asupra rezultatelor cercetării de tip funcţionalist. Orice povestire are trama ei, iar pentru a o identifica este îndeajuns să explicăm mecanismul de funcţionare a povestirii. Vladimir I. Propp în deja celebra sa *Morfologie a basmului* identifica pe un corpus bine definit de basme ruseşti (basmele 50—150 din colecţia Afanasiev) o serie de „funcţii" şi constante în ordonarea lor (SEGRE 103—112).

Replica lévi-straussienilor şi a „noii critici" nu a întîrziat să vină. Ei preconizează nu atît determinarea unor trăsături pertinente în corpus-uri definite riguros, cît, nici mai mult, nici mai puţin, decît elaborarea unor scheme reprezentînd caracteristicile înnăscute ale capacităţii umane de afabulaţie, care să nu depindă nici de factorul timp, nici de factorul spaţiu. „Cazul-limită" al acestei direcţii de cercetare, îl constituie modelul narativ propus de Claude Bremond în *Logica povestirii*, care s-a dovedit a fi unul dintre cele mai puternice sisteme de generare propuse pînă în prezent capabil să producă structura narativă a unor tipuri variate de povestiri. Dar, din păcate, nu a tuturora.

Pe de altă parte, pornind de la definiţia dată de Saussure semiologiei în proiect, ca ştiinţă a semnelor, faţă de care disciplina lingvisticii nu poate fi decît subordonată, „la nouvelle critique" răstoarnă relaţia, considerînd deci că lingvistica reprezintă ştiinţa generală a semnelor, întemeindu-se pe faptul că sistemul limbii este mai bogat şi autosuficient, ceea ce face posibilă extrapolarea procedeelor şi categoriilor formate în lingvistică

în alte sisteme de semne sau în totalitatea lor. Roland Barthes, comentînd textul saussurian, nota :

„Trebuie așadar să admitem de pe acum posibilitatea de a răsturna într-o zi propunerea lui Saussure, lingvistica nu este o parte, chiar privilegiată a științei generale a semnelor, ci semiologia este o parte a lingvisticii" (apud DERRIDA 84)

Poziția „noii critici" se justifică prin ideea că orice experiență umană este exprimabilă prin intermediul limbii, care deține maxima putere de generalizare, ceea ce, evident, n-a dus decît la supravalutarea limbajului de către anumiți reprezentanți ai direcției.

Problemele esențiale pe care le ridică, însă, dincolo de aceste controverse, considerarea oricărui „izvor literar" ca text, și care privesc în chip fundamental pe istoric, în calitate nu numai de critic de izvoare, dar și în ipostaza sa sociologică, dacă putem spune așa, se ordonează în jurul celor doi poli ai relației de comunicare : *sursa (emitentul)* și *destinatarul*. Este lesne de înțeles că

„... pentru a realiza comunicarea se cere ca destinatarul să aibă nu numai competența convențiilor, a codurilor și a regulilor sistemului, ci și pe aceea a textelor față de care noile mesaje sînt *alotropi*, adică moștenitori parțiali ai funcției semnice" (CORTI 24)

Emitentul mesajului mai mult sau mai puțin artistic va fi întotdeauna, deopotrivă, un om real, un individ istoric, dar și ceea ce Wayne Booth numea „implied author", un constructor al mesajului. Evident, identificarea și caracterizarea emitentului mesajului este o problemă istorică de cea mai autentică factură. Chiar și în cazul operelor literare propriu-zise (dar care prin aceasta nu-și pierd mai mult valoarea istoriografică) există exemple în care *indicii extratextuali*, adică aspectele biografice distincte, apar ca funcționali operei atunci cînd participă la structurarea ei. Putem spune adică că un anumit tip de confruntare a autorului cu un lanț de semne emise de referenți se află nu numai la originea textului, dar și a tipului lui particular de organizare. (CORTI 44) Analiza textuală și cea extratextuală se pot imbrica astfel și devin complementare. Un bun exemplu îl poate constitui Discursul al III-lea Περὶ τῶν τοῦ αὐτοκράτορος πραξέων ἢ περὶ βασιλείας al împăratului Iulian (361—363), scris în iarna anului 358/359, deci în vremea în care Iulian era doar Caesar în Gallia ; este un tip de *oratio* cu caracter encomiastic, dedicat și rostit efectiv (chiar dacă nu de Iulianus însuși) în fața lui Constantius II, vărul viitorului împărat apostat. Caracterul politic aparte al conjuncturii în care este elaborat discursul, amănuntele biografic-evenimențiale care descriu succesele repurtate de tînărul Iulianus pe tărîm militar și administrativ în provincia apuseană, ca și treptata sa emancipare de sub tutela severă a vărului său, explică în bună parte forma generală pe care amintitul discurs o ia, ținînd seama și de caracterul său „subversiv", în raport cu primul discurs către Constantius, trimis la curte cu doi ani mai înainte. Amîndouă aceste opere, atît în ceea ce privește structura retorică, cît și în ceea ce privește conținutul, se revendică de la modelul panegiricului de tip Dion Chrysostomos, filtrat sau nu prin performări contemporane (Themistius, Libanius). Date fiind împrejurările de care vorbeam, Discursul al III-lea prezintă însă serioase abateri expresive, conținutistice și de structură de la modelul retorului din Prusa.

În ceea ce privește autorul implicit, Samuel Chatman, preluînd formularea lui Wayne Booth, a arătat că-l putem defini ca pe un „scrib oficial" (official scribe) sau ca pe un alter-ego al autorului, dar cititorul va căuta permanent să-și făurească o imagine despre acest scrib oficial, iar acesta, desigur, nu va putea rămîne neutru față de toate valorile. Pentru a ne păstra în același cadru de exemplificare, putem spune că există o deosebire importantă nu numai între omul istoric Iulian și autorul discursului amintit, dar chiar și între acesta din urmă și încarnarea sa „dinăuntrul textului", care rostește, cu nedisimulată ironie, fraze ca acestea :

„Să nu-mi fie luat în nume de rău dacă eforturile mele de a zugrăvi astfel de mărețe fapte (ca ale lui Constantinus, n. n.) duc pînă la urmă la o lungire nepermisă a discursului meu, în ciuda dorinței ce o am de a-l restrînge și a-l limita etc." (BIDEZ 122)

Putem astfel descrie o arie a competenței emitentului, aceea pe care folosind o abordare generativă a teoriei literaturii, Van DIJK 200, o definea plecînd de la noțiunea de schemă de bază sau structură profundă (Robert Escarpit susținea chiar că există o rețea de relații încă din faza incipientă a proiectării operei, între evenimentul psihologic, opera ca formă și evenimentul sociologic), care apoi, prin diferite transformări, duc la macrostructurile de bază ale tetxelor individuale. Competenței artistului (a emitentului) îi corespunde, neapărat, o competență a destinatarilor, care vor putea astfel să înțeleagă un subiect și, la limită, să-i prevadă chiar desfășurarea. Pe acest principiu de echivalență și corespondență se bazează abaterea retorică, asupra căreia vom reveni.

În ceea ce-l privește pe *destinatar*, el se poate prezenta de asemenea în dublă ipostază : de destinatar *intern* (califul din 1001 de nopți, cei care ascultă poveștile din cele 10 zile ale „Decameronului", Constantius în persoană în discursul lui Iulian) ; el apare și ca destinatar *extern* (anumite pături ale burgheziei și orășenimii în cazul „Decameronului", un anumit grup al aristocrației păgîne de la curtea de la Constantinopol, precis identificabil în text prin apariția la un moment dat a formelor pronumelui ὑμεῖς și schimbarea direcției de adresare a discursului lui Iulian).

Raporturile emitentului cu destinatarul pot varia profund în funcție de diferite contexte social-culturale. Există culturi, cum e cea în care au fost elaborate discursurile iulianee sau, *grosso modo*, întreg Evul Mediu, în care conceptul de paternitate și de proprietate literară este golit din motive ideologice. Indiferența față de emitent justifică astfel marele număr de plagieri, inserări de pasaje etc., așa cum se întîmplă și cu Discursul al III-lea către Constantius II, copiat, mai mult sau mai puțin fidel după Dion Chrysostomos, — întrucît, subliniază CORTI 61, ceea ce contează „este doar marele proces colectiv de comunicare textuală". De abia în secolul XV emitentul devine *faber* sau *artifex*, dar ceea ce i se apreciază în chip deosebit este tehnica, excelarea în meșteșug, rafinata capacitate de a imita. La finele veacului XVI, individualitatea și originalitatea absolută încep să polarizeze atenția, ajungînd pînă la emfaza individualistă romantică a veacului trecut, căreia îi corespunde desigur pe planul cercetării istoriografice „febra" autenticității izvoarelor folosite. Raportul emitent-destinatar depinde și de tipul de conștiință pe care autorul îl are despre publicul său. Jean Paul Sartre scria că dacă autorul știe

că are un public bine definit şi cu o ideologie proprie precisă, aşa cum se întîmpla în cultura medievală, este bine definită şi funcţia sa de scriitor şi nu el îşi va pune problema de a descoperi, de a se interoga asupra propriei sale misiuni. Aceasta înseamnă, continua Sartre, că opera conţine în ea însăşi imaginea cititorului căreia îi este destinată (SARTRE 23).

Dar destinatarul intră în relaţie şi cu opera, printr-o multitudine de raporturi reductibile la cinci „fascicule": de ordin psihologic, de ordin istoric, de ordin social-cultural şi de ordin semiologic. În ceea ce priveşte raportarea social-culturală, cunoscînd grupul social aflat în fruntea procesului cultural la un moment dat (deci acela care este în măsură să decodifice cel mai bine mesajele artistice), e posibilă studierea „personalităţii de ordin literar" a unui public (G. Mury, apud CORTI 64). Astfel cunoscînd faptul că Discursul III către Constantius se înscrie într-un orizont cultural de tip clasic, revendicîndu-se de la modele greco-latine (definite prin opoziţie cu noile modele creştine), că pe de altă parte el prezintă un caracter „subversiv", de falsă respectare a normelor unui discurs encomiastic, putînd permanent să fie interpretat şi în „cheie" pamfletică, — l-am putea folosi cu succes în descrierea „personalităţii literare" (şi desigur şi ideologice) a grupului aristocraţiei păgîne de la curtea imperială de la Constantinopol, singura care deţine competenţa „perfectă" a unui astfel de gen literar. Această personalitate va fi descrisă pe baza corpus-urilor discursurilor politice ale retorilor din epocă (Himerius, Libanius, Themistius, Claudius Mamertinus etc.), ceea ce va permite desigur sesizarea unor trăsături de nuanţă la care fiecare operă face apel în maniera în care se adresează competenţei acestui grup.

În ceea ce priveşte mecanismul raportării de tip semiologic a destinatarului la operă, Gérard Genette remarca existenţa a două moduri de lectură a textului, după cum acesta este considerat ca subiect (ceea ce duce la identificarea cu textul, la un tip de lectură intersubiectivă, de tipul aceleia practicată pentru textul literar propriu-zis de *ermeneutica* lui Paul Ricoeur, care oferă însă puţine sugestii pentru cercetarea care ne interesează); considerat, de asemenea, ca obiect (ceea ce duce la o lectură urmînd un parcurs dinspre exteriorul, spre interiorul textului, aşa cum încercăm să o preconizăm şi pentru textul „literar" istoric) (GENETTE 144—145). S-a remarcat însă că, de fapt, cititorul (ascultătorul, destinatarul în general), acţionează ca un factor destructurant din punct de vedere semiologic, realizînd expansiunea procesului de semioză al operei (KRISTEVA 1968_2, 312). Din acest punct de vedere textul poate fi *închis* (implicînd ideea de destinatar — colaborator la viaţa polisemică a textului, care nu încetează a se produce, dar nici de a fi legat de originea sa; îl putem considera astfel pe Iulian însuşi în raport cu textul „de bază" din discursurile Περὶ βασιλείας ale lui Dion Chrysostomos); el (textul) poate fi şi *deschis* (implicînd ideea de destinatar-producător, ca în cazul textului critic, de care nu ne ocupăm aici) (CORTI 71). Semioticianul sovietic I. M. LOTMAN (1972, 33—39) sublinia faptul că în procesul analitic de decodificare a textului, cititorul poate stabili 4 tipuri de raport cu textul, din 4 poziţii diferite:

1) cititorul distinge numai conţinutul în stare de materie, tematică brută, ideea prozastică sau poetică ce se poate parafraza;
2) cititorul îşi dă seama de complexitatea de construcţie a operei şi de interacţiunea nivelelor ei;
3) cititorul extrapolează în mod voit un anumit nivel din natura sa documentară (conţinutistică, lingvistică sau metrică);
4) cititorul educat pe plan estetic regăseşte elemente artistice îndepărtate de geneza textului, *folosindu-l pentru un scop diferit de cel pentru care a fost creat* (subl. n.)

Pe o astfel de scală a valorizării discursului său de către diferiţi cititori (ascultători) s-a bazat şi textul lui Iulian: el putea fi receptat ca un discurs de aparat, pur şi simplu, de un cititor în poziţia 1) (poate chiar Constantius), dar constituie şi un program de acţiune politică sui-generis pentru cititorii din poziţia 4), reprezentaţi de grupul aristocratic păgîn interesat în revirimentul vechii religii, pe care o preconiza Iulian, nemulţumit de politica vărului acestuia. Desigur, trebuie să fi existat destui la curtea de la Constantinopol, unde a fost rostit discursul, care să fi receptat din poziţii intermediare ((2), (3)) textul, dar lipsa unor amănunte mai clare în acest sens ne împiedică să tragem vreo concluzie.

Paul Valéry îndemna la a se face distincţie între operele care sînt „ca şi create de public", răspunzînd, adică, pe deplin, aşteptărilor, determinate de cunoaşterea acestora, şi operele care tind să-şi creeze publicul (VALERY 1942). De fapt, aşa cum arăta Maria Corti, trebuie mai degrabă să vorbim de opere care favorizează *pasiv* sistemul de cerinţe; de opere care-l contrazic de-a dreptul (ca de exemplu pe tărîmul literaturii, Joyce sau Kafka), şi, între ele de opere care favorizează *activ* sistemul de cerinţe. În acestea din urmă putem introduce discursul lui Iulian, întrucît el favorizează *anumite* aşteptări ale publicului său, provocatoare de nou, contrabalansînd astfel forţa de inerţie a sistemului; folosirea preferenţială a atticismelor în text este reclamată de aşteptările grupului destinatarilor, dar şi valorizată ideologic de Iulian. Este posibilă o astfel de abordare mai ales pentru că

„în cea mai mare parte a istorici (dar îndeosebi în acea perioadă a ei care ne interesează aici — n.n.), ne găsim în faţa unor societăţi şi comunităţi pentru care trecutul este modelul esenţial pentru prezent: inovaţia maturizîndu-se în interstiţiile sistemului conştient, e primită în mod paşnic" (HOBSBAWM 1974, 13)

Este limpede că pentru a reconstitui competenţa destinatarilor din vremea lui Iulianus sau chiar de mai tîrziu, lipsesc multe date din rîndul a ceea ce am denumit „indicii extratextuali". În faţa acestei dramatice situaţii, de interpretare a textului, istoricul se vede pus în imposibilitatea de a se substitui eficace destinatarului real, ceea ce evident poate duce la o lectură „trădată".

„Ce este, într-adevăr — se întreba Paul Zumthor — o lectură adevărată, dacă nu un travaliu în care se regăsesc implicaţi laolaltă cititorul şi cultura la care el participă? Travaliu corespunzînd celui care a produs textul şi în care au fost implicaţi autorul şi propriul lui limbaj şi univers. În faţa unui text medieval, corespondenţa nu mai ia naştere în chip spontan. Percepţia însăşi a formei devine echivocă. Metaforele se ermetizează, termenul de comparaţie se îndepărtează de termenul comparat. Cititorul rămîne angajat în timpul său; textul, printr-un efect ţinînd de acumularea de durate intermediare, apare ca ieşit din timp, ceea ce reprezintă o situaţie contradictorie" (ZUMTHOR 120)

În acelaşi sens, Maria Corti remarca:

„Aşadar, destinatarii reprezintă un proces de cunoaştere personalizat şi specific istorici ... de aceea, rar texte născute pentru nişte destinatari anume, contemporani cu ele, care, să aibă incidenţă în afara sferei respective sau să supravieţuiască, funcţia lor semnică fiind delimitată încă de la început" (CORTI 74).

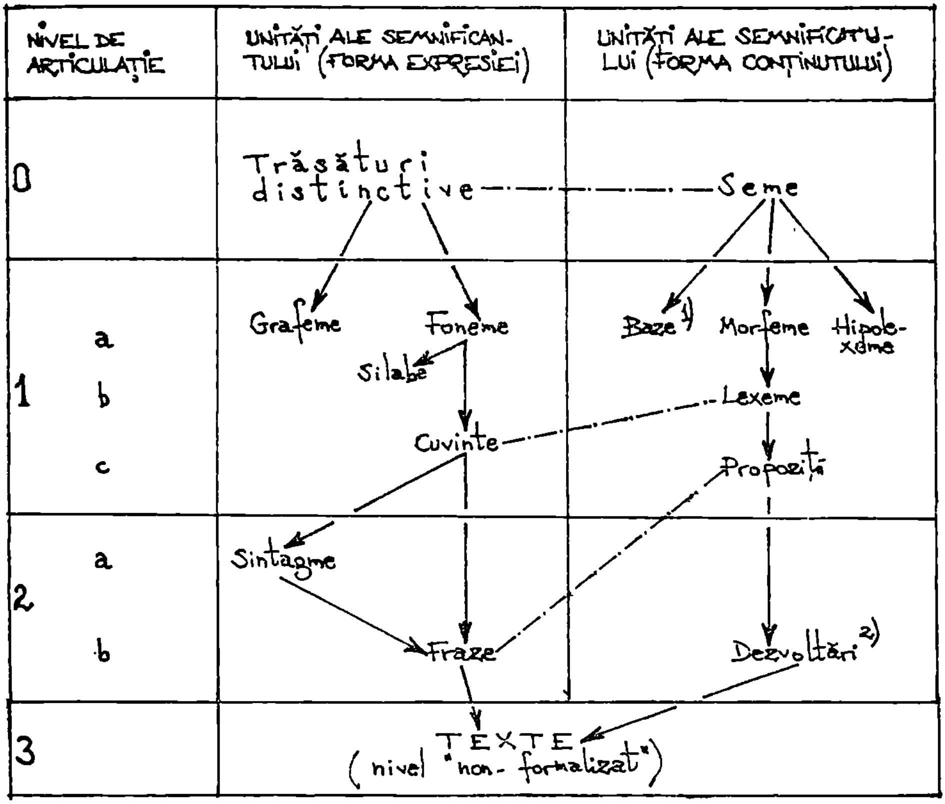
Dacă aceşti destinatari nu sînt cunoscuţi şi pe alte căi, dacă nu este posibilă o confruntare cu alte texte, care li se adresează, atunci situaţia va fi de bună seamă insolubilă.

Dar comunicarea stabilită între emitent şi destinatar nu se poate institui, mesajul (orice formă ar lua el, mai mult sau mai puţin artistică, literară) nu poate lua fiinţă decît prin limbaj. Problema limbajului a, analizei lingvistice este deosebit de importantă şi aproape toate nivelele de raportare la text se pot defini ca perspective diferite de raportare la una şi aceeaşi realitate : limbajul textului respectiv. El actualizează cel mai mare număr de virtualităţi ale limbii, încît din legătura sintagmatică, transfrastică a textului ia naştere o semantică superioară, secundară (acea superfuncţie semnică a lui Eco, acel HIPERSEMN al lui Corti). O putem decela şi în texte de tipul discursului encomiastic, ca cel al lui Iulian. Limba literară şi limba comunicării se îmbină aşadar în limbajul textului literar cu o incidenţă diferită, trasîndu-i profilul specific.

„Limba medie şi limba literară — scrie Maria Corti — reprezintă două înscrieri diferite ale situaţiei istorice în limbaj, aşadar două modalităţi de actualizare a semnelor lingvistice, în faţa lor stă libertatea de alegere a scriitorlui. Trecînd cu vederea raportul dialectic de acceptare, contrast, aluzie, refuz al autorului faţă de limba literară, se întîmpină riscul de a pierde o parte din semnificantul nou al textului ; aceasta e una din dimensiunile de ordin critico-semiologic, nu numai lingvistic, întrucît faptul că unii autorii urmează căile oficiale, iar alţii zboară în libertate are o funcţie semnică deosebită" (CORTI 89)

Activitatea lingvistică a scriitorului poate fi astfel descrisă ca un joc îndrăzneţ de balans între propriul limbaj individual (idiolect), limbă şi limbă literară, absorbită de contextul epocii şi de lecturile textelor din trecut. Întrucît însă cuvintele reprezintă „decupaje privilegiate ale universului semantic" (RETORICA 44), constituite din ansambluri mai mult sau mai puţin largi de *seme*, adică de unităţi minimale de sens, iar, pe de altă parte, orice discurs (în sensul general al cuvîntului), orice nivel expresiv al unui text este obligatoriu compus din cuvinte, rezultă că scriitorul este mereu constrîns să introducă în discurs seme care nu sînt esenţiale pentru el (pentru text). Acest tip de raportare la limbaj dă naştere *procedeelor retorice*. Se poate astfel determina cu aproximaţie un grad zero absolut al oricărui discurs (atît în sens general, cît şi în sens restrîns), care este un alt discurs, despuiat de tot ce are neesenţial printre semele sale, adică de tot ceea ce putem suprima fără a anula semnificaţia globală a discursului. Faţă de acest grad absolut de zero, orice schimbare a unui aspect oarecare al limbajului va lua înfăţişare de comutare retorică, sau *metabolă*. Toate operaţiile retorice se bazează pe proprietatea fundamentală a discursului linear de a fi decompozabil în unităţi mai mici, mai multe unităţi de acelaşi nivel fiind legate şi integrate într-o unitate de ordin superior. Ultimul nivel de descompunere la care se poate ajunge este cel infralingvistic (unde trăsăturile pertinente distinctive şi semele nu au existenţă explicită şi independentă în discurs) (v. Tab. nr. 4). Tabelul redă principalele nivele de articulare decelabile la nivelui major al textului, iar figurile retorice reprezintă reguli de circulaţie, de integrare între diferitele nivele, care sînt redate în tabel prin săgeţi. O sistematizare a celor mai importante metabole la nivelele expresiei şi al conţinutului este redată în Tab. nr. 5. Aşadar limbajul tinde întotdeauna către ceea ce am numit gradul zero un discurs, „naiv", lipsit de artificii şi subînţelesuri.

Tab. nr. 4

unde : 1 — bază sau nucleu semic
2 — secvență de propoziții care au un scop descriptiv, narativ, deductiv etc.
— · — · — · — principalele corespondențe semnificat-semnificant—

Tab. nr. 5

	EXPRESIE (FORMA)	CONȚINUT (SENS)
Cuvinte (pînă la fraze) :	*metaplasme*	*metasememe*
Fraze (pînă la text) :	*metataxe*	*metalogisme*

Criteriul său fundamental va fi univocitatea (RETORICA 44). Practic însă, gradul zero al unei poziții determinate poate fi definit mai degrabă ca ceea ce așteaptă cititorul (destinatarul) în poziția respectivă, și, dealtfel, aceasta este și teza fundamentală a „noii retorici", promovată de grupul μ al Universității din Liège : *efectul nu e conținut în figura retorică, ci se*

produce la cititor (destinatar) ca răspuns la un stimul. Procedura se bazează astfel pe probabilităţi subiective :

1) cu privire la cod (vocabular, gramatică, sintaxă) ;
2) cu privire la universul semantic general (istorie, cultură, ştiinţă) ;
3) cu privire la universul semantic particular (alte opere ale autorului) ;
4) cu privire la antecedentele imediate ale mesajului (situaţia în care este provocată semioza).

La toate nivelele sale limbajul se repetă cu scopul asigurării mesajelor lingvistice faţă de pericolele erorilor de transmisie (proprietatea de autocorectare sau *(redundanţă)*. Procesul este variabil în funcţie de tipul de mesaj, fiind însă cunoscut intuitiv de către toţi vorbitorii limbii. S-a putut calcula astfel, de pildă, că procentul redundanţei globale a limbajului scris este pentru franceza modernă de 55%, ceea ce înseamnă că dacă se suprimă la întîmplare 55% din unităţile de semnificaţie, un mesaj ar putea fi totuşi înţeles. Redundanţa serveşte aşadar protejării de *abatere* (înţeleasă ca alterare semnificativă), specifică comunicării de tip retoric, în care autorul crează abateri, iar cititorul (destinatarul) le reduce. Vitold Belević (în *Langage humain et langages des machines*, Bruxelles, 1956 ; apud RETORICA 63) remarca :

„redundanţa este refuzul de a considera ca distincte toate combinaţiile posibile"

Ea poate fi fonetică (grafică), sintactică şi gramaticală, semantică ; ultima nu rezultă din reguli ortografice sau gramaticale, ci mai degrabă din reguli logice şi parţial dintr-o necesitate pragmatică a comunicării (coerenţa mesajelor). Astfel, de exemplu, complementul verbului „a înghiţi" va fi după toate probabilităţile, ceva de mîncat sau care să poată fi mîncat ; altfel, avem de a face cu o abatere, ca în „a-şi înghiţi ruşinea". Există, de asemenea o redundanţă convenţională, care priveşte semnificantul (schemă metrică, formă fixă, schema rimelor etc.).

De partea cealaltă, orice abatere trebuie privită ca o alterare a gradului zero. Ea va fi întotdeauna locală, nesistematică, imprevizibilă şi opusă convenţiei. Un discurs care comportă figuri retorice cuprinde o parte nemodificată *(baza)* şi una alterată retoric. Păstrînd un contact permanent cu gradul său zero, care poartă numele de *invariantă*, discursul va realiza reducerea abaterilor fie prin bază, fie prin invariantă.

O alterare poate avea loc *substanţial*, adică la nivelul substanţei asupra căreia acţionează, sau la nivelul relaţiilor poziţionale între elemente, adică *relaţional*. Operaţiile substanţiale, la rîndul lor pot suprima sau adăuga unităţi. Exactitatea unei informaţii depinzînd de numărul de alegeri binare care trebuie făcute pentru a obţine această informaţie, pentru a păstra cantitatea şi gradul de generalitate ale mesajului este necesară o dublă operaţie, echilibrată, de suprimare şi de adjoncţie. Mai adăugăm că operaţiile relaţionale privesc permutările oarecare şi pe cele prin inversiune. Tab. nr. 6 redă global figurile retorice sau metabolele, în funcţie de nivelele considerate.

Analiza retorică poate fi de o însemnătate considerabilă pentru istoric, nu numai din punctul de vedere al limbii, ci şi, de multe ori din acela al culturii şi al orizontului politic. Un exemplu îl poate constitui acelaşi Discurs III către Constantius al lui Iulian. La nivelul metaplasmelor, deci al metabolelor acţionînd asupra morfologiei, o operaţie substanţială de suprimare-adioncţie dă naştere unor „arhaisme" în raport cu nivelul

Tab. nr. 6

GRAMATICALE (cod) (expresie)			LOGICE(referent) (conţinut)	
OPERAŢIE	METAPLASME (asupra morfologiei)	METATAXE (asupra sintaxei)	METASEMEME (asupra semanticii)	METALOGISME (asupra logicii)
Suprimare: 1. parţială	afereză; apocopă; sinereză	crază	sinecdocă; comparaţie; metaforă „in praesentia"	litotă 1
2. totală	deleaţiune; albire	elipsă; zeugmă; asindeton; parataxă	asemie	reticenţă; suspensie; tăcere
Adjoncţie: 1. simplă	proteză; diereză; afixare, epenteză; cuvînt-valiză	paranteză; concatenaţie expletiţie; enumerare	sinecdocă; arhilexie	hiperbolă
2. repetitivă	reduplicare; insistenţă; aliteraţie; rimă; asonanţă; paronomază	reluare; polisindeton; metrică simetrie	—	repetiţie; pleonasm; antiteză
Suprimare-adjoncţie: 1. parţială	limbaj infantil; substituire de afixe; calambur	silepsă; anacolut	metaforă „in absentia"	eufemism
2. totală	sinonimie fără bază morfologică arhaism; neologism; „creare" de cuvinte împrumut de cuvinte împrumut	transfer al unei clase; chiasm	metonimie	alegorie, parabolă; fabulă
3. repetitivă	—	—	oximoron	ironie; paradox; antifrază litotă 2
Permutare: 1. oarecare	contrepet; anagramă; metateză	tmeză; hiperbat	—	inversiune logică
2. prin inversiune	palindrom	inversiune	—	inversiune cronologică

koiné al limbii greceşti (ceea ce am numi „limbajul comunicării" în sec. IV e.n.), faţă de care abaterile respective apar ca atticisme. Este vorba despre folosirea unor forme alternative în ξυν-(attic) şi συν-(*koiné*) pentru compuşii respectivi. Textul oferă 78 cazuri de utilizare a formelor în ξυν-, din care 11 cu prepoziţia separată, faţă de 56 cazuri, cu συν-. Este interesant de remarcat, însă, că autorul foloseşte formele attice acolo unde vrea să marcheze „seriozitatea" textului, sau acolo unde „chrysostomizează" fidel, acolo unde face paralele homerice sau se referă într-un fel sau altul la formele tradiţionale, „arhaice" ale culturii şi civilizaţiei. Pe de altă parte, formele vorbirii obişnuite, ale variantei *koiné* a limbii greceşti, trădează subiecte cu referenţi în realitatea imediată sau aproape de ea, îndeosebi în acele domenii ale ei, în legătură cu care Iulian, viitor restaurator al păgînismului, este deosebit de sensibil (v. de exemplu devastarea templelor păgîne, evenimentele din Gallia etc.).

Observăm aşadar că structurat pe mai multe nivele (tematic, simbolic, ideologic, stilistic, discursiv, morfo-sintactic, lexical, fonico-timbric, ritmic, metric), textul prezintă relaţionări între ele. Critica mai nouă face chiar distincţie între structura de suprafaţă a operei (unde are loc interacţiunea nivelelor) şi macrostructurile (structurile de profunzime) cărora textul le datorează coerenţa, legea constitutivă. Van DIJK remarca faptul că o macrostructură coerentă (de exemplu nivelul ideologic în cazul discursului lui Iulian) se poate manifesta în text prin intermediul unor microstructuri locale discontinui (atticismul fonetic). Cercetarea nivelelor textuale în direcţie verticală şi orizontală poate pune în lumină omologii şi izotopii şi releva contrastele regulatoare ale dinamicii textului. De multe ori, în special în culturile „gramaticalizate" (Lotman) ansamblul semnelor constitutive ale unui text este în mod conştient organizat de autor în vederea exprimării, la nivele structurale diferite a unor mesaje diferite. Este vorba aşa cum arăta Lotman, de o comunicare stratificată, de o „semantică în mai multe trepte". În astfel de tipuri complexe de texte — comenta semioticianul sovietic — fiece amănunt, ca şi tot textul în ansamblul său sînt incluse în diverse sisteme de raporturi şi, ca rezultat, dobîndesc în acelaşi timp mai multe semnificaţii. I. M. Lotman făcea o aplicaţie pe *Slovo o zakone i blagodati* (cuvînt despre Lege şi Graţie) din secolul XI, identificînd trei niveluri de opoziţie : libertate/sclavie (Sara şi Isaac, pe de o parte, Agar şi Ismail pe de alta); creştinism/păgînism (Christos-crucificare şi ţările creştine pe de o parte, Isaac-banchetul lui Avram şi Iudeea, pe de alta); nou/vechi (opoziţie de care se leagă şi antiteza iertare/lege); în sfîrşit contextul social-politic al epocii va opune viziunea culturală de la curtea lui Iaroslav cel Înţelept, celei din Bizanţ. Astfel, opoziţia marcată în titlu (lege/graţie) se concretizează într-o opoziţie mai actuală în Rusia sec. XI (libertate/sclavie), „corespunzătoare — scrie Lotman — semioticii emarginării, a dependenţei şi a aflării într-o condiţie de inferioritate", — opoziţie care, la rîndul ei se contopeşte într-o opoziţie topică (creştini/păgîni) şi apoi într-una istorică (ruşi/bizantini). (SEGRE 188—189).

„Semantica în mai multe trepte" poate fi realizată şi cu ajutorul lexicului, ale cărui unităţi mizează pe supoziţii semantice mai subtile. Maria Corti oferă un foarte bun exemplu (CORTI 143 sq.) : în *Disputatio rosae cum viola* a poetului milanez din sec. XIII Bonvesin de la Riva,

sintagme precum „officio de rapina" (slujbă de jaf) sau „agnelli mansueti" (miei blînzi), în mod aparent inofensive, sînt în realitate atît de polisemice încît să poată fi decodificate de către cititorul mai avizat în cadrul sistemului lingvistic textual ca aluzii precise la limbajul statutelor antinobiliare, contribuind la redarea unui mesaj ideologic. Astfel, cititorilor din vremea sa, Bonvesin da la Riva le oferea un mesaj mai simplu sau mai complex, după capacitățile lor de decodificare, diferitele semnificații nestînjenindu-se reciproc, ci stratificîndu-se și actualizînd, prin prezența or simultană, efectul ludic al textului.

„Pare că autorul — comentează Lotman în legătură cu *Slovo* ... -aproape că se bucură de abundența sensurilor și a posibilelor interpretări ale textului. Mecanismul efectului ludic constă nu în coexistența imobilă, provizoric a semnificațiilor, ci în conștiința constantă a posibilității altor semnificați" (apud CORTI 144)

Cu toate acestea, în plan diacronic, comunicarea devine mai anevoioasă pentru decodificatorii îndepărtați în timp, pentru că ei sînt străini de *referentul numărul 2* al textului, dacă putem spune așa, adică de realitatea social-politică a epocii. Ei trebuie să urmeze un soi de inițiere în text printr-o cercetare analitică și comparată, aplicată la toate nivelele sale, și care cade în sarcina aproape exclusivă a istoricului.

Un alt aspect interesant îl constituie considerarea textului ca „interacțiune" textuală, între segmente ale diferitelor texte, din trecut, reunite în interiorul aceluiași text „nou", sau, cu un cuvînt, ceea ce Julia Kristeva numește *intertextualitate.*

„Vom numi *intertextualitate* această interacțiune textuală care se produce în interiorul unui singur text. Pentru subiectul cunoscător, intertextualitatea este o noțiune care va fi indicele modului în care un text citește istoria și se inserează în ea. Modul concret în care intertextualitatea se realizează într-un text dat va determina caracteristica majoră („socială", „estetică") a unei structuri textuale" (KRISTEVA 1968_1, 266)

Înglobate în noua structură, „fragmentele" își modifică semnificația. În aparatul textual, cu non-disjuncția sa caracteristică, aceste elemente „alogene" se întrepătrund și produc un ansamblu *ambivalent*, care se opune ansamblurilor „originare". El are o funcție care-l leagă de alte manifestări discursive ale epocii, „iar această funcție face ca era care se anunță ... să aibă o unitate mai mult sau mai puțin definită, care o distinge de epoca precedentă" (KRISTEVA 1968_1, 267).

Un exemplu pentru această situație textuală îl constituie ceea ce în literatura clasică greco-latină este cunoscut sub numele de stilul mixt *(prosimetrum)*, realizat prin alternarea prozei cu versul.

„fenomenul prosimetric, relevant din punct de vedere stilistic se petrece atunci cînd autorul, altminteri liber pe deplin să-și exprime ideea în proză obișnuită, dar din diferite motive (emoționale, parodistice, strădania de a etala cunoștințele cărturărești sau pur și simplu pentru a sublinia mai ilustrativ o idee), apelează la versiuni din poeții vechi sau recurge la propriile sale talent poetice" (BARTOŇKOVÁ 1976, 68)

În pamfletul împotriva lui Claudius, denumit *Apokolokyntosis* (Transformarea în dovleac), Seneca, făcînd dintr-o savuroasă șarjă la adresa împăratului defunct o culme a satirei menippeene latine, realizează inserția în textul latin a unor versuri grecești, cu efect de cele mai multe ori burlesc. Așa se întîmplă de pildă în cap. V, unde este descrisă parodic ascensiunea la cer a lui *divus* Claudius, care înspăimîntă grozav

pe zei; manipulînd versuri din epopeile homerice (*Odiseea* I 170 și IX 39—40), perfect integrate sintactic în textul latin, Seneca este motivat nu numai de sublinierea originii grecești a lui Hercules, care-l întîmpină pe împăratul oribil la vedere (crezînd dealtfel că are de a face cu supunerea sa la cea de a treisprezecea muncă), nici numai de sublinierea interesului atestat istoric pe care Claudius l-a manifestat pentru educația clasică, ci și, îndeosebi, de propriul său comentariu subtil la politica brutală a lui Claudius prin anticiparea unui vers din Homer, imediat următor celui prezent în replica lui Claudius (*Odiseea* IX 39—40). Un procedeu similar, dar în context grecesc, folosește și Iulian în *Symposion*, 399 d Hertlein, unde se folosește de cuvintele lui Telemah către Odiseu, care-și luase, cu ajutorul Athenei, o înfățișare juvenilă plăcută (*Odiseea* XVI 181), punîndu-le în gura batjocoritoare a lui Silen, „porte-parole" al adunării zeilor olympieni care prezidează „concursul" împăraților romani. De data aceasta cel vizat de mușcătoarea satiră este Tiberius, care contrastează puternic cu înfățișarea pe care par să i-o atribuie versurile amintite, întrucît se prezintă dinaintea zeilor cu spatele plin de plăgi, de răni și de ulcerații. Intervenind la nivel semantic asupra textului său „în colaj" Iulian se joacă pur și simplu pe sensul expresiei πάροιθεν care la Homer însemna „mai înainte", „mai devreme", dar în vremea împăratului apostat ajunsese să însemne, în primul rînd, „din față".

Trecînd de la nivelul expresiei la cel al conținutului, analiza semiotică operează cu ceea ce se numește *forma conținutului*, raport dinamic stabilit în interiorul textului între elementele conținutistice, organizarea lor unică, supradeterminată din punct de vedere simbolic, ideologic, adică unitatea structurală a nivelelor tematic, simbolic și ideologic. Prin urmare, orice text narativ va prezenta o *formă a conținutului* (subiectul, organizarea unităților de ordin psihologic) și o *formă a expresiei* (structura sintagmatică a limbajului artistic sau formal, în care înscrierea socialului lingvistic — limba și limba literară — a fost supusă reelaborării stilistice individuale, legii constructive a textului). Între cele două forme există o strînsă corelație. Cesare Segre propunea o analiză a oricărui text narativ, urmînd cele 4 paliere ale sale:

1) Discurs (elemente lingvistice și stilistice)
2) Intrigă (elemente de tehnică a expunerii, de construcție și montaj a povestirii)
3) *Fabula* (materiale antropologice, cuprinzînd mitologiile vechi și noi, teme, motive etc.)
4) Modelul narativ (funcțiile, elementele invariabile la care poate varia cel mult alegerea și, în parte, modul de înlănțuire, dar cu puternice constringeri logice și cronologice)

Această analiză ar urma să fie pusă în corespondență cu cele 4 paliere corelate ale contextului cultural:

1) Limbă (inclusiv retorică, stilistică, metrică)
2) Tehnici ale expunerii
3) Materiale antropologice
4) Concepte-cheie și logica acțiunii.

Confruntînd pe orizontală fiecare din secțiunile ce se pot opera asupra textelor și contextelor lor culturale (de exemplu, intriga cu modul general al contextului cultural de a percepe raporturile și perspectivele temporale raporturile interpersonale, poziția omului în lume), sau mai multe texte

în raport cu acelaşi context cultural, considerînd orice text în cadrul dialecticii conservare-inovare, actualizare-potenţializare, — am putea, potrivit expresiei lui SEGRE 202, „să tragem foloase demonstrative pentru acea critică şi acea istoriografie de tip ideologic, atentă la prefigurările revoluţionare ivite în cadrul sau împotriva sistemului (semioliterar şi, prin el, social)".

Mai apoi, analiza poate proceda la o ridicare la nivelul perspectivei asupra genului literar, „simptom al unei culturi şi al status-ului social care-l produce şi-l difuzează" (CORTI 159). Textul prin propria-i funcţie semantică, aparţine unui gen literar, adică acelui loc în care el intră într-o reţea complexă de relaţii cu alte texte. În fiecare text, genul — ca program — se specializează într-o lege constitutivă a operei, ca realitate închisă. Înserarea textului individual în genul literar corespunzător (de exemplu, a discursului lui Iulian în genul penegiricului), conduce la clarificarea aspectului individual, a dozajului de originalitate şi convenţii, la lămurirea procesului comunicării textuale prin evaluarea conţinutului şi a formei în ele însele şi în raport cu contextele socio-cultural şi istorice. Vom avea în vedere, potrivit lui I. M. Lotman, că:

„orice text nou se sprijină pe elemente ce nu sînt noi, noutatea sa fiind dată de forma organizării şi putînd fi percepută numai pe cale comparativă, adică confruntînd-o cu ceea ce este cunoscut".(apud M. CORTI 161)

Intersectînd astfel o organizare textuală (o practică semiotică, pentru a ne folosi de formularea Juliei Kristeva) cu „fragmentele" de enunţuri pe care ea le integrează înăuntrul său, sau la care trimite în spaţiul textelor învecinate (genul literar) sau exterioare (cultura), vom obţine ceea ce Julia Kristeva numea „*ideologem*". Ultimul registru al analizei semiotice se găseşte deci în sfera ideologiei, acel „reziduu extrasemiotic, capabil să determine semioza, ca agent catalizator în procesele abductive, dar *străin codificării*" (ECO 366) Perspectiva ideologică a destinatarului constă într-o viziune asupra lumii incomplet codificată şi derivînd din jocul procesual al interpretării textuale, al inferenţelor, al menţiunilor, al presupoziţiilor.

„Considerarea unui text ca *ideologem* determină demersul însuşi al unei semiologii care, studiind textul ca intertextualitate, îl gîndeşte astfel în (textul) societate şi istoric. Ideologemul unui text este focarul în care raţionalitatea cunoscătoare sesizează transformarea enunţurilor (la care textul este ireductibil) într-un tot (textul), precum şi inserţiile acestei totalităţi în textul istoric şi social" (KRISTEVA 1968_1, 268)

Felul în care textul se proiectează în ideologia dominantă şi, prin aceasta, în fundalul istoric-social al unei societăţi priveşte o anume posibilitate de sudură între o analiză a limbajelor, a textelor şi aceea a contextelor pragmatic şi ideologic. Pe de altă parte, caracterul valid al unui text depinde în bună măsură de tensiunea sa internă.

„Unii semioticieni sovietici, de exemplu, ale căror cercetări se inspiră din teoria informaţiei, consideră că este „literar" (adică valid, n.n.) discursul care nu şi-a epuizat *entropia*, altfel spus discursul a cărui probabilitate de sens, multiplă nu s-a epuizat, este neînscrisă, nedefinită; odată entropia epuizată, deci sensul fixat, discursul încetează a mai fi primit ca „literar". „Cu cît mesajul este mai probabil, cu atît el furnizează mai puţină informaţie. Locurile comune dezvăluie mai puţin decît marile poeme " (Norbert Wiener)" (KRISTEVA 1968_1, 250—251)

Conceptul de entropie, la care ne-am mai referit, joacă un rol fundamental în experimentele şcolii de la Tartu, în ceea ce priveşte funcţionarea

de ansamblu a unei culturi. Potrivit lui Lotman & Uspenski, acţiunea fundamentală a oricărei culturi este aceea de a structura organizaţional lumea ce-l înconjoară pe om (LOTMAN 1975, 305)

„Întreg sistemul de conservare şi transmitere a experienţei umane este construit ca un sistem concentric în centrul căruia sînt dispuse structurile cele mai evidente şi mai coerente (cele mai structurale, dacă se poate spune aşa). Mai aproape de periferie se situează formaţiuni de o structuralitate mai puţin evidentă şi încă nedovedită, dar care, fiind incluse în situaţii semnice şi comunicative, *funcţionează ca nişte structuri*. În cultura umană atari cvasi-structuri ocupă un loc destul de important." (LOTMAN 1975 43) (v. SEGRE 181—182)

Întîlnim aici principiul fundamental al lui Lotman & Uspenski: textualitatea culturii: cultura sintetizează un ansamblu de texte, dar, în acelaşi timp produce şi alte texte. Ea este organizată ca un nucleu semiotic structurat, înconjurat de formaţiuni „informe", culturi violînd diferitele nivele ale acestei structuri, dar avînd o permanentă nevoie de analogie constantă cu nucleul. O astfel de „sistemicitate constructivă imperfectă" nu constituie un defect, ci dimpotrivă, o condiţie esenţială a unei funcţionări normale. Lotman pleacă de la ideea de model („Modelul este orice reprezentare a obiectului ca atare în interesul procesului de cunoaştere" /apud SEGRE 183/) definind pe această cale cultura şi arta drept ***sisteme modelizante.***

„Prin sistem modelizant înţelegem ansamblul structurat al elementelor şi al regulilor: un astfel de sistem se află în raporturi de analogie cu ansamblul obiectelor pe planul cunoaşterii, al reflectării în conştiinţă şi al activităţii normative" (apud SEGRE 184)

Activitatea modelizantă atinge punctul culminant în textele artistice. Textul reprezintă astfel realitatea conform stereotipiilor culturii date, propunînd în diferite forme, o realitate nouă. El se află *în* cultură, nu *este* cultura; poate, cel mult, să ofere o contribuţie la dezvoltarea ei. Considerînd astfel cultura ca *input* şi *output* de texte, vom avea parcursul: realitate — input de texte — cultură text artistic — realitate (SEGRE 192)

În acest demers, semnificaţia observaţiei lui Lotman:

"Lumea nu e un text. Ea nu are sens" (LOTMAN 1972 31)

capătă o dimensiune fundamentală, de adevărată sinteză a programului demersului semiotic; ceea ce vrea să spună Lotman este că sensul lumii nu este decît discursul nostru despre lume, activitatea semiotică a omului, desfăşurată numai în colectivitate, în cultură.

„...de data aceasta— comentează Cesare Segre — referentul (adică structura, în sens marxist) este cel care contează: jocul semnic este numai modul inevitabil de a-l identifica şi a-l numi. Cum scria Marx însuşi în polemica sa cu Proudhon: „aceiaşi oameni care stabilesc raporturile sociale în conformitate cu modul lor de producţie materială, produc şi principiile, ideile, categoriile. în conformitate cu raporturile lor sociale". În calitate de critici de sau istorici, noi putem foarte bine să ne oprim asupra acelor modele ale lumii oferite de cultură sau de artă; şi fiindcă nu putem să nu fim şi ideologi, în acelaşi timp, e bine să căutăm în respectivele modele semnele de criză ale structurii, contestările aduse sistemului, prefigurările unui viitor deliberat" (SEGRE 194)

Înarmată astfel cu instrumentul semiotic, istoriografia va avea posibilitatea de a încerca o *tipologizare a culturilor*, „în funcţie de tipul de relaţie pe care ele îl întreţin cu semnul" (LOTMAN 1975, 117). Studiind practicile semnificante în raportul lor cu semnul, le va studia în istorie, iar semiotica, potrivit Juliei Kristeva „va fi, mai mult decît un bricolaj,

o ştiinţă a ideologiilor care condiţionează orice practică semnificantă" (KRISTEVA 1968_1, 272). Ea ar putea împlini astfel dezideratul acelei „ştiinţe a ideologiilor" sugerată cîndva în Rusia revoluţionară. P. N. Medvedev o definea astfel:

„Pentru ştiinţa marxistă a ideologiilor se pun două probleme fundamentale:
a) problema particularităţilor şi formelor materialului ideologic organizat ca material semnificant;
b) problema particularităţilor şi formelor sociale care realizează această semnificaţie" (în *Metodă formală în teoria literară. Introducere critică la o sociologie a ideologiilor*, Leningrad, 1928; apud KRISTEVA 1968, 304 şi n. 12)

O astfel de cercetare semiotică va substitui concepţiei unei *istoricităţi lineare* necesitatea de a stabili o tipologie a practicilor semnificante după modelele particulare de producere a sensului pe care le determină. Este vorba de o ruptură instaurată între noul demers ştiinţific şi istoricismul tradiţional, prin care se realizase apropierea de „izvorul literar istoric", în chip „critic".; cercetarea semiotică îl înlocuieşte prin pluralitatea producerilor ireductibile una la alta şi, cu atît mai puţin, la concepţia schimbului. Alături de o panoramă a modurilor de producţie, sugerată deja de Marx din unghiul de vedere al circulaţiei produselor, cercetarea semiotică îşi propune stabilirea diferenţelor între *tipurile* de producţie semnificantă înaintea produsului, a valorii. „Aceste tipuri de producţie vor constitui probabil ceea ce s-a numit „istorie monumentală" „în măsura în care ea este întemeietoare", într-un mod literal, faţă de o istorie „cursivă", figurată, (teleologică)" (Ph. Sollers") (KRISTEVA 1968_2, 313).

Ajunşi la capătul periplului nostru prin „terra semiotica", nu ne rămîne decît ca, măcar cu titlul de aplicaţie revelatoare, să încercăm descifrarea sensului ascuns al satirei swiftiene. Este uimitor, la o observaţie finală, să constaţi cît de aproape de spiritul deschiderilor operate de semiotică se situează, în negativ, reformele propuse de savanţii din Lagado. Căci, dincolo de un proiect de desfiinţare a tuturor cuvintelor şi revenirea la un sistem de semnificare de tip indicativ, iluştrii cărturari balnibarbieni se îndreaptă cu paşi siguri către întronarea unor noi structuri ideologice, a unui alt tip de comunicare şi deci de cultură. Dovada peremptorie o constituie reacţia femeilor şi a „neînvăţaţilor", cu atît mai promptă, cu cît invenţia le atacă direct statutul social (de vreme ce trebuie *să deţii* obiectele cu care vrei să comunici) şi aşa destul de precar; ca „duşmani înverşunaţi ai învăţăturii" oamenii de rînd pretind aşadar conservarea specificului uman, a unei lumi a multiplicităţii sistemelor de comunicare, a unei neîngrădite libertăţi de agregare semnificantă, o lume căreia activitatea semiotică a omului să-i dea sens, s-o pună în mişcare în direcţia dorită. Ceea ce doresc oamenii de rînd, la care „în taină", se gîndeşte cu simpatie Gulliver, este o lume a posibilului, lumea în care trăim şi noi.

BIBLIOGRAFIE

Dagmar Bartoňková, *Prosimetrum, the mixed style in ancient literature*, in „Eirene. Studia graeca et latina", XIV 1976, pp. 65—92.
Joseph Bidez (éd.), *Oeuvres complètes de l'empereur Julien*, t. I, 1-ère partie, Paris, Les Belles Lettres 1932.

Maria Corti, *Principii ale comunicării literare*, trad. Ștefania Mincu, Edit. Univers, București 1981
Jacques Derrida, *Lingvistică și gramatologie* (din *De la grammatologie* Edit. du Minuit, Paris 1967, partea I, cap. 2), in vol. *Pentru o teorie a textului* (*antologie „Tel Quel" 1960—1971*, ant. și trad. Adriana Babeți și Delia Șepețeanu-Vasiliu, București 1980, pp. 49—119.
T. A. van Dijk. *Some Aspects of Text Grammars*, Mouton, The Hague -Paris 1972.
Umberto Eco, *Tratat de semiotică generală*, trad. Anca Giurescu, Edit. Științifică și Enciclopedică, București 1982.
Gérard Genette, *Figures*, Edit. Seuil, Paris, 1966.
E. J. Hobsbawm, *La funzione sociale del passato*, in „Continuità", 171, 1974, pp. 13 și urm.
Julia Kristeva, *Probleme ale structurării textului* (din *Théories d'ensemble*, Edit. Seuil, coll. „Tel Quel", Paris 1968), în vol *Pentru o teorie a textului* ..., pp. 250—272.
Julia Kristeva, *Semiotica: știință critică și/sau critică a științei* (din *SEMEIOTIKÉ. Recherches pour une sémanalyse*, Edit. Seuil, coll. „Tel Quel", Paris 1968), in vol. *Pentru o teorie a textului* .., pp. 300—315.
I. M. Lotman, *La struttura del testo poetico*, trad. E. Bazarelli. Milano, 1972.
I. M. Lotman & B. A. Uspenski, *Tipologia della cultura*, ed. R. Faccani e M. Marzaduri, Milano, 1975.
Charles Morris, *Foundation of the Theory of Signs*, in „International Encyclopaedia of Unified Sciences" I, 2, University of Chicago Press, 1959.
Grupul μ (J. Dubois, F. Edeline, J. M. Klinkenberg, P. Minguet, F. Pirc, H. Trinon, *Retorică generală*, trad. Antonia Constantinescu și Ileana Littera, Edit. Univers, București, 1974
Cesare Segre, *Istorie-cultură-critică*, trad. Ștefania Mincu, Edit. Univers, București, 1986.
Jonathan Swift, *Călătoriile lui Gulliver. Povestea unui poloboc și alte satire*, trad. Leon Levițchi și Andrei Brezianu, Edit. Univers, București, 1985.
Jean Paul Sartre, *Situations* vol. I—III, Gallimard, Paris, 1947—1949.
Paul Valéry, *Œuvres*, vol. 1, Gallimard, Paris, 1957.
Paul Zumthor, *Essai de poétique médiévale*, Edit. Seuil, Paris, 1972.

SÉMIOTIQUE, HISTOIRE, CULTURE. À PROPOS DES SYSTÈMES SIGNIFIANTS

Résumé

Loin de demeurer seulement une mode, la sémiotique — ou, pour employer le terme saussurien, — la sémiologie, en tant que science générale des signes, se trouve aujourd'hui au milieu du débat épistémologique, ayant un statut qui, pour parler comme Julia Kristeva, hésite entre science critique et/ou critique de la science. De toute façon, l'aspect méthodologique, le point de vue interprétatif que cette nouvelle, mais déjà mûre discipline nous offre, peut (et doit) intéresser au plus haut degré et à la fois le travail commun et les instruments „rénovés" de l'historien. Essayant d'introduire une certaine précision terminologique pour permettre ainsi l'extrapolation des méthodes et des thèmes, l'article veut rendre plus claire cette possibilité d'assimilation de l'horizon sémiotique dans la tendance „réformatrice" générale de l'historiographie. Faisant fond sur quelques définitions (signe, signifiant, signifié, référence, procès et système communicatif, code et message), découpant son aire de recherche à l'intérieur de la théorie générale de la production des signes, la sémiotique historique, fondée sur les problèmes concernant la source historique, ne peut que considérer comme axiome la corrélation intime et complexe des textes (sémiotiquement définis) et de leur arrière-plan social et historique. De ce point de vue, les deux pôles de la relation communicative :

l'émetteur et le destinataire, sont les questions fondamentales dont les historiens se chargèrent bien avant la naissance de la sémiotique comme discipline. Les hypostases de l'émetteur (individu historiquement réel ou constructeur du message) ou du destinataire (intérieur ou extérieur) sont présentées à l'instar de celles que présente le III-e Discours de Julien César (358/359 ap. J. -C.). Les rapports de l'émetteur et du destinataire, de ceux-ci et du texte sont éclaircis de cette manière. Le point de vue socio-pragmatique, permettant une approche des contextes sociaux et culturels, place le fardeau principal au niveau de la langue : la communication établie par l'émetteur et le destinataire du texte historique ne peut fonctionner qu'*à l'intérieur* et *par* le langage. Il y a donc une importance particulière à donner à la rhétorique que l'analyse ne peut pas éviter, sans rendre fautive la démarche sémiotique : l'article essaie d'extrapoler les méthodes du groupe μ de Liège, expliquant ainsi les termes „métabole", „écart", „effet ou procédé rhétorique", „redondance" et „altération", et leur opportunité pour la recherche. C'est pour marquer la signification de l'intertextualité comme „symptôme" sémiotique d'un texte, qu'il faut rappeler le rôle du *prosimetrum* dans la littérature gréco-latine.

Enfin, pour le contenu ou l'expression sémantique-référentielle du texte, on peut employer le schéma texte-texte et texte-contexte de Cesare Segre. On peut donc obtenir des avantages pour la critique et l'historiographie s'intéressant aux préfigurations révolutionnaires à l'intérieur et contre le système sémio-littéraire et donc social. L'aspect idéologique, comme dernier niveau de l'analyse, celui de l'„idéologème", n'est d'ores et déjà que l'objectif final de la recherche, soit pour une éventuelle typologie culturelle, soit pour la compréhension et l'étude des structures globales culturelles et sociales, dans un certain moment ou lieu. En effet, on pourrait entrevoir ainsi cette „histoire monumentale", au sens littéral du mot, dans la mesure où elle serait créatrice et non pas „cursive", figurée et téléologique (Ph. Sollers).

CONGRESE ŞI CONFERINŢE DE PACE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA

MIHAI MANEA

Exprimînd un interes firesc pentru o opţiune arzătoare a omenirii de-a lungul veacurilor, al XV-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice a înscris printre marile teme dezbătute şi cea intitulată *Forme şi probleme ale păcii în istorie* [1]. Unul din cele zece corapoarte a fost realizat de Heinz Duchhardt (R. F. Germania) şi s-a publicat sub titlul *Friedenkongresse im Zeitalter des Absolutismus- Gestaltung und Struckturen*[2]. Anterior autorul a reluat şi dezvoltat tema în lucrarea *Studien zur Friedensmittlung in der Fruhen Neuzeit*, Wiesbaden, 1979. Pacea *(tranquilitas ordinis)* a fost privită de istorici, diplomaţi, politologi şi sociologi cu precădere prin contrapunerea la război şi mai puţin în analiza sa internă [3]. Fiind definită drept „absenţa războiului" [4], implicit cauzele sale au fost identificate în lipsa motivaţiei conflictelor militare. Căci, după cum consemna istoricul britanic R.B.Mowat, deşi exagerînd „este dificil să porneşti un război, dar este aproape imposibil să-l opreşti pînă nu-şi urmează cursul" [5]. Pentru Raymond Aron pacea fiind scopul spre care a tins societatea, ea a delimitat „raportul între capacităţile pe care unităţile politice le pun în mişcare" [6]. Ca revers al războiului, pacea a dominat gîndirea umană în istorie şi a depăşit sfera diplomaţiei, deoarece nu a fost suficientă parafarea unui tratat în reuniunile internaţionale, ci şi lupta pentru transpunerea sa în viaţă [7]. În secolul al XVIII-lea, s-a desfăşurat o luptă nemiloasă pentru dominaţia economică, colonială şi maritimă, dar şi pentru hegemonie politică, ceea ce a antrenat toate resursele umane şi materiale în vederea unui succes decisiv [8]. Singura limită admisă a fost *interesul de stat*, căruia i-au fost subordonate mijloacele de acţiune. Nu este de mirare că în aceste condiţii, declaraţia de război a ajuns o pură formalitate. „Declaraţia de război coincide cu începutul ostilităţilor şi se ajunge deseori să nu fie făcută public înaintea pătrunderii armatelor pe teritoriul inamicului" [9]. S-a născut totodată o diplomaţie nouă în virtutea unui drept internaţional ce a reliefat aspiraţiile burgheziei în ascensiune. Cea oficială a fost dublată de o diplomaţie secretă [10], în care componenta dinastică a marcat combinaţii şi intrigi complicate [11]. Activitatea diplomatică a purtat pecetea rolului semnificativ al Franţei iar limba franceză a fost *lingua franca* a diplomaţiei [12]. Dar nu de puţine ori diplomaţia a acţionat intens şi în dauna mijloacelor militare pentru apărarea intereselor de stat şi recuperarea unor teritorii. Nu au lipsit nici în această perioadă eforturile de teoretizare în domeniul negocierilor. Astfel François de Callierès (1645—1717), diplomat francez însărcinat de Ludovic al XIV-lea cu unele

„Revista de istorie", tom 42, nr. 2, p. 173—181, 1989

misiuni în Bavaria, Olanda şi Polonia, în lucrarea *De la manière de négocier avec les souverains* (1716) a apreciat că „secretul tratativelor constă în amortizarea intereselor reale ale părţilor interesante ... Ameninţările dăunează întotdeauna tratativelor deoarece împing una din părţi la soluţii extreme"[13]. Mai mult, echilibrul politic a fost prezent în toate actele internaţionale drept un principiu de seamă al diplomaţiei epocii[14]. El a fost întrevăzut drept un factor primordial de stabilitate politică, căci altfel contemporanii au avut „oroare de vid, groază de a vedea cum se produce un gol în jurul puterilor ..., prin dispariţia completă a unuia din factori"[15].

O atare conjunctură a generat o pace complexă de echilibru, ce a transcris un raport de forţe specifice războiului limitat, dus cu mijloacele furnizate de revoluţia industrială[16]. Cu certitudine că o cercetare obiectivă asupra păcii în secolul al XVIII-lea trebuie să vizeze şi o serie de variabile, precum stadiul de evoluţie istorică a continentului nostru, numărul de locuitori, gradul de civilizaţie, raporturile cu lumea extraeuropeană. Gheorghe Brătianu considera că în Secolul Luminilor formula organizării păcii ca o ierarhie a cedat locul „menţinerii tuturor factorilor politici, tocmai pentru asigurarea acestui echilibru"[17]. Ca o formă organizată a contactelor de pace la nivel înalt, congresele şi conferinţele internaţionale au incumbat în perioada dată trăsături particulare[18]. Apărute încă din secolul al XV-lea, conform opiniei lui Mircea Maliţa pe fondul consolidării monarhiei, ele au fost convocate după modelul conciliilor eclezistice[19]. Ele au fost semnificative deoarece principalele tratate internaţionale au văzut lumina în cadrul lucrărilor lor, deşi nu întotdeauna au fost durabile şi aplicate în practică. Clasificările şi ierarhizările în rîndul acestora s-au succedat cu repeziciune. Sir Ernst Satow a declarat că între 1648 şi 1919 au avut loc lucrările a 29 congrese[20]. În secolul al XVIII-lea ele au fost la Utrecht (1712–1713), Cambrai (1720–1725), Soissons (1728–1729), Aix-la-Chapelle şi Breda (1748)[21]. Raoul Genet, autor al unui strălucit tratat de drept internaţional a deosebit patru etape în evoluţia congreselor şi conferinţelor internaţionale, după cum urmează : 1. 1648-1850, 26 congrese şi o conferinţă internaţională[22]; 2. 1850-1900, 8 congrese şi 45 conferinţe[23]; 3. 1900-1914 ; 4. după 1914[24]. Mircea Maliţa dă o cifră apropiată pentru anii 1650—1850 de 20 reuniuni internaţionale[25]. Operînd o disociere între congrese şi conferinţe specialiştii au emis păreri diferite. Satow a fost de părere că congresele s-au reunit pentru negocierea păcii, în timp ce conferinţele au fost mai puţin formale şi cu un număr mai mic de reprezentantanţi[26]. Pradier-Fodéré a diseminat între congres, „o adunarea a suveranilor sau plenipotenţiarilor speciali instruiţi pentru a delibera asupra unei afaceri de o importanţă majoră"[27] şi conferinţă, cu o participare restrînsă şi fără drept de vot deliberativ[28]. Genet a sugerat că congresul a fost preocupat de refacerea cadrului păcii, în timp ce conferinţa care a precedat şi pregătit lucrările primului, a dus tratative pentru menţinerea păcii[29]. Duchhardt a caracterizat congresul drept „atît o intensificare a relaţiilor interstatale, cît şi un simptom că un număr mare de state europene ar putea constitui o forţă regulată contra tendinţelor de hegemonie"[30]. Este îndeobşte recunoscută importanţa tratatelor westfalice, produs al primului congres al epocii moderne şi model de urmat pînă la negocierile de la Viena din 1814—1815.[31] Cadrul său organizatoric a fost

urmărit în linii generale și în secolul al XVIII-lea, deși desfășurarea raporturilor internaționale deseori tensionate au determinat frecvente modificări și realineeri ale alianțelor politico-diplomatice și militare.

La începutul perioadei, conflictul pentru succesiunea la tronul Spaniei (1701-1714), cu toate că mascat dinastic, a arborat o motivație predominant economică și colonială și a polarizat o vie activitate diplomatică[32]. Între 8 octombrie 1711 și 15 noiembrie 1715 au fost semnate 14 convenții între puterile europene[33]. Ele au jalonat calea către încheierea păcii în Europa. La propunerea lui Ludovic al XIV-lea, Utrechtul a devenit locul unui congres de pace, ce a trasat în mare harta politică a continentului în secolul al XVIII-lea. Franța a fost reprezentată de mareșalul d'Huxelles, abatele Polignac, Mesnager, Anglia de episcopul de Bristol și contele Strafford, Habsburgii de contele Sinzendorf și baronul Consbruch, Olanda de baronul Rheede de Renswoude, contele Van Knyphausen, contele Van Rechteren, Willem Buys, Van Randwijck, Van der Dussen, Van Gheel van Spanbrweck, Van Goslinga, Prusia de Dönhoff, Portugalia de contele de Tarouca și Dom Luis de Acunha, Savoia de contele Maffei, marchizul Solar de Borgo, Mellarede, Trierul de Keyserfeldt, Palatinatul de Nunheim, episcopul de Münster de Ducker, Hessa de baronul van Dalwigk, Wurtembergul de Heespen, Polonia de Gersdorf, Suedia de Palamquist, Lorena de baronul Le Bégue. Prezența delegaților nu a urmat o regulă anume, după cum a lipsit o președenție a reuniunii. De o oarecare preeminență s-au bucurat trimișii Habsburgilor. Problema semnării tratatelor[34] a fost evidențiată de necesitatea rezolvării chestiunilor dinastice[35], iar dreptul „divin" al monarhilor a rămas să întărească pricinile succesorale. Actele au înscris recunoașterea Bourbonilor pe tronul de la Madrid și a reginei Ana pe cel de la Londra, renunțarea către Filip al V-lea, regele Spaniei la pretențiile asupra coroanei franceze, cedarea de către Spania în folosul Habsburgilor austrieci a Neapolului, Sardiniei, Milanului, o parte din Toscana și a posesiunilor din Țările de Jos, către Brandenburg a posesiunii Helder, către Savoia a Siciliei, iar către Anglia a Gibraltarului, acordarea dreptului vasului de permisiune și a celui de „asiento" pentru Anglia, pierderea de către Franța a zonelor Ypres, Tournoi și a celora din Arcadia și Newfoundland[36]. Tratatele au fost parafate fără vreo ceremonie specială în lipsa plenipotențiarilor Imperiului, căci conflictul franco-habsburgic a trenat pînă la conferința de la Radstadt (26 noiembrie 1713 — 6 martie 1714), după care ostilitățile au luat sfîrșit.

Odată succesiunea spaniolă încheiată, Marea Britanie a preluat și consolidat progresiv supremația maritimă și colonială și a pledat intens pentru echilibrul de forțe pe continent unde nici o putere nu trebuia să obțină hegemonia[37]. Guvernul de la Londra a manifestat un interes vădit pentru organizarea unui sistem al barierelor de la Marea Nordului la Munții Apenini în vederea stopării conflictului între Bourbonii francezi și Habsburgii austrieci. Țările de Jos, Prusia, Bavaria, Colonia și Sardinia au fost destinate alcătuirii „barierei" fiind legate între ele sub egida britanică printr-un sistem de alianțe[38]. Controlul britanic în arealul mediteraneean prin stăpînirea Gibraltarului, Minorcăi, alianța cu Portugalia, a fost completat prin păstrarea cu strășnicie a intereselor electoratului Hanovrei, fieful familiei domnitoare de la Londra, ce a supravegheat căile

de acces spre Peninsula Scandinavă şi Europa răsăriteană. S-a adăugat eforturile Angliei de a penetra pieţele statelor europene în metropolă sau colonii, ca de exemplu în 1703 în Portugalia, prin tratatul Methuen, în 1709 şi 1713 în Olanda, Savoia, Franţa şi Spania. Prin acceptarea dreptului de „asiento" şi a vasului de permisiune pentru negustorii britanici, clauză inclusă în pacea de la Utrecht, Spania a deschis forţuit piaţa imensă ca resurse şi posibilităţi a coloniilor sale din America de Sud pentru produsele de bună calitate a unei burghezii viguroase ca cea de pe malurile Tamisei [39]. Cartă diplomatică de inspiraţie britanică, tratatele din 1713—1714 nu au rezolvat toate problemele litigioase. De plidă în scrisoarea din 23 mai 1714 secretarul de stat al Spaniei, Grimaldo a comunicat cardinalului Del Giudice că regele Filip al V-lea medita asupra şanselor unuia din fii săi la coroana Franţei [40]. La fel raporturile între Viena şi Madrid au rămas încordate şi posibile surse de litigii. După 1715 au survenit vaste complicaţii în funcţie de interese locale şi avantaje deseori de moment. Dominată de teama unor noi tentative iacobite subvenţionate de la Paris, Anglia între 1715—1716 a făcut numeroase oferte guvernului francez, reţinut însă mult timp. Între martie—aprilie 1716 cardinalul Dubois şi lordul Stair au conferit îndelung la Paris, între 21—23 iulie 1713, 17 octombrie 1716—3 februarie 1717 şi 10 august—11 octombrie 1716, în aceeaşi localitate iar Dubois a vizitat şi tratat cu diplomaţi britanici la Haga şi respectiv Hanovra [41]. Negocierile s-au concretizat mai întîi în convenţia secretă de la 28 noiembrie 1716, în care Franţa a promis să susţină Hanovra în intervenţia sa în Războiul Nordului şi să accepte noua dinastie britanică. La 11 ianuarie 1717 Franţa, Anglia şi Olanda au contractat Tripla Alianţă de la Haga, ce a proiectat renunţarea Bourbonilor francezi la tronul Spaniei, ajutorul Franţei pentru Hanovra în cazul unei acţiuni iacobite, avantaje comerciale pentru Londra şi Haga [42]. Ea a impus arbitrajul Angliei de la Marea Baltică la Marea Mediterană şi a desăvîrşit actele de la Utrecht şi Radstadt. De asemenea ea a fost completată prin tratatele încheiate în 1716 de Anglia cu Olanda şi Imperiul Habsburgic la Westminster şi respectiv Viena. Cel din urmă a împărţit Europa în două zone de influenţă. În nordul Europei Viena a aprobat iniţiativele Londrei în conflictul nordic, iar în sud, Londra a recunoscut o nouă repartiţie teritorială în Italia, în care Habsburgii au menţinut Sicilia şi suzeranitatea asupra Parmei, Piacenzei şi Toscanei [43].

Perioada anilor 1717—1720 a cuprins trei etape în evoluţia raporturilor intereuropene, adică 1. 1717, cînd Anglia a intervenit deschis, dar indirect în Războiul Nordului şi a tins către revizuirea situaţiei din Italia în defavoarea casei Farnese şi a Sardiniei; 2. 1717—1719, ce a înregistrat remanierea unor combinaţii şi apariţia Quadruplei Alianţe; 3. 1719—1720, ce a adus noi reglementări în problemele Mediteranei şi Nordului Europei [44]. La 23 mai 1717 arestarea marelui inchizitor Don Jose Molinez la Milano de către austrieci a trezit reacţia Madridului, deja pregătit în urma măsurilor cardinalului Giulio Alberoni, pentru a interveni în Italia [45]. Acţiunea spaniolă a determinat îndelungate tratative la Viena între Schaub, emisarul primului ministru britanic Stanhope şi diplomaţi habsburgi, şi la Londra între Stanhope şi Penteriedter, trimis imperial. Manevrele periculoase ale flotei spaniole în apele sudului Italiei au grăbit încheierea la 2 august 1717 la Cockpit lîngă Londra a unor înţelegeri cunoscute sub

numele generic de Quadrupla Alianţă[46]. Aşadar, Imperiul Habsburgic şi Spania au decis un proiect de tratat în care s-a renunţat la Spania, de către o parte şi Ţările de Jos şi Italia, de către cealaltă, Savoia şi Habsburgii au schimbat între ei Sardinia şi Sicilia, iar Anglia, Olanda, Franţa şi împăratul de la Viena au contractat o convenţie de meditaţie[47]. În urma sa flota britanică dirijată de amiralul Byng a înfrînt la 11 august 1718 la capul Passaro din Sicilia escadra spaniolă. Decretul regal spaniol din 26 ianuarie 1720 a anunţat aderarea Madridului la Quadrupla Alianţă, iar şase luni mai tîrziu după evacuarea Sardiniei şi Siciliei, s-a hotărît convocarea unui congres de pace la Cambrai menit să aplaneze conflictul austro-spaniol. Fără un regulament precis de procedură, reuniunea a grupat pe contele de Morville şi Saint-Contest din partea Franţei, baronul Penteriedter şi contele Windischgraetz din partea Habsburgilor, marchizul Beretti-Landi şi San Estevan de Gormes din partea Spaniei, contele Stanhope, lorzii Carteret, Polwarth, Whitworth şi Sir Robert Sutton din partea Angliei[48]. Oficial congresul s-a deschis abia la 26 ianuarie 1724, după circa doi ani de pregătiri. Agenda sa a numărat, între altele, succesiunea în Parma şi Toscana, viitorul Gibraltarului şi a insulei Minorca. El s-a adîncit însă în discuţii sterile privind întîietatea diplomaţilor şi „modalitatea cea mai bună de a strînge mîna sau distribuirea corectă a locurilor"[49]. Diplomaţii englezi au sosit fără instrucţiuni precise pentru negocieri, căci după cum scria Carteret lui Schaub la 11 februarie 1722, „nu am citit vreo instrucţiune specială, problema sa era în principal de a sonda ceea ce voiau să facă ceilalţi"[50]. Parisul, Madridul şi Viena au făcut doar schimb de revendicări, încît eşecul întrunirii nu a putut fi evitat. La 30 aprilie 1725 Austria şi Spania au semnat acordul de la Viena prin care ultima a aprobat compania de la Ostende, iar prima a promis sprijin în reluarea Gibraltarului ceea ce a cauzat vaste proteste la Haga şi Londra, dar şi la Paris în ciuda „pactului de familie". În 1726 s-au schiţat în acest mod în Europa două grupări de forţe — Anglia, Franţa şi Spania, Imperiul Habsburgic. La 3 septembrie Londra a răspuns prin alianţa de la Hanovra cu Franţa şi Prusia încît doi ani mai tîrziu Spania a asediat din nou Gibraltarul. Concomitent, alianţa austro-rusă din 1726 a reprezentat un act din „cele mai grave ale secolului al XVIII-lea"[51], deoarece pe baza sa în 1735 forţele ţariste au pătruns pentru prima dată în Europa centrală.

Un nou congres de pace şi-a ţinut lucrările la Soissons între iunie 1728 şi iulie 1729 pe fondul politicii britanice de a recîştiga terenul pierdut în deceniul trei[52]. Şedinţa inaugurală a avut loc la 14 iunie 1728 în prezenţa delegaţilor britanici — lorzii Harrington şi Walpole, Stephen Poyntz, austrieci — conţii Sinzendorf şi Windischgraetz, baronul Penteriedter, francezi — cardinalul Fleury, contele de Brancas-Cherest, marchizul de Fenelon, spanioli — marchizul de Santa Cruz, ducele de Bernouville, Barnachea, olandezi — baronii Goslinga şi Hop, Hurgonje şi a trimişilor Rusiei, Suediei, Danemarcei, Poloniei, Bavariei, Lorenei, Modenei, Hollsteinului şi Palatinatului[53]. Şedinţele plenare au fost prevăzute săptămînal, în zilele de luni şi miercuri în baza unui regulament de lucru. Viena a sperat să obţină avantaje pentru compania Ostende, iar Elisabeta Farnese să precipite proiectata căsătorie a lui Don Carlos cu Maria Tereza de Habsburg. Fleury a declarat că „trebuie să se aplaneze toate interese-

le contradictorii și să se înlăture tot ce-ar putea duce la o ruptură"[54]. Deși unele inițiative au fost meritorii, ca de pildă analiza problemelor regionale din perspectiva legăturii între politica internă și cea externă sau proiectul lui Fleury și Sinzendorf cu privire la organizarea periodică a unei reuniuni, Soissons nu a pricinuit nimic nou, pentru că participanții au iscălit tratate separate. La 9 noiembrie 1929 prin tratatul anglo-franco-olando-spaniol de la Sevilla Gibraltarul a rămas Angliei ca și insula Minorca, dar garnizoane spaniole s-au plasat în Toscana și Parma. A urmat apoi la 16 martie 1731 acordul între Spania și Imperiul Habsburgic. Moartea în 1733 a lui August al II-lea, regele Poloniei și electorul Saxoniei a inaugurat o nouă criză europeană, cea a succesiunii poloneze (1733-1735). Franța a sprijinit pe Stanislas Leszczynski, socrul lui Ludovic al XV-lea, iar Habsburgii pe August al III-lea, electorul de la Dresda. Pe Rin și în Italia operațiile militare au zdruncinat edificiul echilibrului politic și au pus sub semnul întrebării viitorul păcii europene, în numele atît de iluzoriu al onoarei monarhice. Tratatul de pace de la Viena din 1735 a vernisat în accepția lui Gheorghe I. Brătianu „politica de compensații"[55]. Leszczynski a abdicat „voluntar și pentru binele păcii"[56] de la tronul Poloniei și a intrat în proprietatea ducatelor de Bar și Lorena[57]. Don Carlos a obținut Neapolul și Sicilia, dar a renunțat în favoarea lui Carol al VI-lea de Habsburg la drepturile sale de succesiune asupra teritoriilor casei Farnese și Medici. Franța a validat Pragmatica Sancțiune și-a căpătat rolul de arbitru internațional. Dar pacea a fost vremelnică de vreme ce în 1739 a început o epocă de războaie, ce au răvășit pînă în 1763 Europa și coloniile marilor puteri. Sub pretextul poziției față de Pragmatica Sancțiune, Prusia a disputat Austriei titlul imperial german și supremația în Europa centrală. S-a adăugat rivalitatea anglo-franceză pentru supremația colonială și maritimă sfîrșită în favoarea Londrei. Războiul pentru succesiunea la tronul Austriei (1741—1748) a fost doar pretextul soluționării acestor revendicări. În 1748 după misiunea contelui austriac Johann Adolf Loos „toată lumea avea dorința de a face pace. Franța din cauza înfrîngerilor pe mare, Anglia pentru că își părăsise aliații și vedea cum cade pe umerii săi greutatea războiului, Austria deoarece dorea să-și ia revanșa asupra Prusiei"[58]. Un proiect de tratat elaborat încă în 1747 la Versailles în 23 puncte nu a fost agreat la Londra, Madrid și Viena. În timp ce luptele au continuat la Breda s-au întîlnit lordul Sandwich și marchizul de Puysieux, ce s-au informat reciproc asupra poziției și doleanțelor beligeranților. La 11 septembrie 1748, cei doi prezenți la Liège au luat decizia ca viitorul congres de pace să aibă loc la Aachen. Plenipotențiarii acreditați, adică Saint Severin din partea Franței, Sandwich din partea Angliei, Kaunitz din partea Austriei, Sotomayor din partea Spaniei, Chavanne din partea Sardiniei, Doria din partea Genovei, Van Borsselen, Van Haren, Wassenaar, Bentinck din partea Olandei[59] au revendicat teritorii în numele statelor lor și uneori s-au înțeles separat, producînd complicații diplomatice. Tratatul de pace a prevăzut acceptarea Pragmaticei Sancțiuni, cesiunea de către Imperiul Habsburgic a Milanului către Sardinia și a Parmei și Piacenzei pentru Don Carlos, confirmarea lui Francisc de Lorena drept împărat romano-german, statu-quo-ul între Spania și Marea Britanie,

menținerea de către Anglia a Madrasului în India în schimbul insulei Cap Breton trecută în proprietatea Franței.

În preajma conflictului de șapte ani (1756—1763) Europa a fost martora unor intense pregătiri politice, diplomatice și militare în condițiile nesoluționării diferendelor[69]. Deci pacea în prima jumătate a secolului XVIII-lea a dăinuit ca o soluție iluzorie în fața intereselor economice coloniale și dinastice ale statelor europene. Dezbătută în reuniuni internaționale cu o participare mereu sporită ea nu a putut să stopeze operațiile militare, multe continuînd chiar în zilele negocierilor. S-a relevat o stare pacifică relativă, expresia unui raport de forțe adesea încordat sau manipulat de un singur stat. Fără o regulă de procedură bine definită congresele și conferințele de pace au atins doar stadiul unor întîlniri de complezență, în care numărul plenipotențiarilor, atributele acordate lor, ordinea intrării în sala de reuniune, plasarea lor la masa verde au avut întîietatea în fața supraviețuirii echilibrului politic, justei repartiții teritoriale, înlăturării pericolului de război. Ele s-au transformat în scena unor spectacole de cele mai multe ori inutile, în spatele cărora diplomația secretă prin conciliabule, intrigi a comandat soarta unor popoare cîtă vreme forța armelor a avut o nefericită întîietate în fața glasului păcii.

NOTE

[1] Comité International des Sciences Historiques, *XV-e Congrès International de Sciences Historiques, Rapports*, vol. 1, *Grands Thèmes et Méthodologie*, Edit. Academiei, București, 1980, p. 149—235.

[2] *Ibidem*, p. 204—208.

[3] Vezi pe larg S. J. Hamleben, *Plans of World Peace through Six Centuries*, Chicago, 1943; Gaston Bouthoul, *Les Guerres, Eléments de polémologie*, Paris, 1951; Raymond Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Paris, 1962; F. H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, Cambridge 1963; R. Bosc, *Sociologie de la Paix*, 1965; S. D. Kertesz, *The Quest for Peace through Diplomacy*, New Jersey, 1967.

[4] *Encyclopaedia Universalis*, vol. 8, Paris, 1968, p. 109.

[5] R. B. Mowat, *Diplomacy and Peace*, Williams and Norgate Ltd., London, 1935, p. 18; vezi și Richard Lewinsohn, *Les profits de guerre à travers les siècles*, Paris, 1935.

[6] *Encyclopedia Universalis*, p. 110; Raymond Aron, *op. cit.*; Pierre Renouvin, Jean-Baptiste Duroselle, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Armand Colin, Paris, 1964, p. 245.

[7] Încă între 1670—1764 a apărut la Frankfurt-am-Main în mai multe volume lucrarea *Irenico-Polemographia sive Theatru Europei oder Historischer Chroniken Beschreibung Aller Vernembsten und Denck Wurdingsten Geschichten so sich hin und wieder in Europa sonderlich im Reich Deutscher Nation von A 1633 bis A 1715 begeben und zugetragen* (Informație furnizată de Sergiu Iosipescu și inserisă de Vasile Secăreș, *Polemologia și problemele războiului*, Edit. Politică, București, 1976, p. 18, notă subsol).

[8] Leo Gershay, *L'Europe des princes eclairés 1763—1789*, Fayard, Paris, 1966, p. 19.

[9] *Britain's Mistakes in the Commencement and Conduct of the Present War*, London, 1740, p. 21.

[10] Duc de Broglie, *Secret du Roi, Quelques explications sur des points contestées*, în „Revue d'Histoire Diplomatique”, 1988, p. 274—279; Corneliu Blaga, *L'évolution de la diplomatie, Idéologie, moeurs et techniques*, Tome I, *Le XVIII-e siecle*, Ed. A. Pedone, Paris, 1938, p. 106—175; vezi și studiul nostru *De la diplomatia secretă la echilibrul european, Aspecte ale relațiilor internaționale în secolul al XVIII-lea* (în curs de apariție).

[11] Pierre Muret, *La prepondérance anglaise (1715—1763)*. Felix Alcan, Paris, 1938, p. 9.

[12] Harold Nicolson, *Arta diplomatică* (traducere în lb. română), Edit. Politică, București, 1966, p. 45.

[13] *Ibidem*, p. 53—54 ; vezi pe larg Maurice Keens Soper, *François le Callieres and Diplomatic Theory* in ,,The Historical Journal", XVI, 1973, p. 486—499 ; Karl W. Schweizer, *François de Callieres, The Art of Diplomacy*, Leicester University Press, 1982.

[14] Vezi şi L. Dehio, *The Precarious Balance*, New York, 1962.

[15] Gheorghe I. Brătianu, *Formule de organizare a păcii în istoria universala*, Curs 1946—1947, Bucureşti, Facultatea de Litere şi Filosofie, Lecţiunea XII, p. 187.

[16] Florin Constantiniu, *Război şi pace în secolul al XVIII-lea, O tipologie posibila*, în ,,Revista de Istorie", Tomul 39, Nr. 11, Noiembrie 1986, p. 1117 ; vezi şi Czeslaw Lesniewski, *L'évolution de l'idée de paix durable au XVIII-e siècle*, în VI e Congrès International des Sciences Historiques, Oslo, 1928, p. 139 şi urm.

[17] Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 191.

[18] Vezi pe larg Duc de Broglie, *Histoire et diplomatie*, Paris, 1889 ; Anzilotti, *Cours de droit international*, Paris, 1928 ; Ph. Amiguet, *L'âge d'or de la diplomatie*, Paris, 1963 ; J. Kaufmann, *Conference Diplomacy*, Leyden, 1968.

[19] Principalele concilii au fost la Niceea 325, 387 ; Constantinopol 381, 553, 681, 889 ; Efes 431, Calcedon 451 ; Lateran 1123, 1139, 1179, 1215, 1512 ; Lyon 1245, 1274 ; Viena 1311 ; Constanţa 1414, Trento 1545—1563. Vezi şi Ilarion Filipescu, *Congresele şi conferinţele în viaţa internaţională*, Sibiu 1944, p. 18 ; Mircea Maliţa, *Diplomaţia, Şcoli şi Instituţii*, Edit. Didactica şi Pedagogică, Bucureşti, 1975, p. 301.

[20] Caius Bardoşi, *Diplomaţia în trecut şi în prezent*, Braşov, 1930, p. 31.

[21] *Ibidem*.

[22] Raoul Genet, *Traité de Diplomatie et de Droit Diplomatique*, Tome III, A. Pedone Editeur, Paris, 1932, p. 40.

[23] *Ibidem*, p. 40 41.

[24] *Ibidem*, p. 605.

[25] Mircea Maliţa, *op. cit.*, p. 302.

[26] Caius Bardoşi, *op. cit.*, ö. 39.

[27] *Ibidem*. p. 40.

[28] *Ibidem*.

[29] Raoul Genet, *op. cit.*, p. 6.

[30] Heinz Duchhardt, *Friedenskongresse im Zeitalter des Absolutismus-Gestaltung und Strucktures*, în Comité International des Sciences Historiques, XVe *Congrès International des Sciences Historiques, Rapports* , vol. 1, p. 205.

[31] Raoul Genet, *op. cit.*, p. 9 10.

[32] Vezi şi A. Godeke, *Die Politik Österreichs in der spanischen Erbfolgfrage*, Leipzig, 1877.

[33] Pierre Muret, *op. cit.*, p. 7.

[34] Vezi Charles Giraud, *Le traité d'Utrecht ou de la renonciation des Bourbons de France au trone d'Espagne*, Paris, 1847, p. 104 şi urm ; O. Weber, *Der Frieden von Utrecht*, Gotha 1899.

[35] Vezi pe larg R. de Courcy, *Renonciation des Bourbons d'Espagne au trone de France*, Paris, 1847 ; Alfred Baudrillart, *Examen des droits de Philippe V de ses descendents au trone de France*, în ,,Revue d'Histoire Diplomatique" 1893, p. 161—170 ; 354 384.

[36] *Istoria diplomaţiei* (traducere în lb. română), Sub redacţia lui V. A. Zorin, V. S. Semionov, S. D. Skazkin, V. M. Hvostov, vol. 1, Edit. Ştiinţifică, Bucureşti, 1962, p. 281 282.

[37] Vezi şi Comte de Baillon, *Lord Walpole à la cour de France*, Paris, 1867 ; *The foreign policy of the first George*, în ,,Blackwood Magazine", January 1907 ; C. G. Robertson, *England under the Hannoverians*, London, 1911 ; J. M. Robertson, *Bolingbroke and Walpole*, London 1911 ; H. See, L. Vignols, *L'envers de la diplomatie officielle de 1715 à 1730*, în ,,Revue belge de philologie et d'histoire", t. V, 1926, p. 471—491.

[38] Vezi pe larg Rene Dollot, *Les origines de la neutralité de la Belgique et le système de la Barrière 1609—1830*, Paris, 1902 ; Idem, *La garnison de la Barrière dans les Pays-Bas autrichiennes 1715—1782*, în ,,Revue d'Histoire Diplomatique", XVIII, 1903, p. 421 437 ; J. Mongomery, *The Dutch Barrier 1705—1719*, Cambridge, 1930.

[39] L. Vignols, *L'assiento français (1701—1713) et anglais (1713 1750) et le commerce franco-espagnol de 1700 à 1730*, în ,,Revue d'histoire èconomique et sociale", t. XVII, 1929, p. 403—436 ; J. Koulischer, *Les traités de commerce et la clause de la nation la plus favorisée du XVI-e au XVIII-e siecles*, în ,,Revue d'histoire moderne", t. VI, 1931, p. 3 29.

[40] Pierre Muret, *op. cit.*, p. 54.

[41] Vezi şi Louis Wiesener, *Le Regent, l'abbé Dubois et les Anglais d'après les sources britanniques*, 3 vol, Paris, 1891 ; Sir Richard Lodge, *The anglo french alliance 1716 1731*, Cambridge, 1935.

[42] Pierre Muret *op. cit.*, p. 70—71 ; *Die Triple Allianlie van 1717* în ,,Bijdragen voor vaderlandsche Geschiedenis" 1901.

[43] Pierre Muret, *op. cit.*, p. 74.
[44] *Ibidem*, p. 83 .
[45] Vezi pe larg Amstrong, *Alberoni and the Quadrupel Alliance* in ,,The Scottish Review", t. XXIX, 1897 ; Emile Bourgeois, *Le secret des Farnese, Philippe V et la politique d'Alberoni*, Paris, 1909 ; Vesntnich, *Le cardinal Alberoni pacifiste*, în ,,Revue d'Histoire Diplomatique" , 1912, p. 352—388.
[46] Vezi şi O. Weber, *Die Quadrupelallianz vom Jahre 1718*, Prag, Wien, Leipzig, 1887.
[47] Pierre Muret, *op. cit.*, p. 91.
[48] Raoul Genet, *op. cit.*, p. 54—56.
[49] A. M. Starkey, *La diplomatie britannique au Congres de Cambrai (1722—1725)*, în ,,Revue d'Histoire Diplomatique", Avril—Juin 1971, p. 99.
[50] *Ibidem*, p. 102.
[51] Albert Vandal, *Louis XV et Elisabeth de Russie*, Paris, 1882, p. 102.
[52] Vezi pe larg C. Hofler, *Der Kongress von Soissons (1729—1732) nach den Instruktionen des Kaiserliches Kabinettes und den Berichten des Kaiserliches Botschafters St. Gr. Kinski*, 2 vol., Wien, 1871—1876.
[53] Raoul Genet, *op. cit.*, p. 55.
[54] Heinz Duchhardt, *op. cit.*, p. 208.
[55] Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 176.
[56] Pierre Muret, *op. cit.*, p. 197.
[57] Vezi şi d'Haussonville, *Histoire de la réunion de la Lorraine à la France*, 4 vol, Paris, 1860 ; E. Driault, *Chauvelin 1733—1737, Son rôle dans l'histoire de la reunion de la Lorraine à la France*, în ,,Revue d'Histoire Diplomatique", 1893, p. 31—74.
[58] Raoul Genet, *op. cit.*, p. 56.
[59] *Ibidem*, p. 55—56.
[60] Vezi pe larg Leon Cahen, *Les memoires du Cardinal de Bernis et les debuts de la guerre de sept ans*, în ,,Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine", XII, 1909, p. 73 şi urm.

CONGRÈS ET CONFÉRENCES DE PAIX DANS LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XVIIIe SIÈCLE

Résumé

Désir fondamental de l'homme le long de l'histoire, la paix a constitué, dans la première moitié du XVIIIe siècle aussi, l'objet des discussions de nombreuses réunions diplomatiques, comme par exemple celles d'Utrecht (1713), de Radstadt (1714), Cambrai (1720—1725), Soissons (1728—1729), Vienne (1735), Aix-la-Chapelle (1748). L'auteur présente les principaux congrès et conférences de paix de cette période dans le contexte général de l'évolution de la diplomatie européenne. Ceux-ci ont représenté le cadre où les traités internationaux étaient négociés, bien que les hostilités continuassent souvent. Les réunions diplomatiques ne se sont pas soldés par des résultats pratiques, car les problèmes qui allaient être discutés ont été relégués au second plan, les ambassadeurs étant préoccupés par leur position dans le cadre des pourparlers. Parfois, les grandes puissances ont décidé de l'avenir de certains territoires au nom des intérêts dynastiques, le plus souvent dans la lutte pour l'hégémonie politique et coloniale-maritime, dans le cadre d'une véritable diplomatie secrète. La paix est restée une option relative, interrompue sans cesse par les conflits militaires.

DOCUMENTAR

UN MEMORIU INEDIT ADRESAT ÎMPĂRATULUI LEOPOLD I AL AUSTRIEI (1688)

ION DUMITRIU-SNAGOV

Sfîrşitul secolului al XVII-lea a cunoscut reorientarea întregii politici europene, despresurarea Vienei din 12 septembrie 1683 şi înfrîngerea armatelor otomane constituind reversul gloriei acestora la cucerirea Constantinopolului în 29 mai 1453.

Complexul evenimentelor politice şi militare din timpul asediului Vienei a confirmat importanţa celor trei principate — Ţara Românească, Moldova şi Transilvania — în unitatea lor de acţiune pentru rezistenţa Europei faţă de invazia otomană, iar înfrîngerea acesteia nu a însemnat pentru români decădere ci victorie, un nou pas spre reafirmarea europenităţii lor, un moment decisiv în procesul istoric de consolidare naţională. [1]

Consecutiv Marei Eliberări — respectiv Marelui Dezastru — de la Viena, eliberarea Budei din 2 septembrie 1686, o altă mare lovitură împotriva imperiului otoman, a probat lumii încă o dată necesitatea luptei pentru autonomie naţională şi efortul popoarelor pentru dreptul la independenţă şi la autodeterminare în teritoriul propriu. Se profila astfel noua geografie politică a ofensivei anti-otomane în centrul şi estul Europei, momentul principal în care începe habsburgizarea Ungariei (prin hotărîrile Dietei de la Pozsony — din 18 oct. 1687—25 iunie 1689 — Ungaria devine formal regat creditar al habsburgilor) şi a Transilvaniei (în 9/10 mai 1688 principele Mihai Apafi I recunoaşte protecţia împăratului Austriei).

Întîlnirea recentă cu memoriul* redactat de un consilier militar anonim al împăratului Leopold I al Austriei [2], ne permite să analizăm viziunea politică a Curţii din Viena pentru incorporarea Ungariei şi pentru expansiunea în spaţiul panono-carpato-pontic [3]. Într-un anumit fel, memoriul de faţă redă unul din momentele de geneză a Chestiunii Europei Orientale, unde, după pacea de la Carlovitz din 1699, se vor ciocni, tot mai acut, interesele de expansiune ale habsburgilor, romanovilor şi ale otomanilor atît între puterile imperiale protagoniste cît şi, mai ales, cu aspiraţiile de libertate ale poporului din zonă.

★

În structura lui redacţională, memoriul cuprinde două mari părţi referitoare: prima la Ungaria şi a doua la Transilvania cu Moldova şi Ţara Românească.

I. În prima parte, autorul concepe memoriul *pentru Ungaria* în permanentă conexiune cu statele limitrofe. El face referiri la ,,tulburările'' lui Emerik Tököly (proclamat rege cu sprijinul turcilor la 16 sept. 1682) pentru a justifica ocuparea Ungariei de către trupele imperiale şi motivează interesele Austriei pentru reorganizarea noului ,,regat ereditar'', în care domneşte dezordinea administrativă şi eclesiastică, abuzurile organelor locale înclinate spre autonomie, dezorganizarea economică şi degradarea fortăreţelor militare de care vor să profite insurgenţii maghiari.

Avînd în vedere necesităţi stringente economice şi militare [4], autorul propune o serie întreagă de reforme care în primul rînd urmăresc rentabilitatea şi redresarea potenţialului militar :

1. *Comerţul* oferă avantaje sigure.

a) Preluarea comerţului cu vinurile din regiunea Tokay, pe lîngă venituri, aduce şi îndepărtarea negustorilor polonezi [5].

b) Preluarea comerţului cu sarea din Maramureş pentru Silezia şi Moravia, cu transportul pe rîurile Arva şi Vogh prezintă numeroase avantaje [6].

c) Preluarea comerţului cu sarea din Transilvania şi transportul ei pe Mureş, trebuie să aştepte ,,pînă cînd se face pace şi se reglementează problemele Transilvaniei" [7].

2. *Exploatările miniere* impun măsuri privind :

a) Reorganizarea minelor de aramă şi fier de la Szepsi [8].

b) Reorganizarea minelor ,,bogate'' de la Baia Mare şi Baia Sprie [9].

3. *Proiectul unui Principat Cameral al Ungariei* ar fi justificat prin cheltuieli foarte reduse [10], împăratul intrînd direct în proprietatea unor noi teritorii, urmărind însă şi utilitatea politică de mare importanţă [11].

4. *Reorganizarea fortăreţelor Ungariei* priveşte acţiuni complexe [12] :

a) Intervenţia diplomatică la papa Inocenţiu al XI-lea (21 sept. 1676—12 aug. 1689) pentru a-l ruga să cedeze decimele pînă cînd vor fi reparate fortăreţele. Papa nu va face opoziţie, considerînd necesară consolidarea graniţei cu turcii, ca şi slăbirea forţelor interne ale reformaţilor grupaţi în jurul lui Tököly, la care s-au alăturat şi mulţi clerici catolici, sprijinindu-l împotriva împăratului [13].

* În Biblioteca Apostolica Vaticana (Vat. Lat. 8194, ff. 57v — 64v).

,,Revista de istorie", tom 42, nr. 2, p. 183 — 193, 1989

b) Crearea unor corpuri de tehnicieni pentru reconstruirea fortărețelor :

— aducerea de ingineri buni („în nici un caz francezi"), precum și meșteri cu ucenici din Olanda, specialiști în construcții de fortărețe în mlaștini, cum se cer a fi ridicate pe Mureș [14].

— constituirea de bresle de zidari, fierari, tîmplari, cărămidari și vărari.

c) Construirea *simultană* de cetăți pe Dunăre, Tisa, Drava, Sava și Mureș.

d) Refacerea cetăților de graniță (cu Polonia, Transilvania și Imperiul Otoman), ca și a celor din interior, pentru reprimarea agitațiilor locuitorilor [15].

e) Crearea a două centre metalurgice, în Ungaria și în Transilvania, unde să se toarne tunuri folosindu-le pe cele vechi [16].

5. Pentru *reorganizarea armatei*, memoriul prevede :

a) *Consolidarea armatei imperiale* :

— Toate fortărețele să fie comandate de germani, excluzînd miliția maghiară și evitînd întărirea partidei naționale a lui Tököly [17].

— Acolo unde există castele sub comanda germană și palisada înconjurătoare se află în mîna milițiilor maghiare, să treacă și acestea tot sub comanda germană [18].

— Milițiile maghiare să fie transferate din garnizoanele de pe Tisa spre Timișoara [19].

— Remunerarea corespunzătoare a ofițerilor activi, invalizi sau pensionari, excluzîndu-i de la afaceri comerciale [20].

— Să nu se angajeze mercenari francezi care sînt favorabili partidei naționale și ostili față de Curtea habsburgică [21].

— Împiedicarea ungurilor de a intra ca voluntari în armata imperială, fiindcă nu prezintă garanții de fidelitate [22].

b) *Slăbirea armatei maghiare pînă la desființare* :

— Dizolvarea treptată a milițiilor maghiare, prin blocarea cadrelor și necompletarea lor, sub pretextul inutilității, prin dispariția multor granițe în care erau angajate formațiuni militare pentru apărare. Prin excluderea milițiilor maghiare din zonele de graniță, în primul rînd se evită legăturile directe cu turcii și, în al doilea rînd, se evită provocările ce le fac ungurii prin incursiuni de jaf dincolo de frontiere. Se propune ca în tratatul de pace cu turcii [23] să se prevadă pedepse pentru provocatorii de acest gen [24].

6. Măsuri pentru repopularea Ungariei cu sîrbi și cu dalmațieni, în condiții avantajoase, pentru a se dezvolta agricultura, ținuturi întinse fiind pustiite, nepopulate [25].

În concluzie, măsurile propuse se referă la necesitatea organizării sistematice a Ungariei din punct de vedere politic, economic, eclesiastic și militar. Astfel, Austria va realiza următoarele :

1. Ungaria va deveni o fortăreață inexpugnabilă a Austriei împotriva Imperiului otoman [26].
2. Forțele naționale ostile din interiorul Ungariei vor fi reprimate.
3. Armata austriacă va putea să recupereze Belgradul de la turci. Din mențiunea aceasta se poate deduce că memoriul a fost redactat înainte de 6 septembrie 1688, data la care Austria a cucerit Belgradul (recucerit de turci în toamna anului 1690).
4. Belgradul va putea fi transformat, după cucerire, într-o cetate puternică de dominație în Balcani și într-un mare centru comercial, din care Austria să aibă relații cu Transilvania, Țara Românească, Turcia, Bosnia și cu alte provincii [27].

II. În partea a doua, memoriul tratează *despre Transilvania*. Integritatea ei politică, economică și militară a fost rezultatul unui echilibru intern realizat cu abilitatea principelui Mihail Apafi (14 sept. 1661—15. apr. 1690), trecînd cu diplomația peste evenimente, fără să ajungă la confruntări violente după 1685. Totuși, la data redactării memoriului, *pașnicul principe al Transilvaniei* [28] nu reușește să stăpînească starea de neliniște din principat, necunoscîndu-se măsurile ce va aduce ocupația habsburgică prin subordonarea declarată mai tîrziu, la 8 octombrie 1689 [29].

Spre deosebire de Ungaria, în economia politicii de expansiune prin înglobarea directă a Transilvaniei, Leopold I este sfătuit să procedeze cu o strategie de largă viziune, caracterizată prin :

1. *Păstrarea totalei independențe a Transilvaniei față de Ungaria.* Pentru această independență pledează următorele :

a) Principiul *divide et impera.*

b) Dorința populației din Transilvania.

c) Necesitatea militară de a anula dorința Ungariei de folosire a Transilvaniei ca fortăreață naturală înspre Polonia, Moldova, Țara Românească și împotriva tătarilor.

d) Avantajul pentru Austria de a avea o puternică fortăreață naturală, care va asigura imperiului : vulnerabilitate scăzută din partea forțelor inamice externe, cu accesibilitate grea prin puținele trecători montane ; fertilitatea agrară ; rezerve demografice ; posibilități crescute de reprimare a mișcărilor ostile din Ungaria și din statele vecine, Transilvania fiind folosită în trecut ca bază de alimentare și loc de refugiu, de către răsculați [30].

2. *Uzurparea principelui Transilvaniei*, Mihail Apafi I şi a fiului său cu drept de succesiune, să fie urmărită atent şi în timp, evitîndu-se complicaţiile interne şi de politică externă [31].

3. *Problema religioasă* este de importanţă majoră, depăşind chiar prioritatea uzurpării principelui. Ea trebuie tratată cu mare precauţie, indiferent de depunerea principelui calvin. Faţă de ea chiar trebuie să crească scrupulul de aplicare a diplomei care recunoaşte legal numai patru religii *receptae* (calvină, luterană, unitariană şi catolică) şi care să nu schimbe statutul bisericii ortodoxe române *hactenus tollerata usque et regnicolarem* [32]. În acest fel, autorul exprimă fragilitatea echilibrului confesional din Transilvania, evidenţiind pericolul de emancipare a românilor.

4. *Consolidarea dominaţiei austriace în Transilvania* trebuie să aibă la bază o structură de stat germană prin promovarea şi protejarea saşilor, în prezent reduşi de nobilimea maghiară la starea de sclavie. Crearea acestei structuri are acoperire în statutul actual al saşilor, de dependenţă directă — oraşele lor aparţinînd deja Fondului Regal — , cu avantajul că ei au cele mai puternice cetăţi din principat [33].

5. *Comportamentul faţă de saşi* trebuie să fie acela de apropiere atentă, care se poate realiza cu mult tact, izolîndu-i în relaţiile lor, în două direcţii şi anume :

a) Să nu se depună principele înainte de a se realiza atragerea lor ;

b) Să fie *dezbinaţi total de transilvănenii care formează 2/3 din acea ţară.*

Este demn de reţinut că, în compoziţia naţională a popolaţiei din Transilvania, autorul distinge trei categorii : maghiarii, saşii (care împreună formează o treime din numărul locuitorilor) şi *transilvănenii* — deci autohtonii, majoritari, în proporţie de 2/3 faţă de totalul locuitorilor care nu pot fi altceva decît români, cei a căror religie ortodoxă era *hactenus tollerata* [34].

6. *Anihilarea marei nobilimi maghiare din Transilvania* este o recomandare detaliată. Autorul, cunoscător al personalităţilor politice, propune o tactică diferenţiată :

a) Toleranţă faţă de contele Mihail Teleki, fiindcă este devotat împăratului, bătrîn şi a cărui avere, prin dividerea ei între cei 12 copii, va slăbi în chip natural influenţa politică a întregii familii.

b) În cazul lui Nicolae Bethlen, care este un insurgent declarat, să se decidă poate fi tolerat sau nu în principat [36].

c) Contele Ladislau Zichy este categoric indezirabil în Transilvania [37].

d) Există o categorie de persoane credincioase împăratului, care trebuie să primească totuşi recompense şi promovări, provenind din rîndul burgheziei [38].

Ţara Românească şi Moldova, deşi tratate împreună la sfîrşitul memoriului, sînt prezente în mod continuu în atenţia politicii habsburgice, mai ales în corelaţie directă cu politica faţă de principatul *independent* al Transilvaniei (de altfel este semnificativă tratarea împreună, în acelaşi capitol, a celor trei principate româneşti). În politica imperială faţă de Ţara Românească şi Moldova se exprimă cu claritate stadiul de etapă istorică a ,,chestiunii orientale'' la sfîrşitul secolului al XVII-lea : menţinerea unui protectorat sigur asupra teritoriului, fără a stabili permanent garnizoane militare. Consilierul militar arată şi raţiunea celor scrise în memoriu, deoarece :

1. Ţările acestea sînt pline de păduri şi munţi.

2. Comunicaţiile dintre trupe sînt reduse din cauza trecătorilor din munţi, înguste şi cu multe rîuri.

3. Lipsesc fortăreţele.

4. Populaţia locală are posibilitatea de retragere în păduri, expunînd armata la înfometare prin lipsa de aprovizionare cu alimente.

5. Pericolul invaziei tătarilor ţine armata într-o alarmă continuă [39].

Capitolul acesta din urmă pare a fi concluzia încercării lui Leopold I de invadare eşuată a Ţării Româneşti prin generalul Veterani, comandînd armatele austriace în 1688. De aceea, soluţia pe care o preconizează pentru relaţiile cu Moldova şi Ţara Românească pare a fi inspirată din experienţa istorică a Imperiului Otoman : obligaţia ca principatele să plătească tribut [40].

Aspiraţiile consilierului imperial, din acest punct de vedere rămîn însă de domeniul iluziilor. Dacă în 9/10 mai 1688 Mihail Apafi I este forţat să accepte protectoratul lui Leopold I şi să-i cedeze patru fortăreţe din Transilvania, printre care şi Braşovul, apărat cu toată dîrzenia cetăţenilor [41], din proiectul său de expansiune trans-carpatină nu s-a ales nimic. Mai mult, venirea lui Constantin Brâncoveanu la domnia Ţării Româneşti, în 28 octombrie 1688, va întări autoritatea europeană a principatului rîvnit ca tributar. Sublima Poartă, numind în 1690 pe Emerik Tököly ca efemer principe de Transilvania, după moartea lui Mihail Apafi la 25 aprilie 1690, a antrenat, alături de trupele otomane, şi trupele lui Brâncoveanu, care au înfrînt pe imperiali la Zărneşti. Aici a fost ucis contele Mihail Teleki iar generalul austriac Heissler a căzut prizonier. Tratatul de la Sibiu din 15 februarie 1691 va statornici noi raporturi, care vor modifica aspiraţiile lui Leopold I.

Din analiza documentului, nu cunoaştem drumul lui prin cabinetul Curţii din Viena şi nici modul cum a ajuns conţinutul lui în manuscrisul din colecţia Vaticanului. Este o simplă copie, sau este chiar traducerea originalului transmis la Roma? Acestea sînt întrebări care rămîn deschise.

În ceea ce priveşte datarea, documentul ne permite o fixare în timp cu destulă siguranţă. El este redactat după 10 mai 1688 (la această dată a fost cedat Braşovul şi a început răscoala saşilor din cetate), de cînd au început represaliile menţionate (II, 7). Ca limită *ante quem* putem stabili 6 septembrie 1688, data la care a fost *recuperat* Belgradul de către armatele imperiale, aşa cum se dorea (I, 30). Pentru această datare pledează şi propunerea de aducere a tehnicienilor constructori (I, 16) din Olanda, posibilă acum, în cadrul participării acesteia în Liga de la Augsburg, *în noul război cu Franţa* (II, 3), la acea dată în plină desfăşurare.

Valoarea documentară a memoriului de faţă constă în aceea că propunerile consilierului imperial sînt confirmate de evoluţia istorică, ceea ce îi conferă o valenţă programatică pentru politica habsburgică în Europa panono-carpato-pontică. El provine dintr-o epocă-cheie a reorientării politicii europene spre ceea ce se va numi timp de două secole ,,chestiunea orientală'' a continentului. Ea este epoca în care confruntarea islam-creştinism este o etapă consumată chiar şi din punct de vedere al confruntării dintre cultura şi civilizaţia europeană cu cultura şi civilizaţia orientală. De la sfîrşitul secolului al XVII-lea Europa intră în *febra de evoluţie industrială*, pe cînd imperiul otoman se prăbuşeşte treptat în *criza de evoluţie conservatoare*, medievală.

Acest moment, care va aduce principatele române într-o nouă conjunctură istorică, va favoriza un mod nou de exprimare a europenităţii românior, conştiinţa naţională devenind apanajul lor politic *de masă* în confruntările pentru dreptul la unitate, la statul naţional. Românii se vor lansa de acum la nivelul de vîrf al culturii universale ca naţiune care reintră in istoria continentului cu vechi drepturi, afirmate de la originile sale politice daco-romane în istoria Europei, ca parte a Imperiului Roman, cu autoritatea îndelung pregătită de umanismul Renaşterii şi de Luminile Europei, care încep din această epocă să se afirme la curtea lui Constantin Brâncoveanu, Dimitrie Cantemir sau Ion Inocenţiu Micu.

NOTE

[1] Alexandrescu-Dersca Bulgaru, M. M., *Românii la asediul Vienei*, în *Românii şi asediul Vienei*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1983, (RAV), pag. 15—24; Branişte, Marin, *Pe urmele voievodului Şerban Cantacuzino la Viena (1683)*, în ,,Biserica Ortodoxă Română'', 1983 (CI), 7—8, pag. 561—564; Brunner, Otto, *Oestereich und die Walachei während des Türkenkriegs von 1683—1699*, în *Mittleil des oesterreich., Instituts für Geschichtsforschung*, 1930 (XLIV, Heft 2—3, pag. 265—323; Ciobanu, R, Ştefan, *Puncte de vedere asupra participării lui Şerban Vodă Cantacuzino la asediul Vienei (1683)*, în RAV, pag. 25—34; Constantiniu, Florin, *Tensiuni politice româno-otomane în ajunul asediului Vienei*, în RAV, pag. 9—14; Corfus, Ilie, *Asediul cetăţii Neamţului din 1691, Sfîrşitul unei legende*, în ,,Analele Institutului de istorie şi arheologie'' « A. D. Xenopol » — Iaşi, 1982 (XIX), pag. 549—552; Duţu, Alexandru, *Ţările Române în timpul şi după asediul Vienei (1683)*, în ,,Magazin istoric'', 1983 (XVII) pag. 4—9; Giurescu, C., *Tratatul lui Constantin Cantemir cu austriecii (1690)*, Bucureşti, 1910; Magyari, A., *Lupta marii nobilimi ardelene pentru păstrare a poziţiilor sale economice şi politice în perioada consolidării Habsburgilor în Transilvania (1685—1699)* în ,,Studia Universitatis Babeş-Bolyai'', Historia, 1971 (2), pag. 9—30; Maxim, Mihai, *L'autonomie des Principautés Roumaines envers la Porte ottomane*, XVIe s.—XVIIIe s.) în *Roumanie. Pages d'histoire*, 1982 (VII),4, pag. 46—53; Milin, Miodrag, Popescu, Alexandru, *Sfîrşitul lui Şerban Vodă Cantacuzino*, în ,,Magazin istoric'', 1980 (XIV), 9, pag. 53—58; Pleşia, Ştefan D., *Doi mari diplomaţi: Şerban Cantacuzino şi Constantin Brâncoveanu în* ,,Materiale de istorie şi muzeografie''. Bucureşti, 1980, 10, pag.155—163; Şerban, Constantin, *Documente inedite sau puţin cunoscute despre asediul Vienei din 1683*, în RAV, pag. 53—70; *Id.*, *Românii şi problema orientală (1683—1713)* în ,,Revista de istorie'', 1983 (XXXIII), 10, pag. 1945—1970; Zaborovski Virgil, *Politica externă a celor trei principate, Ţara Românească, Transilvania şi Moldova dela asediul Vienei (1683) pînă la moartea lui Şerban Cantacuzino şi suirea pe tron a lui Constantin Brâncoveanu (1688)*, Bucureşti, 1925,151 pag.

[2] Calitate care reiese din cunoştinţele sale militare de tehnică, tactică şi strategie şi constatarea directă : *am descoperit noi trădări în miliţia maghiară* (I, 21). De altfel memoriul pare o variantă italiană a celebrului *dictat* al Cardinalului Kollonitsch.

[3] Analiza paleografică a manuscrisului din Biblioteca Apostolică a Vaticanului pune în evidenţă elementele specifice ale sfîrşitului secolului al XVII-lea.

[4] I, 3, 4: reorganizarea veniturilor camerale pentru a putea suporta cheltuielile din Ungaria şi ţările vecine, privind întreţinerea armatei şi refacerea fortăreţelor.

[5] I, 9.

[6] I, 10.

[7] Din care se poate deduce că memoriul a fost redactat înainte de încheierea păcii de la Karlovitz și de diploma leopoldină din 4 dec. 1691, prin care se fixa statutul Transilvaniei în cadrul imperiului (I, 11).

[8] I, 12.

[9] I, 13.

[10] I, 14. În schema lui generală, proiectul prevede : modul în care împăratul poate acapara comitatele Arva, Liptó, Szepes, Ungvár, Munkács și signoria de Satu Mare pentru a deține ,,linia întreagă a tuturor granițelor Ungariei cu Polonia''.

[11] I, 14. Mișcările tactice s-ar însuma într-o strategie mai largă, privind : a) Crearea unei signorii aparte.

b) Veniturile comitatelor respective ar putea deveni dota celui de al doilea principe din casa imperială (în ordinea nașterii).

c) Nici un vasal, în primul rînd maghiar, n-ar mai poseda vreun castel pe granița cu Polonia.

d) S-ar concentra toate signoriile în mîna Casei de Habsburg.

e) S-ar stinge sau ar slăbi magnații maghiari, care fac conspirații împotriva Austriei.

[12] I, 16 — 21.

[13] I, 15.

[14] I, 16.

[15] I, 17.

[16] I, 19.

[17] I, 20.

[18] I, 21.

[19] I, 22.

[20] I, 23.

[21] I, 24.

[22] I, 25.

[23] Vezi nota 7.

[24] I, 26.

[25] I, 28.

[26] I, 29.

[27] I, 30. După această mențiune se poate deduce că memoriul a fost redactat înainte de 6 septembrie 1688, cînd Austria a ocupat Belgradul (recucerit de turci în toamna anului 1690).

[28] Semnalăm interesul crescut pentru istoria Transilvaniei ca principat autonom și relațiile sale cu Țara Românească și Moldova, într-o altă lucrare, aflată în colecția de manuscrise a Arhivelor Statului — Filiala Oradea : este o cronică inedită intitulată *Quatuor aetatis Transilvaniae*, 98 ff., scrisă la Bistrița, *în cantonamentul de iarnă* al unui imperial și datată la *1 martie 1693* (probabil o copie actualizată după prolificul istoriograf bistrițean A. Schulerus, dispărut din viață în anul 1691). În această cronică regăsim domnia pașnicului principe Mihail *Apafi I* (ff. 91r—95r), cu detalii asupra evenimentelor contemporane.

[29] II, 1.

[30] II, 2. Vezi și I, 14 cu nota 11.

[31] II, 3, 4. Vezi și nota 28.

[32] II, 5, cu referire la *Approbatae Constitutiones*, p. 3, P. I, T. I, art. 3.

[33] În acest sens, sașii din Brașov, care s-au răsculat ,,recent'' împotriva împăratului, sînt propuși pentru stingerea penalizării (II, 7), spre a putea fi atrași cum se propune la II, 6.

[34] Vezi nota 32.

[35] Michael Telcki — *Scipionis Dacici. Michaeli I. Apafi, primum a Consiliis ; mox Exercituum Generalis ; Tordensis, Albensis et Maramarosensis Comes ; Sedium Siculicalium, arcis Huszt, ac Districtus Kövar Capitaneus, juxta et Decimarum Fiscalium Arendator, ubique Supremus, ab Augustae memoriae Imperatore Leopoldo, Titulo S. R. I. Comitis ... Pugnatum est An. 1690. 11 Aug. post medium solem inter Tohán et Zernest ... cujus corpus exanime ... in arcem Görgény ... transmisit humandum.* Cf. Iosepho Benkö, *Transilvania sive Magnus Transilvaniae Principatus. Olim Dacia Mediterranea dictus*, Vindobonae, 2 vol., 1788 (citat : vol. 2, pag. 413—414 ; vol. 1, pag, 311). V. II, 8.

[36] II, 9.

[37] II, 10.

[38] II, 11.

[39] II, 12.

[40] *Id.*

[41] Vezi și nota 33 cu comentariile respective.

ANEXĂ

[Titlul original: Umilissimo ricords a S. M. Cesarea pel l'Ungheria e per la Transilvania]

MAIESTĂŢII SALE IMPERIALE

I. Respectuos memoriu pentru Ungaria

1. Din cauza îndelungilor tulburări din acel regat, toate legile — atît divine cît şi umane — sînt în mare dezordine; în cele treisprezece comitate, printre altele, existînd cîteva mii de bigami, aceştia nu numai că nu sînt pedepsiţi, dar nici măcar preturbaţi; iar preoţii de acolo fac petreceri cu mîncare şi băutură şi îşi lasă oile în prada lupului.

2. Un alt inconvenient foarte mare, din trecut şi prezent, este acela că protonotarii îşi au fiecare autoritatea proprie, lucrează fără nici un consiliu sau vreo asistenţă, pot să decidă în orice litigiu — chiar dacă implică milioane — şi las la înalta judecată a Maiestăţii Voastre să aprecieze ce pagubă se face statului.

3. Dacă veniturile camerale nu se organizează astfel ca să dea M. V. ceea ce i se cuvine, este imposibil să se facă faţă cheltuielilor insuportabile, care se doresc în Ungaria şi în provinciile învecinate, nu numai pentru întreţinerea miliţiei, dar şi pentru refacerea fortăreţelor, care se află toate într-o stare de mizerie.

4. Maiestatea Voastră, prin înnăscuta sa îndurare, dăruieşte mereu bunuri din acel regat, unora care în memoriile lor probează că v-ar fi fost credincioşi, dar se poate proba contrariul afirmaţiilor lor, fără procese, astfel încît Camera M. V. să nu rămînă secătuită; iar M. V. nu are nevoie de nici o cheltuială, oricît de mică, asupra exceselor amintite, cheltuieli care sînt necesare pentru întreţinerea trupelor şi repararea fortăreţelor, acum toate crăpate în bucăţi.

5. Oficialii din Camera Ungariei de Jos sau de Sus (las pentru un alt loc expunerea dacă sînt vasali credincioşi sau chiar miniştri ai M. V.) în mod sigur nu înţeleg comerţul şi urzesc tot felul de curse, încît după cîteva ore cu ei nu se mai poate trata nimic. Ei fac mare comerţ cu lucruri de cîţiva florini şi, unde este vorba de sume mari, ori le înlătură, ori nu le înţeleg şi atunci se gîndesc numai cum să descopere ceva în prezent, dar nu ca să crească veniturile în viitor.

6. Atît în ţara pe care o avea înainte M.V., cît şi în noile teritorii cucerite, sînt ţinuţi funcţionari camerali, cu mari stipendii, într-un număr nesfîrşit, pe cînd ar putea să fie mai puţini promovaţi în serviciul M. V.; aşa că veniturile se consumă toate în salarii şi, mai mult, ei merg în comisii să viziteze un loc cucerit şi acolo, să vîndă sau să închirieze unele case mizerabile sau vii şi, în loc să le facă rentabile pentru M. V., ei fac cheltuieli duble, ca să le ia în propriul lor beneficiu.

7. Unii oameni sînt consideraţi trădători fără a se deosebi persoana după rang sau fidelitate — din care cauză se cîştigă foarte puţin. În legătură cu această problemă, mi se spune că, în regatul Neapolului, se trimit ordine prin care se stabileşte termenul în care trebuie să se încaseze veniturile regale de acelaşi fel şi fiecare este liber să oferteze, după care, i se dă concesiunea celui care oferă mai mult (dînd datorata garanţie), astfel că principele nu poate fi defraudat.

8. În oraşele de munte este mai mult decît necesară o comisie riguroasă, trebuind a da atenţie economiei pe care acea Cameră o foloseşte.

9. Este bine cunoscut că cea mai mare comoară a Ungariei Superioare o constituie vinurile din Tokay şi din provinciile învecinate. Acestea sînt cumpărate de polonezi în timpul culesului viilor şi de multe ori le plătesc anticipat dar, dacă ar cumpăra Camera M. V. vinurile în acelaşi timp, în locul polonezilor, în luna martie — cînd este timpul de transport al vinului — ar avea, aşa cum ştie oricine, cel mai mare cîştig.

10. Din Maramureş se scoate o foarte mare cantitate de sare, care ar putea fi transportată la Tokay cu uşurinţă — de unde s-ar aproviziona nu numai Ungaria Superioară, ci şi aceea Inferioară, încărcînd-o la S. Nicola pe Voga (Váh — n. n.), de unde poate cobori pînă la Comorra (Komárno — n.n.).

Cu respect amintesc M. V. că, (fo. 58r) o parte din Ungaria Inferioară, către oraşele de munte, este aprovizionată cu sare din Polonia, îmbarcată pe rîul Arua, care se varsă în Voga, deoarece, avînd M. V. sarea în statele proprii, nu este nevoie s-o luaţi de la alţii. Şi mai este de reflectat că rîul Voga curge la puţine leghe depărtare de hotarele Sileziei şi Moraviei, fapt pentru care aceste provincii s-ar putea aproviziona din stîncile de sare ale Maramureşului, în locul sării de aceeaşi calitate luată din Polonia, fără paguba ce se face prin sarea coaptă (procedeu de prelucrare a sării — n. n.) din salinele M. V., care se consuma prin acele sate — ceea ce am propus şi cancelarului Boemiei, şi este de aceeaşi părere.

11. Sarea din Transilvania coboară pe Mureş şi din ea se pot aproviziona teritoriile, cucerite, dar, pînă cînd nu se face pace şi nu se reglementează problemele Transilvaniei, nu se poate obţine acel mare şi dorit beneficiu.

12. Minele de aramă şi de fier din Sepusio sînt într-o stare mizerabilă şi totuşi sînt cunoscute marile profituri pe care le scotea din ele Giovanelli.

13. Minele de la Baia Mare și Baia Sprie, de care abia se mai amintește, sînt totuși foarte bogate.

14. Cred că M. V. ar putea să formeze proiectul unui frumos Principat Cameral, cu foarte puțini bani, astfel după cum urmează:

Mai întîi, Comitetul Arua este mare și de trafic pentru Polonia, la fel cum aduce beneficii și prin rîul cu același nume, care se varsă în Volga și este aproape în întregime al M. V. — mai puțin o mică parte pe care o are Palatinul, căruia i s-ar putea da în altă parte bunuri camerale, încît ar rămîne întregul comitat al M. V.

În al doilea rînd, vine Comitetul Liptovia din care jumătate este al M. V., iar cealaltă jumătate aparține Signoriei de Radach, de care se bucură Baroul de Ostrohigl — care nu are moștenitori — și care, după legile regatului, revine M. V., iar ceea ce mai rămîne din Comitat, o parte o are Palatinul și o parte este în posesia unor nobili săraci, cărora încă li se pot da alte bunuri, nefiind o afacere de mare cheltuială. Și este de luat în seamă că amintitele comitete, de Arua și de Liptovia, se învecinează cu orașele de munte care, fiind sterpe, iau cerealele și alte alimente de la ele.

În al treilea rînd, Comitatul Sepusio — din care M. V. se bucură de jumătate din Signoria de Sepusio —, cel de Saverнech și cel de Késmark, cele 18 orașe care sînt în posesia polonezilor, contra unui angajament de 8 mii de taleri, cu un mare prejudiciu pentru M. V., fiindcă sînt în mîinile unui principe străin și apoi — în afară de paguba suportată de comitat — ei se comportă cum vor; iar cînd țăranii nu vor să se supună poruncilor, se retrag în aceleași cetăți. Pentru aceasta eu cred că orice serviciu regal li s-ar cere, aceasta se recuperează.

Al patrulea: este vorba de Comitetul de Ungvar care, fiindcă în cea mai mare parte se află în posesia Contelui de Nommody, preot și ultimul descendent din acea casă, după moartea lui, vă revine M. V.

Al cincilea: vecin cu Comitatul de Ungvar se află cel de Munkács și care, de altfel, este în mîinile M. V.

Al șaselea: la șase leghe de Munkács este Satu Mare.

Al șaptelea: de la Satu Mare la Hust sînt alte șase leghe în Maramureș și, avînd M. V. acel castel cu acea Signorie, dînd echivalentul a 50 de mii de taleri (cît este prețul) principelui Transilvaniei — din patrimoniul căruia face parte —, M. V. ar avea linia întreagă a tuturor granițelor Ungariei către Polonia, granițe care încep din Maramureș și, ținînd de-a lungul munților, sfîrșesc în Comitatul Arua; aici n-ar fi în cale decît castelele din Makoviz și din Stropho, primul în posesia (fo. 59r) lui Ioan Rákoczi și Gheorghe Erdely și altul a Contelui Petteo, și cărora li s-ar putea da contravaloarea; și mai este Bratfeld care este oraș regal.

14. [SIC] Cu cel mai mare respect, rog pe M. V. să binevoiască a face o îndurătoare analiză a acestui mic proiect al meu și să-l ia în considerare din punct de vedere politic, precum și marea lui utilitate, pentru că veniturile acestor comitate ar ajunge ca dotă unui principe, al doilea născut, al Prea Augustei Case. Și fiind aceste signorii vecine una alteia, ar putea fi mult mai ușor ținute sub observație, iar cheltuiala pentru funcționari va fi minoră față de economiile realizate. În ceea ce privește politica, aceasta ar fi un punct important, încît nici un vasal, mai ales maghiar, n-ar avea în posesia sa castel la granița cu Polonia. În plus, cînd s-ar fi format un corp destul de considerabil de signorii, iar bunurile camerale ar fi un lucru mai ușor și mai natural, s-ar încorpora, rînd pe rînd, chiar și acelea care ar cădea la Camera Regia prin absența moștenitorilor. Prin aceasta, pe nesimțite s-ar stinge sau ar slăbi vicleșugurile ascunse în capetele magnaților, despre care experiența ne-a adus destule probe. Așadar, cu tot respectul, eu rog pe M.V. ca, în cazul în care ar aproba aceste sentimente ale mele, să nu dăruiască și nici să nu mai vîndă alte signorii din sus-zisele comitate.

15. Aș crede că este în avantajul M. V. și spre binele public să se ceară ca să se aducă în fața Sanctității Sale Papa (Benedict al XII-lea-n.n.) faptul că regatul Ungariei se află devastat și cu fortărețele sfărîmate și că M. V., după ce a avut un război atît de costisitor, nu le poate reclădi și, în același timp, nu poate să mențină în ele garnizoanele, că acelea nu pot să fie slabe, avînd în vedere atît forța externă și de graniță a turcilor, cît și forța internă și agitată a protestanților; astfel că Sanctitatea Sa ar putea să concează M. V. decimele eclesiastice, nu numai în teritoriile cucerite, ci din întreaga Ungarie, pînă cînd toate fortărețele din acest regat ar fi aduse în stare corespunzătoare de apărare. Și nu cred că Sanctitatea Sa vă poate face dificultăți, mai întîi fiindcă există un număr nesfîrșit de exemple și mai apoi fiindcă episcopii din acel regat, ca și prelații, sînt obligați prin lege să întrețină fiecare din ei o anumită parte din miliție — cauză principală pentru care le-au fost concese lor decimele — ceea ce n-o fac și n-o vor face niciodată pentru M. V. ci, așa s-a văzut, o fac mai curînd în favoarea lui Tököly.

16. Este mai mult decît necesar, și aceasta cu orice preț, să se prevadă foarte buni ingineri (în nici un caz francezi), și care în chip deosebit trebuie să știe să construiască pe Mureș, aproape toate fortărețele fiind situate în mlaștini. Din această cauză, aș crede că, pe lîngă, ingineri, s-ar

putea aduce meşteri din Olanda şi chiar ucenici în această artă, fiindcă în acea ţară aproape toate fortăreţele sînt clădite în mlaştini. Şi, acceptînd M. V., există persoane care se oferă să convingă pe cei amintiţi să vină în serviciul Vostru imperial.

17. Mai este necesar să se instituie bresle de zidari, fierari, tîmplari, cărămidari şi vărari. Aceştia, de orice fel, trebuie să fie mulţi, iar serviciile M. V. să caute să nu se construiască fortăreţele una după altă, ci cîteva, dar în acelaşi timp, şi în special pe Dunăre, Tisa, Drava, Sava şi Mureş. Mulţi sînt de părere că fortăreţele din interior, fiind acoperite de posturile avansate, trebuie să fie dărîmate. Umila mea părere este însă aceea de a nu se face aceasta, deoarece M. V. nu trebuie să se păzească numai de duşmanii de afară, ci chiar de locuitori — aşa cum a demonstrat îndeajuns experienţa. Este însă foarte adevărat că unele castele mici nu sînt necesare şi că pot fi luate în consideraţie (fo. 60r) numai fortăreţele capabile să ţină ţara în frîu.

18. În legătură cu cheltuiala necesară pentru construirea amintitelor fortăreţe, cînd M. V. va binevoi să comande, se va găsi modul de a nu greva Camera Regală, nici cu a patra parte din ceea ce, proporţional, s-a cheltuit în trecut; şi aceasta fără să apese asupra regatului, ci căutînd numai ceea ce legile permit regelui să se servească pentru acele fortificaţii.

19. În Ungaria există un număr nesfîrşit de tunuri împrăştiate încoace şi în colo, din care unele sînt bune, astfel că ar fi nevoie să se adune la un loc cele de nefolosit pentru a le retopi şi distribui unde este nevoie; şi ar trebui găsit un loc în centrul Ungariei înseşi şi un altul în Transilvania pentru a le topi, nefiind economic să fie aduse la Viena şi apoi duse în Ungaria.

20. Eu apreciez că toate fortăreţele trebuie să fie comandate şi supravegheate de germani şi să nu facă aceasta în nici un fel miliţia maghiară, fiind cunoscut cît sînge şi cîte averi a costat dobîndirea lor; nici nu este un act politic ca ele să se dea în mîna naţionalilor, nedepinzînd de vreun principe; şi aceasta mai ales în acele regate şi provincii unde popoarele sînt uşuratice şi înclinate la răscoale pe care naţionalii îi trimit dintr-un regat în altul.

21. În Ungaria există un mare inconvenient şi anume că, în unele locuri, se află castel şi palisadă: în castel stă miliţia germană şi în palisadă cea ungurească. Ungurii vor să aibă cheile şi gărzile palisadei, prin urmare comandantul german şi oamenii săi să rămînă blocaţi în castel, neputînd avea nici o informaţie, nici un aliment fără permisiunea comandantului maghiar. Comandantul german nu poate impune disciplina în miliţia maghiară, nu poate să trimită convoaie, (fo 60v) după cum, dacă are o trădare în teritoriu, nu poate să opereze arestarea trădătorului, miliţia maghiară nedepinzînd de miliţia germană. Pe lîngă acestea, mai sînt o infinitate de alte inconveniente considerabile, pe care nu le menţionez pentru a nu lungi expunerea, deşi cred că, pentru orice eficienţă politică. miliţia maghiară ar trebui să fie subordonată comandantului german. Confidenţial, pot să spun că, cu toate că armatele M. V. au înaintat glorioase atît de mult, eu am descoperit noi trădări în miliţia maghiară.

22. Garnizoanele din Onodt, Szendro, Aymaschivo, Pottnok Plausenssein, aflîndu-se în domeniul M. V., eu nu văd cum maghiarii din aceste garnizoane ar servi la vreun lucru, în afară de cheltuiala şi de ruinarea ţării prin furturile pe care le comit. Astfel, eu aş aprecia ca această miliţie să fie transferată de acolo, de pe Tisa, spre Timişoara.

23. În Ungaria, fără nici o îndoială, M. V., după umila mea părere, va fi nevoie să aibă mulţi comandanţi şi, aşa cum M. V. s-a îndurat să ordone, să se constituie un fond pentru întreţinerea acestor comandanţi, proporţional cu misiunile lor, dar cu o clauză în plus şi anume că aceştia nu trebuie să se amestece la vinderea vinului, în deţinerea măcelăriilor şi în alte operaţiuni din economie, care privesc Camera. Prin aceasta, M. V. ar avea încă o posibilitate de a-i remunera pe mulţi dintre ofiţerii inapţi datorită ranilor primite în serviciul imperial şi regal, sau pentru activitatea în campanii dusă pînă la o vîrstă înaintată.

24. Există unii care propun că, pentru economii în staţionarea coloanelor militare, M. V. ar fi mai favorizată aducînd companii franceze. Raţiunea şi experienţa demonstrează însă contrariul: pe cînd aceste companii se compun din oameni tineri, ei nu văd niciodată inamicul, sînt efective burgheze,căsătorindu-se cu naţionalii chiar pe locurile pe unde se află. (fo. 61r)

25. Maghiarii iau armele numai cînd le place, se fac soldaţi cu titlul de indivizi liberi care servesc fără plată pe M. V., dar ei, dimpotrivă, iau ce vor din ţară, ceea ce costă mai mult decît ar primi prin lefuri fixe. De altfel, a permite soldaţilor să ia armele numai cînd le place, este împotriva principiilor politice.

În teritoriile nou cucerite, grecii, sub motiv că au intrat sub protecţia M. V., nu mai muncesc ca înainte, ci toţi au luat armele şi nu fac altceva decît să ruineze ţara, furînd tot ce găsesc. Cred că ar fi necesar, atît în favoarea M. V. cît şi a ţării, să li se ordone în chip drastic, să meargă la casele lor şi să lucreze în administraţie şi în agricultura ca mai înainte. În felul ăsta, s-ar avea şi linişte în ţară şi s-ar popula şi ţara. Astfel, atît supuşii maghiari cît şi cei greci, fiind înclinaţi spre o viaţă imorală, se vor întări din ce în ce mai mult şi se va reuşi cu greu să fie potoliţi — aşa cum i s-a întîmplat lui Matei Corvin: el a fost constrîns să facă pace cu turcii

și să stîrpească un mare număr de tîlhari care, în timpul războiului sub forma de aliați, făcuseră din regat o pădure a asasinilor. Nu mai amintesc și faptul că țara aceasta este prin natura sa înclinată la răscoale : rațiunea de stat cere să se folosească orice efort pentru a-i face pe oamenii aceștia să uite gîndurile războinice și să se micșoreze numărul celor ce poartă arme.

26. Din aceste motive aș considera necesar să se folosească orice mijloc pentru ca miliția maghiarilor să se stingă puțin cîte puțin și, cum acesta este punctul principal pentru menținerea liniștei în regat, cu umilință supun M. V. să aprecieze (fo. 61v) cît ar fi de vătămător să se lase, într-un regat atît de rebel, patru generalate compuse toate din miliție maghiară, care se ridică la 18 mii de oameni, cu căpetenii de aceeași națiune; iar pentru a ne considera în siguranță nu ajung 50 de mii de germani — lăsînd că trebuie să privim nu numai la amintita miliție, ci și la întreg restul regatului. Și n-ar fi posibil să se constituie un capital suficient pentru întreținerea acelora decît lipsind miliția maghiară ce este în posesia celei mai mari părți din contribuții. Eu las la o parte faptul că această miliție este lipsită de orice disciplină și, cu umilință, rog pe M.V. să ia în considerație că, dacă se va da acestei miliții o căpetenie națională capabilă, nu este un serviciu pentru M. V., neputîndu-se încrede în ea ; iar dacă este o căpetenie incapabilă, nu servește la nimic. Cred deci că aceasta trebuie lăsată să se stingă pe nesimțite, fie că vor dispărea prin moarte, fie că oamenii ei se vor retrage. La această stare se poate ajunge foarte simplu, nemainumind comandanți și nemaiavînd soldați, sub pretextul că generalatele se confereau pentru apărarea granițelor or, cum acestea nu mai există, nici mililiile respective nu mai sînt necesare.

De exemplu : generalatul orașelor de munte, de care se bucură acum palatinul, nu mai are nici un fel de granițe (de stat — n.n.); cel de la Győr și Komarno, la fel; cel al budanilor, avînd Sighetul și Canissa rămîne la fel fără graniță. Trebuie să se facă un mare comandant al miliției, cînd va fi capabil, acolo unde vor fi stabilite granițele și, pentru acele fortărețe, care vor fi cheile întregului regat, consider că este necesar ca M. V. să țină atît generali cît și supraveghetori numai germani, de a căror fidelitate poate (fo. 62r) să fie sigură.

Apoi, nu văd pentru care motiv trebuie avută miliție maghiară la granițe :

În primul rînd nu este nici o rațiune de stat să li se dea lor ocazia de a avea legături directe cu turcii.

În al doilea rînd, este știut că una dintre cauzele care l-au constrîns pe turc să rupă pacea, a venit din prăzile făcute de către maghiari, din care M.V. n-a folosit nimic, ruinîndu-se astfel rău și țara M.V., și țara dușmanului. Mai mult, aș crede că este foarte important să se introducă în tratatele de pace ca, nici din partea M. V., nici din partea turcului să nu se permită, sub nici o formă, incursiuni — nici chiar acelea ale tătarilor — în special în Transilvania. Iar dacă s-ar produce, se înțelege că și tratatul de pace s-ar anula.

Dacă acest articol rămîne aprobat, M. V. va putea să le spună maghiarilor că tratatele de pace impun să nu se țină miliție maghiară pe granițe, pentru a se evita scandalurile ce se pot naște între cele două stăpîniri. Rog pe M. V. să mă creadă că, altminteri, nu va avea niciodată liniște în regatul Ungariei. Și, făcîndu-se pace, cred că cea mai mare grijă care trebuie avută este aceea de a se trece la o dezarmare treptată a maghiarilor și de a-i face să se ocupe cu munca, pentru a le scoate din cap gîndurile de răzvrătire, la care i-a influențat mereu acea climă. Și li s-ar mai putea spune că mililiile M. V., fiind compuse din toate țările creditare și chiar străine, dacă maghiarii vor să se ocupe de război, li se va da libertatea de a intra în serviciul regimentelor și, după merite, vor evolua ca toți ceilalți.

27. Dacă totuși trebuie să se țină în vreun loc miliție maghiară, mi se pare necesar ca ofițerii acestcia să fie obligați să păstreze ordinea și să răspundă de disciplina lor și de a subalternilor lor și, atît unii cît și ceilalți să stea la locul unde li se comandă, și să nu poată pleca fără permisiunea generalului care-i comandă.

28. Aceasta este o țară foarte întinsă și pustiită, între ținuturile Dunării și Tisei, între Sava și Drava, și dincolo de Tisa. Eu cred că, pentru a o popula, pe cît va fi posibil, să se dea terenuri la sîrbi și la dalmațieni cu scutire de taxe de patru ani din cinci, și să se constituie pentru fiecare tîrg și sat quindecimile lor și, mai ales, trebuie să existe un general care să comande în acele părți :

Mai întîi, asupra supușilor sîrbi, pentru ca ei să depună armele — așa cum făceau cînd erau supuși turcilor, fiindcă nu se poate admite că se vor comite tîlhării ce nu vor fi pedepsite. Astfel ei se vor întoarce la agricultura pe care au practicat-o anterior ;

În al doilea rînd ca miliția germană să nu caute să-i asuprească pentru vreun motiv oarecare, deoarece dacă locuitorii nou-supuși M. V. vor fi tratați cu injurii și deportați, vor pleca și M. V. va avea în teritoriile nou-cucerite un pustiu plin de tîlhari, iar fortărețele nu vor putea fi întreținute din lipsa de alimente pricinuită de nelucratul pămîntului.

29. În concluzie: Regatul Ungariei fiind în mare dezordine — atît eclesiastică, precum și politică, militară și economică — serviciul M. V. cere să se formeze o metodă sistematică

prin care să se organizeze în viitor; altminteri, inconvenientele se vor înmulţi tot mai mult şi M. V., după atît de glorioase acţiuni militare, care au costat atîta sînge şi atîtea milioane, nu va culege nici un fruct. Acolo unde, dimpotrivă, prin ordine se pune regulă peste tot, în cîţiva ani, după încheierea păcii, regatul va fi în stare bună şi M. V. nu va mai avea nevoie de nici o cheltuială pentru a-l întreţine, fiindcă aceasta se va face de la sine; iar M. V. va avea o fortificaţie inexpugnabilă împotriva turcului, şi inamicii Augustei Case nu vor putea să facă diversiuni atît de uşor, precum au făcut mereu pînă acum, putîndu-se spune că Ungaria a fost piedica totalei măriri a Casei Voastre Imperiale, aşa cum o arată toate faptele trecutului.

30. Glorioasele armate ale M. V. vor putea, după plac, prin graţia lui Dumnezeu, să recupereze Belgradul, dacă M. V. va trimite la timp o armată bună, sub comanda unui mare şi încercat căpitan, (fo. 63r) însoţit în campanie de toate cele necesare. Situaţia amintitului Belgrad este îmbogăţită de rîurile Arua, Voga, Someş, Tisa, Mureş, Grana, Timiş, Sava, Drava şi de către alte rîuri afluente ale acestora şi apoi ale Dunării, încît acel oraş nu numai că poate să devină un mare emporiu pentru orice fel de mărfuri (pentru care să se dea silinţa în atragerea negustorilor ca să locuiască acolo, aşa cum făceau şi mai înainte), şi în special piei, ceară, miere, ţesături de mătase şi de aur, şi brocarturi, toate de trimis în Turcia, Valahia, Transilvania şi Bosnia cu alte cîştiguri, pe care le las la o parte, ca să nu lungesc expunerea. Dar acolo se poate face o întăritură foarte puternică, reducîndu-o la o insulă printr-un braţ prin care curge o parte a Savei, prin care M. V. ar avea o fortăreaţă inexpugnabilă, care ar ţine în frîu puterea otomană şi, sub ascultare, Valahia, Transilvania, Bosnia şi alte provincii.

II. Respectuos memoriu pentru Transilvania

1. Toţi locuitorii Transilvaniei trăiesc în cea mai mare nelinişte, aşteptînd să audă rezoluţiile îngăduitoare ale M. V. în legătură cu privilegiile ce le veţi acorda, fiindcă de ele trebuie să depindă forma lor de viaţă. Din această cauză, aş crede că, pentru a da o mai mare siguranţă spirituală acestor populaţii, M. V. să nu piardă vreun avantaj, ci să le dea neîntîrziat şi ferm stabilitate, aceasta fiind o problemă importantă şi delicată.

2. Avînd aceasta în consideraţie, urmează în primul rînd întrebarea dacă ar fi mai bine ca Transilvania să rămînă în realitate independentă de Ungaria. După umila mea părere aşa ar trebui să fie, fiindcă dincolo de principiul „divide et impera", chiar transilvănenii înşişi doresc acest lucru şi aceasta, cu atît mai mult cu cît şi Ungaria consideră această provincie că ar fi făcută de natură ca o citadelă şi ca un meterez înspre Polonia, Ţara Românească şi Moldova, şi deci înspre tătari. Puterea foarte mare a acestei ţări este de la natură, cu trecători puţine şi strîmte, mănoasă şi populată, astfel că, dacă va fi bine supravegheată, Maiestatea Voastră va putea să aibă linişte din partea Ungariei şi a celorlalţi vecini, aşa cum a demonstrat-o îndeajuns trecutul, cînd răscoalele din Ungaria au primit scînteia şi protecţia numai din Transilvania.

3. Trece pe al doilea plan chestiunea dacă este bine să se facă acum o reformă în Transilvania, dat fiind noul război din Franţa. Cînd M. V. crede că este bine să se facă, rămîne de văzut ceea ce trebuie să se facă cu principele şi, mai ales, cu fiul lui — nefiind favorabilă politica de a lăsa pe vreunul în acea ţară, ci de a le da ceva asemănător cu propriile bunuri moştenite în Boemia sau în altă parte; şi, dacă M. V. nu este de părere că îi este acum favorabilă această inovaţie răsunătoare, aş crede că atunci cînd principele va pleca din aceasta viaţă, va trebui ca generalul care se află acolo să se asigure de fiul acelui din timp, să-l trimită la Curtea Imperială a M. V., cu un motiv întemeiat şi just, fiindcă şi viaţa aceluia aparţine Maiestăţii Voastre.

4. Dacă nu va fi depus mai întîi principele, nu găsesc favorabil pentru M. V. a vorbi de bunurile camerale, cu atît mai mult cu cît contribuţiile care se realizează în prezent contează mai mult decît restul şi astfel nu s-ar descoperi mai devreme scopul M. V.

5. Indiferent că se face acum sau nu depunerea principelui, cred că situaţia religioasă nu trebuie să fie atinsă, ba chiar să fie mai mare atenţia faţă de scrupulul cu care au conceput acei oameni să respecte diploma în care sînt prevăzute cele patru religii (calvină, luterană, unitariană şi catolică-n.n.) şi unde este făcută menţiunea pentru aceea 'hactenus tollerata, (pentru religia ortodoxă a românilor — 'pînă acum tolerată' — n. n.).

6. Saşii se află foarte împovăraţi, chiar ca sclavi ai Transilvaniei şi, cu umilinţă, cer M. V. să binevoiască a-i apăra, cetăţile lor făcînd parte din Fondul Regesc şi, prin urmare, supuşi direct regelui. Umila mea părere este că, în cazul în care nu se depune acum principele, să se caute cu dibăcie promovarea saşilor, să fie protejaţi, încît ei să prindă dragoste de gloriosul domeniu (fo. 64r) al M. V. şi să fie făcuţi toţi de neîmpăcat cu transilvănenii, ei stăpînind două treimi din acea ţară şi avînd cetăţile cele mai bune şi mai puternice.

7. Trebuie cîştigaţi cei din Braşov, care s-au răsculat împotriva M. V., a principelui şi a administraţiei. Transilvănenii pretind pedeapsa fiscală şi în special casele pe care delincvenţii le

au în acel oraş — ceca ce este completamente opus faţă de privilegiile saşilor, fapt pentru care ei cer să nu se facă aceasta şi, mai curînd, se oferă să plătească aceste case. După părerea mea, s-ar putea lua o măsură de mijloc şi anume: infractorii să construiască pe cheltuiala lor fortăreaţa Braşovului — dacă nu în întregime cel puţin în parte — şi prin aceasta s-ar cunoaşte de toţi că se aplică pedeapsa pentru binele public.

8. Teleki, pot să declar pe conştiinţă, a servit foarte bine pe M. V. şi cu toată bunăvoinţa, este foarte bogat (şi nu numai în bani lichizi. ci şi în bunuri), este deştept şi este temut în ţară; dar el este bătrîn, are doisprezece copii care, împărţind averea în mod egal, vor rămîne săraci, aşa că nu este de temut să lase moştenitori puternici şi nici că s-ar putea îmbogăţi uşor plecînd în exil la vîrsta lui înaintată, abandonîndu-şi familia şi bunurile, şi hazardîndu-se, după cît are, spre lucruri nesigure. Şi aceasta cu atît mai mult, cu cît se probează că el n-ar fi aspirat niciodată la principat, ci numai la minister.

9. Supun cu umilinţă aprecierii M. V. dacă trebuie tolerat ca Nicolae Bethlen să rămînă în Transilvania, pentru că nu numai că n-a vrut, dar s-a opus pe faţă: că nu trebuie să se jure credinţă M. V., să nu fie susţinut niciodată M. S. Principele şi Principatul—ceea ce a exprimat limpede şi în scris, predînd scrisoarea în mîna defunctului conte von Scheffenburg şi după care Bethlen însuşi mi-a trimis mie o copie prin baronul von Falkenstein — pe lîngă că el este deosebit de ambiţios şi prin natura lui dornic de reforme.

(fo. 64v) 10. De asemenea supun M. V. chestiunea dacă trebuie să i se permită contelui Ladislau Zachy să rămînă în Transilvania unde el este atît de urît pentru enormele delicte comise şi unde, pe deasupra, şi-a pus în cap şi pe principe.

11. Aş crede că M. V. ar putea să-şi facă cunoscută milostenia dînd cîteva daruri lui Absalom Teleki, protonotar, judecător regesc în cetăţile săseşti, consilier al Sibiului, şi altora trei sau patru care au lucrat în serviciul M. V. care, fără a costa mult, ar avea un efect foarte bun pentru restul afacerilor pe care M. V. rămîne a le stabili în această provincie.

12. Cît despre Ţara Românească şi Moldova, cred că este foarte dificil să menţineţi acolo un picior sigur, fiind ţări pline de păduri şi munţi — în consecinţă cu trecători înguste —, cu multe rîuri, care fac anevoioase comunicările dintre trupele eventual stabilite în acele părţi, cu atît mai mult cu cît acolo nu există nici o fortăreaţă şi, a voi să se construiască, este nevoie nu numai de un timp lung, dar şi de mari sume de bani. Pe deasupra, locuitorii amintitelor ţinuturi, putîndu-se retrage uşor în păduri, miliţia M. V. ar rămîne expusă pericolului de a muri de foame; şi fiind vecine cu tătarii, ar trebui să fie în stare de alarmă — ceea ce nu poate dura un timp îndelungat. Deci, cred că ar fi mai operativ să faceţi tributare cele două provincii, pentru a evita obligaţiile şi cheltuielile la care s-ar ajunge voind a le subjuga cu totul.

ORIGINILE SIMBOLICE ALE BLAZONULUI

ILEANA CĂZAN-NEAGU

Cercetarea noastră a pornit de la ideea că armeriile şi heraldica, născîndu-se în plin Ev Mediu, nu au putut scăpa determinărilor socio-culturale şi politice ale vremii. Importanţa blazonului ca semn distinctiv pe cîmpul de luptă în timpul cruciadelor este unanim recunoscută, pentru a mai reveni asupra ei. Interesantă ni s-a părut încercarea heraldiştilor, mai vechi şi mai noi, de a decela originile simbolice, preheraldice ale însemnelor figurate pe armerii, mai ales că şcoala critică a secolului al XIX-lea, încercînd să reabiliteze heraldica, atît ca ştiinţă auxiliară cît şi ca izvor istoric, s-a oprit cu precădere asupra condiţiilor politice şi materiale din care s-a născut heraldica, neglijînd mediul cultural ideologic al epocii. Este suficient să amintim orientările pozitiviste ale lui Jouffroy d'Eschavannes, Goudron de Genouillac, A. Magny, W. Maigne, Cl. von Hausen, Ed. von Sacken ş.a.

Evul mediu se înscrie, prin întregul său sistem de gîndire ca o etapă distinctă şi de o importanţă maximă în drumul gîndirii umane dinspre formele ei concrete, mitico-magice, spre gîndirea abstractă a omului modern. Creştinismul însuşi preluînd filozofia stoică, religia ebraică, elemente din toate credinţele orientale, a fost nevoit să topească în acelaşi creuzet, odată cu creştinarea popoarelor germanice, credinţe şi forme de ritual specifice comunei primitive. Din acest amestec modul de gîndire al omului medieval nu putea să fie rupt de gîndirea simbolică, de originile ei mitice.

Concepînd Universul însuşi ca pe un simbol încifrat, prin care se manifestă puterea divină simbol ce omul nu poate să îl descifreze niciodată pe de-a-ntregul[1], dar spre a cărui înţelegere trebuie să tindă, gîndirea medievală, atît la nivelul mentalului colectiv, dar mai ales la nivelul culturii clasei dominante, a conceput întreaga lume înconjurătoare ca fiind purtătoarea unor simboluri încifrate, din care omul trebuie să tragă în permanenţă învăţăminte moralizatoare. Augustin formula o adevărată teorie a semnului şi Logosului relevat[2]. Evul mediu occidental a pus la punct, pe aceste baze, un program ce asigura un scop ştiinţelor, artelor, gîndirii şi practicii. Teoria comunicării, preluată de la Augustin avea drept premiză că nu oamenii comunică între ei, ci Forţa supremă le comunică direcţiile vieţii, prin intermediul elementelor naturii aşa cum se exprima şi un autor al secolului XIII: „omul aici trece de-a lungul unei păduri de simboluri ce îl observă cu ochi familiari ..."[3] Pentru a ne convinge de acest lucru este suficient să amintim Bestiarele, Volucrariile şi Lapidariile secolelor XII— XIII în care fiinţe şi obiecte familiare cu însuşiri reale se amestecau, într-un amalgam greu de înţeles astăzi, cu elemente dintre cele mai fantastice. Toată această imaginistică a trecut neîndoios şi în însemnele heraldice şi tocmai de aceea este interesant să distingem graniţa pînă la care simbolul îşi păstrează funcţia sa mitică şi de unde devine un simplu element decorativ şi semn distinctiv al unei familii sau limbaj figurat — moralizator ce proclama virtuţi, fapte memorabile, alianţe sau posesiuni, demnităţi şi funcţii.

În scopul acestei cercetări materialele studiate în biblioteca „Lenin" din Moscova şi la biblioteca Academiei de ştiinţe din Leningrad ne-au oferit o viziune atît cronologică cît şi problematizată asupra temei puse în discuţie.

În mod aproape unanim tratatele de heraldică din secolele XVII--XVIII, se referă la originile antice ale însemnului heraldic, neaplecîndu-se însă asupra unei posibile simbolistici decît tangenţial. Faptul că însemne pictate pe scut sau veşminte au avut egiptenii, grecii, macedonenii, romanii sau galii este consemnat aproape invariabil în aceeaşi termenii Lucrările lui Baron *L'art hèraldique*, (Paris, 1680), a lui Bruck Angermund *Emblemata politica*, (Argenton, 1618), a lui Daniel La Feuille *Methode nouvelle pour apprendre l'art du blason*..., (Amsterdam, 1695), a lui J. Prank *De antiquis gentium Gothicarum insignibus*, (Londra, 1697) sau cea a lui Ph. I. Spenerus, *Insignium theoria seu operis heraldicae, pars generalis*, (Gissae, 1717), toate aflate la Leningrad, precum şi *L'Armorial dans lequel est sommairement compris tout ce qui dépend de la science du blason*, (Paris, 1638), Ca şi lucrarea lui Le Laboureur, *Discours de L'origine des*

„Revista de istorie", tom 42, nr. 2, p.195—198, 1989

armes des termes, (Lyon, 1658), aceea a lui Prades, *Le trophée d'armes héraldiques*, (Paris, 1659) sau celebra lucrare a lui Père Ménestrier *Nouvelle méthode raisonnée du blason ou de l'art héraldique*, ediţia din 1770, aflate în bibliotecile noastre, oferă o imagine exactă despre ceea ce credeau şi ştiau heraldiştii secolelor XVII—XVIII despre apariţia armeriilor. Toţi sînt de acord că dacă însemne distincte pe cîmpul de luptă apar , odată cu ambiţia suveranilor, ce a dus la războaie"[4], armeriile, heraldica şi blazonul sînt însă „invenţii" recente. Pentru autorii francezi acest „recent" poate fi epoca cruciadelor, după analiza deosebit de bine argumentată a lui Ménestrier[5], dar în egală măsură poate fi şi epoca lui Clovis[6] sau a legendarului rege Artur sau chiar şi a mai îndepărtatului Pharamond I, rege al Galiei[7]; pentru mulţi dintre aceşti autori poporului francez revenindu-i cinstea de fi „inventat" armeriile. Acesta este cazul lui Le Laboureur şi Prades. Deşi în general originile simbolului heraldic sînt prezentate în termenii de mai sus, este interesant faptul că uneori sînt recunoscute şi funcţiile simbolice ale însemnului. Nu este vorba de funcţiile legate de limbajul figurat al blazonului ; armeriile parlante, aluzive, alegorice sau simbolice fiind cunoscute şi uşor „citite" în epocă. În mod implicit cînd sînt descrise figurile heraldice transpar şi vechile funcţii mitice, ce nu sînt analizate ca atare, dar pe care noi astăzi, printr-o mai bună cunoaştere a raportului mit-realitate, le putem uşor distinge. Este cazul lui Puy Demportes care, vorbind despre taur sau bou, aminteşte toate episoadele mitologiei greceşti în care este implicat acest animal, la fel ca şi despre boul Apis al egiptenilor[8], dar mai ales ritualul întîlnit la sciţi şi preluat apoi de tătari, în care noi recunoaştem cu uşurinţă o ceremonie mitico-magică, fără ca autorul să o numească. Iată despre ce este vorba : dacă un luptător, scit sau mai apoi tătar, suferea o jignire tăia un bou (animal sacru), îl jupuia, îşi invita prietenii la un ospăţ pregătit din carnea animalului sacrificat. După această masă se aşeza într-un jilţ, avînd la picioare întinsă pielea de bou. Prieten'i ce se asociau la răzbunarea insultei călcau pe această piele[9]. Alte referiri interesante găsim şi în lucrările lui Géliot Louvain, *La vray et parfaite science des armoiries* (Paris, 1660), ca şi în cea a lui Sir George Mackenzie, *The science of herauldry*, (Edinburgh, 1680), care în plus considera heraldica drept o lecţie morală.

Dacă alţi autori atribuie origini imemoriale simbolului heraldic, ce ar data de la „Facerea Lumii" sau din timpul lui Noe, cum este cazul lui Wilson de la Colombière, în *Le vray théatre d'honneur et de la chevalerie*, (Paris, 1648), faptul în sine nu este decît o altă faţetă a problemei originilor simbolice ale însemnului heraldic. Apelînd la tradiţia biblică şi la autoritatea de necontestat dată de vechimea însemnelor existente încă din Antichitatea greco-romană sau şi mai devreme la caldeeni şi egipteni, autorii eludau întrebarea *de ce*? De ce prin excelenţă vulturul este simbol imperial iar leul al suveranităţii, de ce culorile şi metalele întruchipează virtuţi şi au conotaţii simbolice ş.a. Că răspunsul la toate aceste întrebări nu l-au putut da predecesorii noştri nu trebuie să ne mire pentru că nici noi cei de azi nu putem rezolva cu uşurinţă aceste probleme.

Aparent este uşor să înţelegem, folosind cunoştinţele acumulate în domeniul ştiinţelor naturale, ce anume din comportamentul biologic, real, al animalelor şi păsărilor, a impresionat pe oamenii aflaţi la începutul organizării societăţii şi i-a îndemnat să le atribuie anumite semnificaţii. Dar ne este greu să înţelegem mecanismul gîndirii „sălbatice" dacă nu ne oprim asupra mitului şi magiei ca forme de explicare a realităţii şi de acţiune asupra ei.[10] Forţele naturii odată divinizate trebuiau îmbunate, iar omul pentru a-şi asigura forţa şi curajul în lupta pentru existenţa zilnică şi-a născocit primii strămoşi şi a abordat întîiele însemne distinctive — totemurile. Cl. Levi-Strauss, în lucrarea *Le totémisme aujourd'hui*[11], explica acest mecanism prin nevoia inerentă omului, ca fiinţă socială, de a se ralia unei comunităţi. „Ca membru al unui clan lărgit — individul — îşi caută strămoşii comuni şi depărtaţi simbolizaţi de animale sacre ; ca membru al unui neam strămoşi mai apropiaţi, simbolizaţi de totemuri ; în sfîrşit ca individ, strămoşi personali care să îi poată explica destinul propriu şi care se pot manifesta faţă de el printr-un animal domestic sau prin vînat"[12].

Pe aceeaşi linie de explorare a gîndirii omului în epocile străvechi, Fox-Davies, considera că din credinţele ancestrale atributele magice, conferite unor animale, s-au perpetuat pînă în Antichitate, iar diferenţa esenţială între însemnele individuale şi familiale antice şi cele medievale constă, mai ales, în aspectul religios, mitico-magic, indisolubil legat de primele însemne[13]. Cercetări din ultimile două, trei decenii au demonstrat însă că acest sens mitico-magic nu dispare atît de uşor şi de rapid în Evul Mediu ; heraldica, lipsită de o simbolistică exclusiv religioasă, rămîne mai departe un limbaj figurat, structurat de o gîndire simbolică. Semnificaţia însemnelor urmează o cale proprie, dar momentul de formare al heraldicii, în secolul XII, este strîns legat de ermetismul esoteric al textelor alchimiştilor, ce a influenţat, deopotrivă, literatura, arta şi filozofia, reminiscenţe ale simbolului mitic-religios supravieţuind, chiar dacă savanţi ai ultimilor două secole nu îl mai recunoşteau. Renaşterea neopitagoriciană din secolele XII—XIII se exprima prin pătrunderea simbolismului esoteric în cultura feudală, fondul mitic ancestral dedublîndu-se a dat naştere heraldicii.

Că mediul socio-cultural al epocii, ideologia ei, exprimată cel mai plastic de codul etic cavaleresc, a influenţat şi apariţia heraldicii ni se pare un lucru de la sine înţeles. Acolo unde întreaga artă, literatură şi filozofie, întruchipa idealul moral, în varianta sa laică sau religioasă, heraldica, domeniu distinct al manifestărilor spirituale, nu putea scăpa acestor determinări, fiind după cum afirma M: Pastoureaux, un act „de cultură şi civilizaţie" general valabil întregii Europe occidentale [14], fără a avea o dată fixă de apariţie sau autori determinaţi. De aceea Goffredo Crllanlanza în *Genesi e storia del linguaggio blasonico* afirma : „l'araldica ebbe la cavaleria per autore, li bisognio per movente, il trofeo per scopo, il campo de battaglia per culla, l' armatura per campo, il simbolo per ausiliare, il creato per matteria, l'ideografia per concetto, il blasone per conseguenza. Il blasone non e l'araldica ma è l'illustrazione, come la mente non è l'anima, ma la manifestazione dell'anima. La parola è il mezzo per cui si manifestano l'una e l'altro, la mente e il blasone." [15]

Studiile cele mai ample şi erudite asupra originilor simbolice ale blazonului le găsim însă la Robert Viel, ce a publicat în 1972 o lucrare cu acelaşi titulu *Les origines symboliques du blason* în care erau reunite şi materiale apărute în perioada 1958—1965 în „Archivum Heraldicum". Fără a exagera importanţa acestei lucrări sau a îmbrăţişa în bloc, fără o privire critică toate elementele prezentate de autor, considerăm util să ne oprim asupra cîtorva ipoteze plauzibile, formulate de însuşi autorul în concluziile lucrării. El consideră că heraldica a adoptat în bloc fondul comun simbolic ancestral,[16] dar blazonul se naşte tocmai prin desacralizarea figurilor şi autonomizarea lor, prin scindarea între figuri şi substratul lor sacru [17]. Dacă în ceea ce priveşte cauzele naşterii armeriilor ele sînt eminamente sociale şi politice [18], originile şi fondul imagistic poartă la inceput întreaga încărcătură simbolică ancestrală. Pentru Europa centrală, mai ales pentru Ungaria, Viel citează părerea lui Szabolocz Vajay, potrivit căreia triburile maghiare nomade, desăvîrşindu-şi stratificarea socială tîrziu, preiau animalul totemic direct în armerii. Deşi semnificaţia dispare prin creştinare, simbolul rămîne [19].

Revenind la Europa occidentală pentru R. Viel curtea lui Henric al II-lea Plantagenet, precum şi cea a conţilor de Anjou, direct implicaţi în cruciade, este mediul socio-cultural ideal pe care îşi aplică cercetarea. Adăugăm că însuşi faptul că membrii familiei adoptaseră „genţiana" ca semn distinctiv, purtîndu-l permanent asupra lor, nu întîmplător la pălărie, dovedeşte din plin că fondul vechi al superstiţiilor legate de valoarea unor plante ca talisman nu se pierduse.

Corelînd apariţia heraldicii de literatura cavalerească, R. Viel conchidea că amîndouă reflectă în mod specific aceeaşi mentalitate şi ideologie. Mai mult analizînd „Emailul din Mans", placă tombală a lui Geoffroy Plantagenetul, tatăl lui Henric al II-lea, autorul consideră că nu avem de-a face cu o compoziţie pur heraldică ci cu o simbolistică mitico-religioasă. Pentru a face această demonstraţie, pantera, prezentă pe scut, este asimilată centrului celest această identificare fiind permisă din cauza conotaţiilor întîlnite în *Bestiarele* vremii, ca şi din cauza sensului etimologic al numelui acestui animal, ce cuprinde el însuşi înţelesul de animal total, „pan" şi „ther", după cum asemănarea dintre „pradus" (panteră în limba greacă) şi „pradesh" (paradis în limba sanscrită) i se pare autorului edificatoare pentru a argumenta de ce în Evul Mediu pantera era asociată cu un simbol totalizator. În ceea ce priveşte centrul scutului *(escarboucle)* în care este încrustată „piatra dragonului", din care porneau cele patru raze, conţinînd pătrate „animate", acesta este pentru Viel centrul terestru [20], considerînd că toată această compoziţie redă armonia dintre macrocosmos şi microcosmos, perfecta lor îmbinare [21]. Această ipoteză ne pare plauzibilă dacă ne gîndim că avem de-a face cu o placă tombală, pe care în mod curent se încrustau simboluri ale continuităţii şi veşniciei, trecerea din lumea materială în cea imaterială fiind un proces determinat, al existenţei ce nu înceta odată cu moartea. Compoziţia ar putea fi deci inspirată din ermetismul esoteric al alchimiştilor, prezent în cazul de faţă prin „piatra dragonului" — simbol al principiului vieţii [22], după cum îl găsim şi în dicţionarul lui Fred Gettings, *Dictionary of occult, hermetic and alchemical sigils*, (London, 1981).

În cazul tapiseriei de la Bayeux, R. Viel face demonstraţii asemănătoare pentru a convinge că însemnele prezente aici constituie linia de demarcaţie între heraldică şi simbol mitic [23]. Dragonul, swastica, şarpele şi corbul, figurate pe tapiserie, sînt analizate pe rînd cu funcţiile lor magice, venite din fondul celtic şi germanic, la fel de puternic încă atît la anglo-saxoni, cît mai ales la normanzi, în secolul al XI-lea.

Tot R. Viel, într-un articol mai vechi, apărut în „Archivum Heraldicum", demonstra perfecta legătură între simbolul mitic, preluat de heraldică, literatură şi ştiinţele oculte ale Evului Mediu. Studiul dedicat interpretării filozofico-simbolice a poemului *Parzival* al lui Wolfram von Eschenbach [24] este pe această linie un aport meritoriu.

În afara autorului citat, ce s-a ocupat numai de originile mitice ale însemnului heraldic, toate lucrările apărute în ultimii ani nu mai neagă aceste origini, chiar dacă nu se opresc cu prea multă insistenţă asupra lor.

Ottfried Neubecker, analizînd *vulturul, leul, figurile fantastice, patrupedele* [25] etc, enumeră pe scurt și străvechile conotații simbolice conferite acestor animale, altădată sacre. Giaccomo Bascapé insistă, într-una dintre cele mai recente lucrări [26], asupra acelorași conotații, iar Marcel Pastoureaux, deși refuză o filiație directă între vechile simboluri cu funcții magice și heraldice [27], este obligat totuși să recunoască faptul real că jumătate din armeriile medievale, ce nu sînt nici parlante, nici aluzive, nici alegorice sau simbolice, scapă posibilităților de interpretare, pentru că ele intră în domeniul mult mai puțin bătătorit al studiului mentalităților, a semnelor și simbolurilor [28]. Totodată, M. Pastoureaux, în lucrarea *Les Armoiries*, lansează și o întrebare, ce rămîne ca o viitoare pistă de cercetare : în ce măsură vechile simboluri erau accesibile tuturor sau numai celor inițiați : la acesta am adăuga noi și pe aceea dacă desacralizarea simbolului nu este cumva legată de pierderea sensului mitic, transformat în gîndirea omului modern în alegorie și fabulă plastică.

NOTE

[1] Em. Gévaert, *L'héraldique médievale, son language, son ésprit et ses applications*, Paris, f.a., p. 37.

[2] A. Rey, *Lecture du signe*, în *Récueil d'études medievales. Archeologie du signe*, Toronto, 1983, p. 34.

[3] H. Pirenne, G. Cohen, H. Focillon, *La civilisation Occidentale au moyen Âge*, Paris, 1935, p. 235.

[4] *A,Armorial dans lequel est sommairement compris tout ce qui dépend de la science du blason*, Paris, 1638, f. Aii.

[5] P. Ménstrier, *Nouvelle methode raisonnée du blason*, Lyon, 1770, p. 5.

[6] Prades, *Le trophée d'armes héraldiques*, Paris, 1659, p. 7.

[7] *L'Armorial...*, f. Aii.

[8] J. B. ou Puy Demportes, *Traité historiques et moral du blason, ouvrage remplie de recherches curieuses et instructives sur l'origine et les progres de cet art*, Amsterdam, Berlin, 1754, p. 10.

[9] *Ibidem*, p. 75—81.

[10] M. Eliade, *Aspecte ale mitului*, București, 1978, p. 100—104 și *De la Zamolxis la Genghis-Han*, București, 1980, p. 149, vezi și Al. Galus, *A biofunctional theory of religion*, în „Current of anthropology", Boston, oct. 1971.

[11] Claude Levi-Strauss, *Le Totemisme aujourd'hui*, Paris, 1972.

[12] *Ibidem*, p. 107.

[13] Fox Davies, *A complet guide to Heraldry*, London, 1968, p. 2—3.

[14] M. Pastoureaux, *L'origine des armoiries...*, în *The 14-th International Congres of Genealogical and Heraldic sciences*, Copenhaga, 1982, p. 242.

[15] H. Morini, *Araldica*, Firenze, 1929, p. 9.

[16] R. Viel, *Les origines symboliques du blason*, Paris, 1972, p. 166.

[17] *Ibidem*, p. 101.

[18] *Ibidem*, p. 102.

[19] Sz. Vajay, *L'héraldique Hongroise*, în „Archives Héraldiques Suisses", Lausanne, 1960, p. 2.

[20] *Ibidem*, p. 30—41.

[21] Idem, *Symbolisme des figures sur le bouclier de Geoffroy Plantagenet*, în „Archivum Heraldicum", nr. 2—3/1961, p. 19—20.

[22] Idem, *Les origines symboliques...*, p. 12.

[23] Idem, *La „Panthère héraldique" et le „Parzival" de Wolfram* d'Eschenbach, în „Arcivum Heraldicum", nr. 2—3/1962, p. 20—24.

[24] C. Neubecker, *e grand livre de l'héraldique; L'histoire, l'art et la science du blason*, Bruxelles, 1977, p. 110—112, 114—116, 124—127 squ.

[25] G. Bascapé, M. del Piazzo, L. Borgia, *Araldica publica e privata medievale e modern*, Roma, 1983, p. 243.

[26] M. Pastoureaux, *op. cit.*, p. 243—244.

[27] Idem, *Les Armoirics*, Louvain, 1979, p. 71—72.

[28] Ibidem, p. 72.

SIMPOZIONUL ȘTIINȚIFIC DEDICAT ANIVERSĂRII A 70 DE ANI DE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

În ziua de 1 decembrie 1988 a avut loc sub egida Facultății de istorie-filozofie a Universității din București, Academiei de științe sociale și politice, Secția de istorie și arheologie și Institutul de istorie „Nicolae Iorga" simpozionul științific consacrat aniversării a 70 de ani de la făurirea statului național unitar român. Au participat cadre didactice ale Facultății de istorie-filozofie, cercetători, studenți.

Prof. univ. dr. Gheorghe I. Ioniță, decanul Facultății de istorie-filozofie în Cuvîntul de deschidere *Unirea și Unitatea — supreme, istorice idealuri ale poporului român, magistral afirmate în memorabilul an 1918 și ridicate la cele mai înalte cote în anii Epocii Nicolae Ceaușescu* a relevat că la aniversarea marelui eveniment aducem un fierbinte omagiu maselor largi populare, militanților progresiști care au fost adevărații făuritori ai Marii Uniri de acum șapte decenii. Sînt evidențiate în continuare marile realizări obținute de poporul român pe drumul construcției socialiste, unitatea sa indestructibilă în jurul partidului, a secretarului său general. În anii glorioși ai epocii Nicolae Ceaușescu s-a afirmat puternic un spirit nou, o viziune profund științifică asupra procesului de transformări revoluționare care au loc în societatea românească pe baza cunoașterii temeinice a realităților, prin contactul nemijlocit cu făuritorii bunurilor materiale și spirituale, capacitatea de a privi cu deplină înțelegere marile probleme ridicate de viață.

O clarificare decisivă, așa cum s-a subliniat și la plenara comună a C.C. al P.C.R. și celorlalte organisme ale democrației muncitorești-revoluționare din 28—30 noiembrie 1988, a înregistrat odată cu Congresul al IX-lea al partidului strategia dezvoltării economice a României de cînd printr-o politică consecventă de investiții au fost ridicate mari obiective industriale, ceea ce a permis dezvoltarea și amplasarea rațională a forțelor de producție pe întreg cuprinsul țării, deci dezvoltarea echilibrată și armonioasă a tuturor județelor.

Sînt redate orizonturile noi decise de Congresul al IX-lea în sfera activității internaționale a partidului și statului nostru, conceptul de independență și suveranitate elaborat de secretarul general al partidului care a stat și stă la baza raporturilor de înțelegere și colaborare dintre state, evoluției întregului climat al vieții internaționale actuale.

În comunicarea lui Eugen Denize, cercetător științific intitulată *Dacia românească în evul mediu* sînt abordate două aspecte principale. În primul rînd evoluția sub aspect politic a Daciei românești de la Iancu de Hunedoara la Mihai Viteazul, evoluție care a marcat trecerea de la forme de tip feudal la forme moderne de organizare statală. În al doilea rînd valoarea Daciei românești ca element al luptei de independență împotriva tendințelor expansioniste ale marilor puteri vecine camuflate sub intențiile de reconstituire a fostului stat dacic.

Ideea unității românilor în gîndirea generației pașoptiste a fost tema comunicării cercetătorului științific principal dr. Georgeta Penelea. Autoarea prezintă acest concept dominant al revoluției relevat de actele programatice, corespondența revoluționară, memorii către diferite cabinete europene. Un loc aparte l-a ocupat această ideie în opera acelei personalități de excepție care a fost pentru români Nicolae Bălcescu. Acesta considera că înfăptuirea unității statale este sarcina de căpătîi a generației următoare. În ciuda faptului că din motive politice nu s-a putut pune totdeauna explicit problema unității românilor de pe întreg teritoriul locuit de ei întreaga literatură politică generată de evenimentele revoluționare e străbătută de credința că numai înfăptuirea acestui țel putea transforma România într-un factor decisiv în sud-estul continentului.

După ce s-au reamintit condițiile în care a apărut și s-a dezvoltat presa politică din România, cercetătorul științific Grigore Chiriță în comunicarea *Lupta națională a românilor din Transilvania reflectată în presa din România* relevă rolul ei important în dezbaterea problemelor unității național-statale românești insistîndu-se asupra modului cum au fost cunoscute și susținute de publicațiile politice de dincoace de Carpați lupta românilor transilvăneni în două momente de vîrf, fiecare reprezentativ în felul lui și anume împotriva înfăptuirii în 1867 a pactului dualist și mișcarea memorandistă. Reproducînd atît fragmente din articole apărute în

presă nerelevate încă de istoriografie cît și informații inedite extrase din arhiva prof. Victor Slăvescu privitoare la conlucrarea dintre redacțiile „Tribuna" din Sibiu și „Voința națională" din București, autorul a conchis că toate materialele înfățișate au un conținut asemănător: respingerea politicii reacționare a cercurilor guvernante austro-ungare și un mesaj identic: afirmarea solidarității active pe toate căile și prin toate mijloacele, cu rezistența românilor de peste munți, cu lupta lor pentru cercetarea drepturilor naționale.

În comunicarea cercetătorului principal dr. Mircea Iosa, *Ideea unității naționale în viața politică a României la începutul secolului al XX-lea* se subliniază importanța manifestărilor cultural-naționale dedicate unității tuturor fiilor țării care au culminat cu serbările din mai 1906 organizate în țară, în cadrul acestora rolul hotărîtor avîndu-l „Liga Culturală", al cărui animator era Nicolae Iorga. O însemnătate deosebită l-au avut relațiile și contactele permanente dintre conducători ai partidelor politice (Ion I. C. Brătianu, Take Ionescu, N. Filipescu, N. Lahovari, Al. Marghiloman ș.a.) cu fruntași ai luptei din Transilvania pentru eliberarea națională (Alex. Vaida-Voievod, Teodor Mihali, Vasile Lucaciu, Ion Mihu ș.a.) sprijinul moral și financiar acordat Partidului Național Român în alegeri. S-a relevat totodată, prezența și participarea activă a reprezentanților românilor din Transilvania (Vasile Lucaciu, Octavian Goga ș.a.) la manifestațiile și demonstrațiile organizate de „Liga Culturală", de „Acțiunea națională", de „Federația unionistă" în afirmarea unității naționale. Comunicarea s-a referit la reorientarea politicii externe a României, inclusiv la apropierea de Antantă și la intrarea țării în război, marcînd faptul că angajarea țării în conflictul mondial avea în vedere tocmai împlinirea aspirațiilor seculare: făurirea statului național unitar român.

În comunicarea *Revoluția din 1918 în provinciile monarhiei habsburgice. Preluarea puterii de către noile organe naționale* de conf. univ. dr. Gheorghe N. Căzan s-a evidențiat faptul că anul 1918 a marcat intensificarea acțiunilor clasei muncitoare, a popoarelor asuprite împotriva despotismului, pentru democrație, pace și pîine. În acest cadru au fost evocate greva generală din ianuarie 1918, avînd ca cerință principală încheierea grabnică a păcii, răscoala marinarilor din flota austro-ungară, răscoalele soldaților slovaci, sloveni, cehi ș.a. în primăvara anului 1918. O afirmare puternică a cerințelor națiunilor asuprite din Austro-Ungaria l-a prilejuit Congresul de la Roma în aprilie 1918. Se evidențiază activitatea diplomației române, a patrioților români în străinătate, colaborarea cu reprezentanții celorlalte națiuni asuprite. În vara și toamna anului 1918 s-au creat în toate provinciile monarhiei habsburgice organe naționale care s-au pronunțat pentru autodeterminarea popoarelor. Acest lucru s-a înfăptuit în condițiile înfrîngerii militare a Puterilor Centrale și a declanșării revoluției în toate provinciile fostului imperiu.

Conf. univ. dr. Ioan Scurtu în comunicarea sa *Marea Unire din 1918 și consecințele ei pentru evoluția istorică a poporului român* a pus în evidență faptul că în virtutea dreptului popoarelor la autodeterminare masele populare din Basarabia, Bucovina și Transilvania au înlăturat vechile autorități asupritoare, au creat o armată proprie menită să le apere noile cuceriri, au luat parte într-o atmosferă de mare entuziasm la alegerea deputaților pentru adunările naționale de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, au participat cu sutele de mii la aceste adunări plebiscitare exprimîndu-și dorința de a se uni, de a făuri o Românie nouă, liberă și independentă. Marea Unire a deschis noi și ample perspective de ascensiune a poporului român pe scara istoriei: s-a realizat cadrul statal pentru dezvoltarea mai puternică a forțelor de producție, s-a înregistrat o modernizare a structurilor politico-statale, a crescut rolul învățămîntului, științei și culturii în ansamblul societății românești.

Comunicarea *Parlamentului României întregite* prezentată de lector univ. dr. Maria Totu se referă la convocarea și activitatea acestui prim for al României de după 1 decembrie 1918. Parlamentul a fost convocat pe baza votului universal, el întrunind reprezentanții tuturor claselor, păturilor și partidelor politice ale vremii. Înaltul for legislativ, care întrunea și pe reprezentanții minorităților naționale a aprobat cu unanimitate de voturi actele Unirii. În fața lui s-a prezentat de asemenea, un vast program de reforme cu un caracter democratic ce a stat la baza activității viitoare a Constituante.

După ce a relevat rolul făuririi statului național unitar în creșterea potențialului economic al țării și dezvoltarea forțelor de producție, comunicarea *Dezvoltarea susținută și intensivă a economiei naționale și creșterea potențialului economic al României socialiste — baza unității și independenței sale naționale* a prof. univ. dr. Gheorghe Crețoiu a analizat transformările revoluționare care au avut loc în anii construcției socialiste ce au transformat România într-o țară industrial-agrară. Totodată s-a relevat raportul dintre dezvoltarea și modernizarea bazei tehnico-materiale a societății și întărirea suveranității și independenței naționale, precum și coordonatele procesului de transformare a României într-o țară socialistă mediu dezvoltată.

Conf. univ. dr. Aculin Cazacu în comunicarea *Unitatea socialistă a poporului nostru: premise istorice și perspective* relevă caracterul legic necesar al înfăptuirii Marii Uniri de la 1 decembrie 1918, în centrul căruia s-a aflat forța activă a poporului nostru, conștiința unității sale de neam. Crearea cadrului instituțional suprastructural al unității întregea un proces istoric

devenit ireversibil. Făurită într-o perioadă dificilă unitatea statal-națională a românilor a avut consecințe însemnate în stimularea acțiunii forțelor populare pentru continua întărire a unității. După 1944 și îndeosebi după 1948 procesul consolidării unității a căpătat atribute noi de tip socialist, un fundament economic specific corelîndu-se cu întregul proces revoluționar din țara noastră. Noile atribute ale unității decurg din impactul exercitat de dezvoltarea intensivă, din omogenizarea crescîndă a societății noastre. Se conturează în perspectivă, procesul formării poporului unic muncitor, sinteză istorică a unității socialiste a poporului și omogenizării structurilor sociale. Se subliniază că unitatea socialistă a poporului nostru se exprimă ca forța motrice umană a progresului multilateral al țării, ca factor activ al trecerii la stadiul mediu de dezvoltare și al înfăptuirii programelor de largă perspectivă elaborate de Partidul Comunist Român.

Încheind simpozionul științific dedicat aniversării a 70 de ani de la Marea Unire din 1918, prof. univ. dr. Gheorghe I. Ioniță a mulțumit celor care au pregătit și susținut interesantele comunicări și tuturor participanților, cadre didactice, cercetători și studenți relevînd că organizatorii acestei manifestări științifice au ținut ca ea să se desfășoare în ziua de 1 decembrie, ziua Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia.

Ion Apostol

SIMPOZION ȘTIINȚIFIC CONSACRAT MARII UNIRI DIN 1 DECEMBRIE 1918

În ziua de 30 noiembrie 1988 Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al județului Hunedoara în colaborare cu Muzeul Județean Hunedoara și Filiala Arhivelor Statului Hunedoara a organizat la Deva un simpozion științific cu tema *70 de ani de la făurirea statului național unitar român.*

Lucrările simpozionului desfășurate în sala festivă a Palatului Culturii din localitate la care a participat un mare număr de activiști, secretari cu propaganda și secretari U.T.C., profesori de științe sociale, economiști, ingineri, muzeografi, arhiviști, au fost conduse de Constantin Nelega, vicepreședinte al Comitetului de Cultură și Educație Socialistă al județului Hunedoara care a evocat în cuvîntul său importanța sărbătoririi acestui eveniment istoric în condițiile construirii socialismului în țara noastră. În continuare au fost expuse următoarele comunicări : Octavian Miriștean, șef de Secție la Comitetul Județean Hunedoara al P.C.R., *Opera secretarului general al partidului tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu privire la făurirea statului național unitar român în anul 1918;* Constantin Purcilean, directorul Cabinetului Județean pentru activitatea ideologică și politico-educativă, *Făurirea statului unitar în 1918— încununarea aspirațiilor de veacuri ale poporului român pentru unitate, piatră de hotar în dezvoltarea națiunii române pe drumul progresului și civilizației;* dr. Constantin Șerban, cercetător științific principal la Institutul de istorie „Nicolae Iorga" București, *Tendințe de unitate politică a țării lor române în secolele XVII —XVIII;* Ioan Frățilă, director Filiala Arhivelor Statului Hunedoara, *Din lupta românilor hunedoreni pentru drepturi naționale în perioada dualismului austro-ungar;* dr. Alexandru Porteanu, cercetător științific principal la Institutul de istorie „N. Iorga" București, *Partidul Național Român factor de seamă în realizarea Unirii din 1918;* Ștefan Hurmuzache, Șeful serviciului Arhive administrative, culturale, feudale la Direcția Generală a Arhivelor Statului București, *Documente externe privind unitatea și continuitatea românilor în spațiul carpato-danubiano-pontic, lupta transilvănenilor pentru eliberare și unitate națională;* Rodica Andruș muzeograf principal Muzeul Județean Hunedoara, Deva, *Hunedorenii și marea Unire;* dr. Mircea Valea, muzeograf principal, coordonator Muzeul Județean Hunedoara, Deva; *Recunoașterea internațională a unui drept istoric;* Mihai Zahariade, cercetător științific, Centrul de Studii și cercetări de Istorie și Teorie Militară, București, *Unitatea de monolit a întregii națiuni în jurul P.C.R., al secretarului său general tovarășul Nicolae Ceaușescu, forța motrice a făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate.*

În comunicările prezentate s-a făcut o profundă analiză a luptei poporului român pentru libertate, unitate și independență națională așa cum se reflectă în concepția și în opera social-politică a tovarășului Nicolae Ceaușescu, unde de pe poziții științifice sînt abordate în mod creator în concordanță cu legitățile dezvoltării economice și sociale cu principiile materialismului dialectic și istoric, realitățile societății românești din antichitate pînă în zilele noastre. De asemenea s-a relevat faptul că în ideea de unitate, ce străbate ca un fir roșu întreaga istorie a României aflăm pe toți fii patriei noastre uniți în jurul P.C.R., forța politică conducătoare a

întregii societăţi, al secretarului general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu în procesul făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate.

Făcîndu-se apoi o incursiune în trecutul de luptă al poporului român pentru aceleaşi idealuri de libertate şi unitate s-a arătat în alte expuneri cum ideea de unitate politică a românilor a existat în conştiinţa contemporanilor nu numai din epoca modernă ci şi a acelora din evul mediu cînd în mai multe rînduri a fost realizată unitatea celor trei ţări române după 1600 pe calea constituirii statului confederativ în condiţiile menţinerii autonomiei lor faţă de Imperiile vecine, otoman şi habsburgic. Tot atît de interesantă a fost şi expunerea prin intermediul căreia au fost aduse la cunoştinţa auditoriului valoroase documente inedite din arhivele S.U.A. pe baza cărora s-a putut afla imaginea existentă dincolo de Ocean în perioada lucrărilor Conferinţei de pace de la Paris, după 1918 cu privire la istoria poporului român de-a lungul secolelor şi în special la istoria Transilvaniei pe timpul stăpînirii dualismului austro-ungar.

O preocupare deosebită s-a constatat la unii vorbitori de a aborda în comunicările lor probleme legate de istoria Transilvaniei în secolul XIX. Aşa de ex. în legătură cu activitatea Partidului Naţional Român, cu lupta acestuia pentru făurirea Marii Uniri din 1918 s-a analizat programul său care cuprindea revendicările românilor dar şi memoriile adresate Curţii din Viena, cel mai important fiind acela din 1892 considerat de contemporanii din întreaga Europă cel mai deosebit eveniment din viaţa politică a Transilvaniei. A mai fost evocat apoi şi rolul pe care l-a avut în acestă luptă ziarul „Tribuna" din Sibiu, „Românul" din Arad, „Drapelul" din Lugoj prin intermediul cărora au fost mobilizate masele populare de la sate şi oraşe pentru pregătirea marelui act al Unirii din 1918. În contextul aceloraşi preocupări unii vorbitori au prezentat documente inedite privind lupta românilor din Transilvania împotriva înglobării acestei provincii istorice la Ungaria, şi lichidarea autonomiei sale, împotriva desfiinţării şcolilor româneşti, împotriva marilor discriminări cu caracter naţional în administraţie, împotriva justiţiei părtinitoare menită să excludă din viaţa politică naţiunea română covîrşitoare ca număr în Transilvania. Cum era şi firesc în unele comunicări s-a prezentat participarea în masă a românilor hunedoreni la lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri din 1918, aportul lor la mobilizarea ţărănimii şi orăşenimii în număr de peste 30.000 pentru a participa în fosta capitală a principatului Transilvaniei la Alba Iulia în ziua cea mare unde într-un singur glas românii din întregul spaţiu carpato-danubiano-pontic au votat unirea Transilvaniei cu România. De asemenea a atras atenţia în mod deosebit comunicarea prin care s-a prezentat poziţia statelor beligerante din primul război mondial faţă de dreptul legitim al poporului român la desăvîrşirea unităţii sale statale prin Marea adunare de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, act istoric recunoscut pe baza tratatelor de pace de la Versailles, Trianon, Neuilly-sur-Seine, Saint-Germain-en-Laye şi Sèvres din anii 1919—1920. Tot pe baza comunicărilor prezentate s-a subliniat faptul că dezvoltarea continuă a patriei noastre prin munca creatoare a fiilor ei din toate generaţiile constituie un profund omagiu adus făuritorilor unirii, independenţei, Marii Uniri care au creat România modernă şi contemporană, iar de către actuala generaţie România socialistă stat unitar, suveran şi deplin stăpîn pe destinul său.

Constantin Şerban

MANIFESTĂRI ŞTIINŢIFICE DEDICATE MARII UNIRI DIN 1918, ORGANIZATE LA LUGOJ, NĂDRAG, FĂGET

În întîmpinarea sărbătoririi Marii Uniri din 1918, Uniunea Generală a sindicatelor din România, Casa de cultură a sindicatelor din Lugoj, filiala din Lugoj a Societăţii de ştiinţe istorice, şi filiala, din aceeaşi localitate a Societăţii de ştiinţe filologice, au organizat, în ziua de 28 octombrie 1988, un simpozion pe tema : *Unitate, continuitate şi independenţă în istoria poporului român.* După cuvîntul de deschidere, rostit de Emanuel Brînduşoni, preşedintele Consiliului municipal al sindicatelor din Lugoj, au prezentat comunicări : Lelia Stîngă, profesor la Şcoala nr. 2, *Concepţia Partidului Comunist Român, a secretarului general, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, privind însemnătatea cunoaşterii trecutului de luptă al poporului român pentru unitate şi independenţă ;* Dan Popescu, profesor emerit, *Obîrşia poporului român şi a limbii române în opera lui Miron Costin „De neamul moldovenilor" ;* Lucreţiu Epure, locotenent-colonel şeful Casei Armate Lugoj, *Armata română, factor de unitate, apărare şi independenţă a statului român ;* Viorica Fleancu, profesor la Liceul „Coriolan Brediceanu", *Rolul ziarului „Drapelul" în ridicare a conştiinţei maselor populare bănăţene ;* Gheorghe Luchescu, profesor, preşedintele filialei din Lugoj, a Societăţii de ştiinţe filologice, *Participări lugojene la Marea Adunare Naţio-*

nală de la Alba Iulia; Rodica Ivan, profesor la Liceul agroindustrial, *Mărețul act de la 1 Decembrie 1918 reflectat în coloanele ziarului „Drapelul";* Constantin Diaconescu, profesor, secretar al filialei din Lugoj a Societății de științe istorice, *Semnificația istorică a Unirii Transilvaniei cu România.*

În zilele de 4—5 noiembrie 1918, Comitetul municipal Lugoj al Uniunii Tineretului Comunist, filiala din Lugoj a Societății de științe istorice, Casa Armatei din aceeași localitate, au organizat trei simpozioane, la Nădrag, Făget și Lugoj, pe tema: *70 de ani de la făurirea statului național unitar român.* Organizatorii au invitat ca, împreună cu profesori și activiști pe plan cultural-ideologic din localitățile respective, să prezinte comunicări profesori, cercetători științifici și publiciști de la Academia de studii social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., Universitatea din București, Societatea de științe istorice din Republica Socialistă România.

Simpozionul de la Nădrag a avut loc în dimineața zilei de 4 noiembrie. Lucrările au fost deschise de Victor Negrea, primarul comunei. Au luat cuvîntul: Constantin Mocanu, conferențiar la Academia de studii social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., vicepreședinte al filialei din București a Societății de științe istorice, *Rădăcinile istorice ale Marii Uniri din 1918;* Ioan Șendrulescu, lector universitar, secretar al Societății de științe istorice, *Activitatea politică desfășurată de români în deceniile anterioare Unirii din 1918;* Ion Spălățelu, conferențiar și șef de catedră la Academia de Studii social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., *Marea Unire din 1918 — rezultat remarcabil al voinței întregului popor român;* Ioan Scurtu, conferențiar la Universitatea din București, *Importanța Unirii din 1918 întruchipată de noua treaptă de progres istoric din perioada interbelică;* Gheorghe I. Ioniță, profesor și decan al facultății de istorie și filosofie a Universității din București, *Semnificația Marii Uniri din 1918, în lumina concepției actuale despre istoria patriei promovată de Partidul Comunist Român, de secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu;* Dan Popescu, profesor emerit, președintele filialei din Lugoj a Societății de științe istorice, *Contribuția oamenilor muncii din Nădrag la lupta revoluționară și pentru unirea Banatului cu România.*

Simpozionul de la Făget a avut loc în după-amiaza aceleiași zile, 4 noiembrie. Lucrările au fost deschise de Ioan Olteanu, primarul comunei. Au luat cuvîntul, pe aceleași teme, ca la Nădrag: Constantin Mocanu, Ion Șendrulescu, Ion Spălățelu, Ioan Scurtu, Gheorghe I. Ioniță.

Un simpozion mai amplu a avut loc, a doua zi, 5 noiembrie, la Lugoj. Au prezentat comunicări: Margareta Miron, prim-secretar al Comitetului municipal Lugoj al U.T.C., *Concepția Partidului Comunist Român, a secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu privire la rolul istoriei în educarea revoluționar-patriotică a tinerei generații;* Gheorghe I. Ioniță, decanul facultății de istorie și filosofie a Universității din București, directorul Institutului de studii sud-est europene, *Permanența luptei poporului român pentru unitate statală și națională, reflectată în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu,* Ion Spălățelu, șeful catedrei de Istoria României de la Academia de studii social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., *Ziarul „Românul" și Marea Unire din 1918;* Constantin Mocanu, Academia de Studii Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., vicepreședinte al filialei din București a Societății de științe istorice, *Făurirea statului național unitar român în contextul Europei centrale și sud-estice;* Ioan Șendrulescu, secretarul Societății de științe istorice, *Contribuția lui Ștefan Cicio Pop la Marea Unire din 1918;* Dan Popescu, președintele filialei din Lugoj a Societății de științe istorice, *Contribuția bănățenilor la lupta pentru realizarea dezideratului de veacuri al poporului nostru, făurirea statului național unitar român;* Lucrețiu Epure, șeful Casei Armate din Lugoj, *Soldatul român — erou legendar al luptei pentru unitate statală și independență națională;* Ioan Scurtu, Universitatea din București, *Consolidarea statului național unitar român, în concepția președintelui Republicii Socialiste România, secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu;* Elena Lazăr, directorul Cabinetului municipal Lugoj pentru activitatea ideologică și politico-educativă, *Județul Timiș, pe coordonatele dezvoltării multilaterale în anii construcției socialiste.*

După amiază participanții cu referate și comunicări științifice au vizionat unități industriale, obiective istorice și culturale din Lugoj; ei au mers, de asemenea, în zona localității Tăbia, așezată pe locul anticei Tapae unde în două rînduri au avut loc semnificative confruntări militare între daci și romani.

Constantin Mocanu

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE ÎN U.R.S.S.

În cadrul acordurilor interacademice, în perioada 6—27 mai 1988 am efectuat un stagiu de documentare la Moscova la Institutul de Slavistică și Balcanistică al Academiei de Științe a U.R.S.S. Tema de cercetare au reprezentat-o structurile sociale medievale din Țara Românească, Moldova și Rusia în secolele XIV—XVII.

În timpul programului științific, o atenție deosebită s-a acordat stabilirii contactelor cu specialiștii sovietici. În cadrul vizitelor la Institutul de Slavistică și Balcanistică am fost primită și am purtat discuții cu V. I. Vinogradov, Lidia Semionova, Tatiana Pokivailova, Boris Flores ș.a. Ni s-a oferit astfel prilejul de a lua cunoștință de principalele lor preocupări.

În domeniul medievisticii, cele mai importante eforturi sînt îndreptate în vederea pregătirii și editării corpusului de izvoare bizantine. Este, în momentul de față, cea mai de seamă lucrare a Institutului pentru realizarea ei fiind mobilizate forțele de specialitate necesare.

Din convorbirile cu colegii sovietici am înțeles că preocupările istoriografiei lor, în domeniul istoriei sociale, s-au îndreptat mai puțin spre cunoașterea structurii și evoluției boierimii ruse în secolele XIV—XVII, cît, mai ales, a țărănimii și a altor categorii sociale. Studii mai vechi din prima parte a secolului al XX-lea, tratează unele aspecte mai ales politico-evenimențiale, referitoare la această clasă socială.

De o atenție deosebită s-a bucurat, din partea istoricilor, mai cu seamă aristocrația din vremea lui Petru I și a Ecaterinei a II-a. O monografie însă despre evoluția acestei clase sociale de-a lungul întregului ev mediu nu a fost elaborată.

De asemenea, interesîndu-mă dacă există preocupări în alte direcții de investigare, cum ar fi, de exemplu, istoria mentalităților am fost informată că, deocamdată, astfel de teme de cercetare nu stau în atenția lor.

Deoarece m-am aflat pentru prima dată la Moscova am cercetat la Biblioteca „V. I. Lenin" și INION fondurile de carte, pe teme majore, extrăgîndu-mi și cercetînd o amplă bibliografie de specialitate de carte rusă și străină (mai cu seamă apariții recente care nu au intrat încă în bibliotecile noastre atît pentru subiectul la care lucrez acum cît și pentru teme mai largi ce-mi stau în atenție (ex. : istoria mentalităților și filosofia istoriei).

Programul științific ce ne-a fost stabilit a inclus și o colaborare cu Institutul de Limbă Rusă al Academiei de Științe a U.R.S.S. pentru o temă privind cercetarea comparativă a intonației diferitelor limbi din sud-estul Europei. Sub îndrumarea filologului Tatiana Nikolaevna Mihailovna la 16 mai am făcut la acest institut cîteva înregistrări cu fragmente de texte din Arghezi și Miorița.

În timpul șederii la Moscova am vizitat importante centre politice și culturale, Zagorsk, Vladimir și Suzdal, înlesnindu-ne astfel cunoașterea nemijlocită a valorilor spirituale și artistice ale Rusiei medievale. Pentru noi, ca medieviști, această călătorie de documentare a fost interesantă și utilă, sub aspect profesional.

Iolanda Țighiliu

CARTEA ROMÂNEASCĂ ŞI STRĂINĂ DE ISTORIE

IOAN LUPAŞ, *Din istoria Transilvaniei*, Ediţie îngrijită, note şi comentarii de Marina Vlasiu, Cuvînt înainte de Florin Constantiniu, Edit. Eminescu, Bucureşti, 1988, 414 p.

În cadrul vastei activităţi de valorificare a moştenirii cultural-ştiinţifice din trecut, anul celei de a 70-a aniversări a încheierii procesului de formare a statului naţional unitar român a înscris reintrarea în circuitul ştiinţific, în veşmînt nou, a unei serii întregi de lucrări valoroase. Între ele semnalez, pentru moment, lucrarea lui Ioan Lupaş, *Din istoria Transilvaniei*, apariţie editorială exemplară, la care şi-au dat concursul un mare editor (Valeriu Râpeanu), un îngrijitor de ediţie, profund cunoscător al operei lui Ioan Lupaş (Marina Vlasiu) şi un reprezentativ istoric al generaţiei actuale (Florin Constantiniu).

Din istoria Transilvaniei concentrează studii ale lui Ioan Lupaş în jurul a două aspecte fundamentale din istoria ţării româneşti intracarpatice: social-instituţional şi cultural. Pentru primul aspect remarcăm că este meritul lui Ioan Lupaş de a fi stabilit el, cel dintîi, o periodizare a evoluţiei constituţionale a Transilvaniei, care-şi păstrează valabilitatea şi azi. După o primă fază de *preistorie sau protoistorie transilvană*—faza Daciei antice, a Daciei romane şi a destinului acesteia în timpul migraţiei „barbarilor"—autorul distinge *faza ducatelor şi a voievodatului transilvan (sec. IX—XVI)*. Existenţa pe teritoriul Daciei antice a populaţiei romanice sedentare, organizată este atestată de prin secolul al IX-lea în mărturii scrise (bizantine, ruseşti, germane, turceşti şi mai apoi şi maghiare) sub numele de *Vlahi*, *Blasi*, *Volohi*, *Wallachen*, *Oláh*. Notarul anonim (sau Anonymus) al regelui maghiar Bela, menţiona în Transilvania trei ducate (voievodate) ale românilor, care au avut a se lupta cu maghiarii în expansiunea acestora dinspre Panonia spre răsărit. Formaţiuni politice similare româneşti au fost mai multe decît cele pomerite de Anonymus. Ele nu au fost cuprinse în naraţiunea cronicarului anonim, pentru că nu au intrat în raza de atingere cu triburile maghiare din perioada primelor pătrunderi maghiare în Transilvania.

Fiind în număr restrîns, maghiarii, nu au putut impune administraţia lor în toată Transilvania. Aceasta nu a depăşit linia văii Mureşului şi a Tîrnavelor. Peste această linie, lîngă formaţiunile autohtone ale românilor se vor juxtapune secuii şi saşii, aşezaţi sau colonizaţi acolo în secolele XII—XIII. Istoricul maghiar Eckhart Ferenc (*Storia della nazione ungherese*, Milano, 1929, p. 37) arăta că maghiarii nu au putut popula în întregime nici măcar teritoriul care avea să formeze Ungaria. Cu atît mai puţin s-au putut impune în Transilvania. A fost aşadar în firea lucrurilor ca ei să păstreze forma de organizare — tradiţională, românească — pe care au găsit-o la venire. Termenul de *voievod*, care la alte popoare est-europene se întîlneşte cu sensul de dregător minor, la români a însemnat în deosebi *căpetenia supremă*: voievod al Transilvaniei, voievod al Moldovei, voievod al Ţării Româneşti. În toate aceste trei cazuri, voievodul a concentrat în mîinile sale atributele militare, administrative şi judiciare ale statului. În Transilvania, el dispunea de o autoritate completă, ca şi la sud şi est de Carpaţi, cu deosebirea că nu se intitula „singur stăpînitor". Depindea de coroana Ungariei, fără însă ca această dependenţă să fi influenţat fondul autonom al organizaţiei voievodale.

Fazei voievodale i-a urmat în secolul al XVI-lea *faza principatului şi din secolul al XVIII-lea a marelui principat transilvan*. Expansiunea otomană spre centrul Europei în secolul al XVI-lea a dus la înfrîngerea Ungariei la Mohács (1526) şi la dezmembrarea regatului ungar. Ocuparea Budei (1541) la rîndul său a marcat transformarea Ungariei centrale şi meridionale în paşalîc, Ungaria de nord-vest rămînînd sub stăpînirea habsburgică. *Principatul transilvan*—înglobînd o vreme şi Banatul împreună cu aşa numitele *Partium* (Crişana şi Maramureşul) — a intrat în suzeranitatea Porţii otomane. În noile relaţii create, statutul de autonomie recunoscut Transilvaniei a asimilat ca tratatment Principatul transilvan principatelor Moldova şi Ţara Românească, pe o perioadă de mai bine de un secol şi jumătate, pînă cînd, la sfîrşitul secolului al XVII-lea, prin respingerea turcilor din Europa Centrală, locul lor, atît în Ungaria, cît şi în Transilvania a fost luat de imperiul habsburgic.

Conceptul de *Dacia*, readus în scrieri de către cărturarii epocii renascentiste a influenţat în aceeaşi vreme şi ideea alianţei între cele trei ţări româneşti, pentru eliberarea de sub dominaţia otomană. De la alianţă, pasul următor a fost confederarea, iar prin unirea temporară a Transilvaniei, Moldovei şi Ţării Româneşti, realizată la 1600 de către Mihai Viteazul, ideea

„Revista de istorie", tom 42, nr. 2, p. 205—213, 1989

reconstituirii Daciei (*Restitutio Daciae*) sub o singură conducere a prins conţinut, transformîndu-se treptat în însuşi simbolul unităţii naţionale române. Opera politică a lui Mihai Viteazul, de *restitutor Daciae*, a răscolit adînc şi durabil sentimentul de solidaritate şi apoi conştiinţă naţională a românilor, dînd sens şi conţinut luptei politice de unitate şi independenţă, în egală măsură de o parte şi de alta a Carpaţilor. În timpul cîrmuirii Mariei Tereza Transilvania a fost ridicată la rangul de *Mare Principat* (1765).

În ciuda recunoaşterii caracterului covîrşitor românesc al populaţiei Marelui Principat transilvan (*Transilvania fere ex integro Valahica*), Curtea imperială de la Viena a făcut prea puţin pentru ameliorarea statutului social şi naţional al românilor. La revendicările româneşti — înaintate de episcopul Inochentie Micu (1728—1751), ca şi la marele memoriu din 1791 (*Supplex Libellus Valahorum*) răspunsurile, chiar cînd ar fi putut să fie bine intenţionate, au fost contracarate de influenţa puternică a Dietei nobiliare maghiare din Transilvania. La fel şi în 1784, răscoala cea mare a ţăranilor români a fost înăbuşită în sînge. La 1848, programul şi obiectivele de emancipare naţională a românilor din Transilvania au fost nesocotite de partea habsburgică şi zădărnicite de nobilimea maghiară.

În 1867, în urma Compromisului austro-ungar, Transilvania a fost supusă stăpînirii directe de la Budapesta, anulîndu-se seculara autonomie a ei, statutul pe care-l avea de individualitate istorico-politică. Este de reţinut prin urmare, faptul că Transilvania nu a fost parte integrantă a Ungariei decît în anii dualismului austro-ungar: 1867—1918.

În formula dualistă a Monarhiei, guvernul de la Budapesta s-a axat de la început pe principiul Ungariei uninaţionale, oficializînd politica de asimilare, prin maghiarizare. Nici un guvern maghiar nu a mai considerat Ungaria decît prin prisma supremaţiei maghiare.

În lupta pentru înlăturarea tiraniei maghiare, pentru afirmarea propriei naţionalităţi prin educaţie şi cultură, din rîndul românilor din Transilvania s-au impus figuri de seamă de cărturari, care au format şi îndrumat opinia publică spre înalta înţelegere a sacrificiilor necontenite pentru împlinirea idealului naţional. Unora dintre aceşti eroi jertfitori ai condeiului, ai muncii fără preced şi ai perseverenţei le-a închinat Ioan Lupaş pagini memorabile, pe care le recitim cu profit în cartea sa, nou apărută.

Şi dacă puterea unui popor vine şi din conştiinţa despre oamenii aleşi pe care i-a avut şi-i are, ca şi din cultul acestora, marii antemergători ai energicului act din 1918 al naţiunii noastre — între numele lor fiind şi cel al lui Ioan Lupaş — fac parte din existenţa noastră actuală şi dau forţă mersului nostru înainte.

Ştefan Ştefănescu

LIVIU BOAR, *Îndrumător în Arhivele Statului judeţul Harghita*, D.G.A.S., Bucureşti, 1988, 192 p.

De-a lungul rodnicei activităţi publicistice a Direcţiei Generale a Arhivelor Statului, veche şi prestigioasă instituţie ştiinţifică, au fost publicate o serie de instrumente de informare ştiinţifică, indispensabile cercetătorului de astăzi al fenomenului istoric. În acest context se înscrie si recenta lucrare ştiinţifică, rod al muncii sîrguincioase şi competente a cercetătorului Liviu Boar, directorul Filialei Harghita a Arhivelor Statului.

Prin menirea lor, îndrumătoarele arhivistice nu au caracter normativ, ele sînt instrumente de informare descriptive, reflectînd atît structurile instituţionale ale creatorilor de fonduri arhivistice, cît şi anumite practici arhivistice ce au impus de-a lungul timpului diverse sisteme de ordonare a documentelor [1].

Lucrarea debutează cu o Introducere, în care autorul motivează opţiunea pentru această lucrare, scoţînd în relief importanţa documentar istorică a bogatului fond al arhivelor harghitene „Documentul istoric, în accepţiunea de astăzi a cuvîntului, — se arată în Introducere — ni s-a transmis fie sub forma solemnă a diplomelor emise din marile cancelarii voievodale, princiare, regale sau imperiale, purtînd alese semne de validare, materializate în sigilii artistic gravate, semnături celebre şi măiestrite, miniaturi şi iniţiale bogat ornamentate, scrise pe foi de pergament, fie sub forma filei simple de hîrtie, produsă în mori celebre din Europa sau la cele înfiinţate în diverse colţuri ale ţării, de către meşteri locali pricepuţi".

D ntre fondurile prezentate în *Îndrumător* se remarcă în mod deosebit pentru vechimea şi importanţa documentar-istorică, cele create de către fostele scaune Ciuc, Giurgeu şi Caşin. Atestate documentar la finele secolului al XIV-lea, scaunele au jucat un deosebit rol în viaţa economică, socială şi politică a sud-estului Transilvaniei, mai ales prin prisma legăturilor eco-

nomice stabilite cu Moldova, prin cele două căi de comunicaţii, trecătorile Ghimeş şi Tulgheş, unde funcţionau puncte vamale (tricesime). Se remarcă de asemenea documentele care reflectă puternicul ecou al Revoluţiei de la 1821 condusă de către Tudor Vladimirescu în Transilvania, dar mai cu seamă în scaunele de graniţă Ciuc, Giurgeu şi Caşin [2].

Dintre diversele aspecte oglindite de documentele create de către fostele scaune, se remarcă cele referitoare la exploatarea şi comercializarea apei minerale de la Borsec, repartizarea şi încasarea impozitelor, încartiruirea şi întreţinerea armatei, repararea şi întreţinerea drumurilor, organizarea pazei graniţei cu Moldova, întreţinerea şi funcţionarea oficiilor vamale, organizarea cordonului sanitar, relaţiile dintre nobili şi iobagi, fuga iobagilor în Moldova unde sperau să scape de dubla exploatare la care erau supuşi.

În continuare, autorul creionează un sugestiv tablou al situaţiei sociale şi mai ales politice din Transilvania în perioada absolutismului austriac (1849—1861), prezentînd istoricul instituţiilor care au funcţionat în această perioadă în Transilvania, după care bazîndu-se pe o bogată bibliografie, autorul prezintă istoricul celor două Comitate, respectiv judeţe, Ciuc şi Odorhei care s-au constituit pe teritoriul fostelor scaune Ciuc, Giurgeu, Caşin şi Odorhei în baza Legii XXXIII din 1876. Se urmăreşte, folosindu-se surse de arhivă, precum şi publicaţiile vremii, evoluţia acestor două instituţii pînă la aplicarea Legii nr. 5 din 8 septembrie 1950, privind raionarea administrativ economică a teritoriului Republicii Populare Române, scoţîndu-se în evidenţă rolul celor două instituţii în organizarea şi administrarea teritoriului de competenţă, integrarea acestor străvechi meleaguri româneşti în România Mare creată în urma istoricului act de la 1 Decembrie 1918.

Pentru cunoaşterea mai aprofundată a tradiţiilor industriale harghitene, se remarcă prezentările fondurilor economice deţinute de Filiala Arhivelor Statului judeţul Harghita dintre care amintim Întreprinderea Minieră Bălan, care este atestată documentar la începutul secolului al XIX-lea, Uzinele de Fier Vlăhiţa care continuă tradiţia exploatării şi prelucrării minereului de fier de pe Valea Homorodului Mic, atestată documentar încă din anul 1591, dar care datează încă de pe vremea dacilor [3].

Dată fiind abundenţa „aurului verde" în această zonă a ţării, a dus la solicitarea unor cantităţi, tot mai mari de cherestea, care era transportată pe Mureş sub formă de plute, fiind folosită la diverse construcţii din Transilvania. În perioada interbelică versanţii Văii Mureşului erau înzestraţi cu fabrici de cherestea. Arhiva unora dintre acestea a ajuns în depozitele filialei, furnizînd date privind numărul muncitorilor, cuantumul salariilor, gradul de dotare a fabricilor, producţia acestora [4].

Dintre fondurile agricole se remarcă Composesoratele din fostele judeţe Ciuc şi Odorhei care sînt în termeni juridici, o formă de proprietate comună, în cadrul comunitar indivizibil a terenurilor agricole (teren arabil, păduri, păşuni, fîneţe).

Un capitol aparte al lucrării îl prezintă istoricul unor instituţii de învăţămînt de grad mediu atestate documentar încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Liceul „Dr. Petru Groza" din Odorheiu Secuiesc este cea mai veche instituţie de învăţămînt mediu din judeţul Harghita (atestat la 1593) alături de care se remarcă Colegiul reformat din aceeaşi localitate astăzi prestigiosul liceu pedagogic (atestat la 1670) precum şi Liceul de matematică-fizică din Miercurea Ciuc, instituţie cu vechi tradiţii culturale, înfiinţată pe lîngă Mănăstirea franciscană din Şumuleu-Ciuc, în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Trebuie arătat faptul că acestei mănăstiri, voievodul Transilvaniei Iancu de Hunedoara îi acordă privilegii la 1442, în urma victoriei obţinute asupra turcilor la Sîntimbru-Mureş.

De anii de început ai acestei instituţii de învăţămînt este legat şi numele lui Ioan Căianu-Valahul (1629—1687) renumit om de cultură de origine română, de formaţie enciclopedică, fiind în acelaşi timp arhitect, compozitor, istoric, etnograf, botanist, organist, constructor de orgi, tipograf.

În continuare sînt prezentate istoricul instituţiei şi al arhivei create de către cele două Regimente de graniţă, Nr. 1 Infanterie cu sediul la Miercurea Ciuc şi 1 Cavalerie cu sediul la Sfîntu-Gheorghe, precum şi fondurile judecătoreşti deţinute de filială.

O remarcă aparte trebuie să facem referitor la importanţa deosebită a Colecţiilor arhivistice, care oferă un deosebit de bogat material documentar cercetării istorice de astăzi.

Astfel „Colecţia Achiziţii şi donaţii" conţine o serie de documente provenind de la personalităţi de seamă ale istoriei şi culturii româneşti, dintre care se remarcă scrisoarea dr. Ioan Raţiu din 18 iulie 1890 adresată sătenilor din Subcetate-Mureş, tabelul cu profesorii şcolii primare româneşti din Blaj întocmit de directorul acesteia, Gheorghe Şincai la 11 septembrie 1792 [6], catalogul elevilor Gimnaziului din Blaj care au urmat cursurile de filozofie în anul şcolar 1834—1835 semnat de profesorii Timotei Cipariu, Nicolae Marcu şi Ion Rus [7], precum şi cele 9 scrisori din perioada 1901—1918 adresate de scriitorul Alexandru Vlahuţă profesorului universitar din Iaşi, Paul Bujor [8].

Colecţia de documente a Muzeului din Odorheiu Secuiesc, reflectă activităţile breslelor care au funcţionat în ţinutul Odorhei, aducînd date importante privind istoria economică a meleagurilor harghitene, legăturile economice statornicite între cele trei ţări române.

Colecţia registrelor parohiale de stare civilă păstrată de filială, constituie o valoroasă sursă de demografie istorică, iar cea a Tabelelor de impunere din perioada 1818—1848 oferă un tablou sugestiv al situaţiei social-economice a meleagurilor harghitene premergătoare revoluţiei de la 1848—1849 din Transilvania. Colecţiile de sigilii precum şi de hărţi şi atlase completează baza documentară a filialei cu date interesante.

Colecţia ,,Liviu Moldovan'' constituită în anul bicentenarului răscoalei lui Horea, conţine informaţii valoroase privind starea de spirit a populaţiei scaunelor Ciuc, Giurgeu, Caşin şi Odorhei în anul răscoalei.

Îndrumătorul în Arhivele Statului judeţul Harghita mai cuprinde rezumate în limbile franceză, engleză şi germană, o listă a prescurtărilor precum şi un deosebit de util Indice de nume şi de locuri.

Punînd la îndemîna cercetării ştiinţifice acest util şi important ghid, slujitorii arhivelor de astăzi aduc prin această valoroasă contribuţie ştiinţifică omagiul lor celor care prin strădanie şi migală au adunat şi păstrat de-a lungul secolelor mărturii documentare ale zbuciumatei noastre istorii.

NOTE

[1] D.G.A.S. Publicaţiile Arhivelor Statului, 2, 1978—1985, Bibliografie analitică, Bucureşti, 1987, p. 47

[2] Vezi pe larg la Liviu Boar, *Ecoul evenimentelor revoluţionare româneşti din anul 1821 în Scaunele secuieşti Ciuc şi Giurgeu* în „Revista Arhivelor", anul LVIII, vol. XLVIII, 1981, nr. 2, p. 189—190

[3] Liviu Boar *Îndrumător în Arhivele Statului judeţul Harghita* Bucureşti, 1988, p. 70

[4] *Ibidem*, p. 77

[5] *Ibidem*, p. 131

[6] *Ibidem*, p. 138

[7] *Ibidem*, p. 140

[8] *Ibidem*, p. 136

Amuliu Cheţa

A. S. AVETIAN, *Russko-ghermanskie diplomaticeskie otnoşeniia nakanune pervoi mirovoi voinî 1910—1914*, Nauka, Moskva, 1985, 285 p.

Lucrarea *Relaţiile diplomatice ruso-germane în ajunul primului război mondial 1910—1914* a istoricului sovietic A. S. Avetian, apărută în 1985 sub egida Institutului de istoria U.R.S.S. al Academiei de ştiinţe a U.R.S.S., analizează istoria relaţiilor diplomatice ruso-germane din ajunul primului război mondial, în legătură cu cele mai importante evenimente din Balcani, Orientul Apropiat şi Africa de Nord.

Lucrarea are o introducere, 7 capitole, o încheiere şi note.

În *Introducere* (p. 3—25), autorul arată motivele care l-au determinat să-şi aleagă ca temă a lucrării sale relaţiile diplomatice ruso-germane dintre anii 1910—1914, formulează sarcinile lucrării şi face o prezentare critică a izvoarelor şi lucrărilor pe care le-a consultat pentru scrierea cărţii sale. El precizează că în literatura istorică sovietică nu există o altă lucrare specială închinată relaţiilor diplomatice ruso-germane din ajunul primului război mondial, a căror cercetare permite urmărirea unuia dintre canalele principale ale pregătirii primului război mondial. Sarcinile lucrării sînt formulate în felul următor : a cerceta relaţiile diplomatice ruso-germane în legătură cu evenimentele fundamentale de pe arena internaţională în anii 1910—1914 ; a arăta rolul şi locul acestor relaţii în pregătirea diplomatică a primului război mondial ; a analiza contradicţiile dintre Rusia şi Germania în Orientul Apropiat şi Mijlociu şi în Balcani ; a dezvălui legătura dintre relaţiile diplomatice ruso-germane şi ruso-austriece în cadrul politicii balcanice a acestor puteri. A. S. Avetian subliniază că a pus la baza lucrării sale, în primul rînd, lucrările lui V. I. Lenin, care dau cheia pentru studierea şi înţelegerea esenţei imperialismului, a problemelor politicii internaţionale, a pregătirii războiului. Principalele izvoare folosite de autor pentru scrierea lucrării pe care o recenzăm au fost : arhivele sovietice (Arhiva politicii externe a Rusiei, Arhiva centrală de stat militar — istorică, Arhiva centrală de stat a Revoluţiei din Octombrie

etc.), culegerile de documente diplomatice referitoare la perioada analizată publicate în limba rusă şi în alte limbi (*Mejdunarodniie otnoşenia v epohu imperializma*, *Die grosse Politik der europäischen Kabinette, 1871—1914 etc.*), literatura memorialistică (memoriile ministrului de externe rus S. D. Sazonov, ale diplomatului rus V. P. Izvolski, ale ministrului de război rus V. A. Suhomlinov, ale cancelarului german Bethman-Holweg, ale secretarului de stat Jagow, ale generalului Liman von Sanders, şeful misiunii militare germane în Turcia, ale diplomatului german K. Riezler, ale şefului statului major general al armatei austro-ungare Konrad von Hötzendorf, ale ministrului de externe britanic E. Grey etc.).Pentru elaborarea cărţii sale, autorul a consultat numeroase lucrări ale istoricilor sovietici (A. M. Zaioncikovski, M. N. Pokrovski, A. A. Mogliilevici, M. E. Airapetian, F. I. Notovici, I. I. Kublaşvili, V. M. Hvostov, K. I. Dovîkin, P. N. Efremov, K. B. Vinogradov, I. S. Galkin, V.A. Jebokriţki, I. A. Pisarev, I. A. Astefiev, A. L. Narociniţki), ale istoricilor din R.D.G. (A. Schreiner, W. Bartel, F. Klein, W. Gutsche, L. Rathmann, H. Lemke etc.), ale istoricilor germani (E. Reventlow, E. Brandenburg, H. Oncken, H. Herzfeld, W. Mommsen, A. Hillgruber, K. D. Erdmann, W. Hallgarten, F. Fischer, D. Geyer), englezi (E. Gooch, Lidell Hart), pe care le analizează critic, relevîndu-le meritele şi lipsurile.

În cap. I, *Unele aspecte ale istoriei relaţiilor ruso-germane la începutul sec. XX şi pregătirea ambelor puteri pentru războiul mondial* (p. 26-45), autorul analizează implicaţiile pregătirii de război a Germaniei şi a Rusiei asupra evoluţiei relaţiilor ruso-germane la începutul sec. XX. Cursa înarmărilor, care s-a accelerat în acea perioadă în ambele ţări, alături de unele situaţii conflictuale, ca criza bosniacă din 1909, s-a răsfrînt negativ asupra relaţiilor dintre Rusia şi Germania, care s-au înrăutăţit tot mai mult, deşi atît în Germania cît şi în Rusia au existat, în acel timp, grupări care se pronunţau pentru apropiere şi relaţii strînse între cele două mari puteri.

În cap. II, *Relaţiile economice ruso-germane în ajunul primului război mondial* (p. 46—65), autorul prezintă o serie de date şi fapte care atestă pătrunderea tot mai puternică a capitalului german în economia rusă, îndeosebi în industrie şi bănci, în anii de dinaintea primului război mondial; de asemenea, analizează evoluţia relaţiilor comerciale ruso-germane în acea perioadă, insistînd asupra încheierii acordului comercial ruso-german din 1904 şi asupra consecinţelor sale negative pentru Rusia, fapt care a determinat cercurile conducătoare ruseşti să dezbată, începînd din anul 1911, problema revizuirii acestui acord şi să facă o serie de pregătiri pentru reviuirea relaţiilor comerciale ruso-germane în general. După părerea noastră, acest capitol putea să lipsească din lucrare, avînd în vedere că ea este dedicată numai relaţiilor diplomatice ruso-germane şi că, după cum remarcă însuşi autorul, tensiunea din relaţiile comerciale ruso-germane s-a reflectat foarte slab în corespondenţa şi tratativele diplomatice.

În cap. III, *Relaţiile diplomatice ruso-germane în anii 1910—1911 şi evenimentele politice de pe arena internaţională* (p. 66—100), autorul acordă o mare atenţie, în prima parte, istoriei acordului de la Potsdam, înfăţişînd pe larg tratativele diplomatice începute, în noiembrie 1910, la Potsdam, de Bethman-Holweg şi secretarul de stat Kiderlen cu Sazonov şi continuate în lunile următoare de diplomaţii celor două ţări, ecoul acestor tratative în presa rusă, germană, franceză şi engleză, semnarea acordului ruso-german în august 1911, reacţia pe care a provocat-o acest acord în cercurile conducătoare şi în presa din Rusia, Germania, Franţa şi Anglia. A. S. Avetian apreciază că istoria semnării acordului de la Potsdam a fost o etapă importantă în evoluţia relaţiilor ruso-germane în ajunul primului război mondial. În mai puţin de un an s-a produs o evoluţie însemnată, de la încercarea de a aduce schimbări în componenţa blocurilor puterilor imperialiste la un acord de o importanţă relativ limitată. Diplomaţia germană a încercat, în timpul întîlnirii de la Potsdam şi în următoarele luni, să dea o lovitură verigii anglo-ruse a Triplei Înţelegeri. Dar refuzul Rusiei de a semna un acord politic general cu Germania a dat o lovitură puternică planurilor germane. La Wilhelmstrasse s-a înţeles că „atragerea" Rusiei este o idee nerealistă. Neîndoielnic, seriosul insucces a adus mai multe daune Germaniei decît cîştigurile căpătate de la acordul ruso-german. În partea a doua a acestui capitol, autorul se ocupă de criza marocană din anul 1911 şi expune poziţia Rusiei faţă de ea. Subliniind că această criză a fost una din cele mai importante etape pe calea spre primul război mondial, el conchide că evenimentele din anul 1911 arată că ţările Triplei Înţelegeri au acţionat mai mult sau mai puţin unite, că diplomaţia rusă s-a străduit să stingă conflictul marocan, avînd în vedere şi faptul că în timpul lui se desfăşurau tratativele ruso-germane asupra problemelor Orientului Apropiat şi Mijlociu, şi să întreţină relaţii de bună vecinătate cu Germania, stînd însă în cursul luptei diplomatice franco-germane alături de Franţa şi Anglia.

În cap. IV, *Războiul italo-turc şi relaţiile ruso-germane* (p. 101—131), autorul prezintă, în prima parte, mersul acţiunilor militare şi politica marilor puteri în prima etapă a războiului (sept. 1911 — mart. 1912), iar în partea a doua expune poziţia diplomaţiei marilor puteri în a doua etapă a războiului (aprilie-octombrie 1912). După cum conchide el, în timpul războiului italo-turc din anii 1911—1912, care a ascuţit contradicţiile interimperialiste în Africa de Nord şi în

Orientul Apropiat, Rusia şi Germania s-au străduit să localizeze conflictul militar, pornind de la propriile lor calcule. Diplomaţia rusă şi cea germană au făcut un joc complicat pentru ca, folosind războiul italo-turc, să slăbească grupările de puteri opuse. În acelaşi timp, Petersburgul şi Berlinul au căutat să folosească complicaţiile apărute pentru întărirea poziţiilor lor în Orientul Apropiat. Un eveniment important în relaţiile ruso-germane din anul 1912 a fost întîlnirea celor doi împăraţi, la care nu s-a manifestat dorinţa deschisă de a aduce schimbări în raportul de forţe existent pe arena internaţională.

În cap. V, *Criza balcanică (1911—1912) şi politica Rusiei şi a Germaniei* (p. 132—165), autorul examinează liniile principale ale dezvoltării evenimentelor în Balcani după criza bosniacă, politica Rusiei, Germaniei şi a celorlalte mari puteri europene in afacerile balcanice. El trage concluzia că lupta de eliberare a popoarelor din Balcani a fost urmărită cu mare atenţie de puterile imperialiste, care doreau s-o folosească în propriile lor interese. Rusia s-a străduit să o limiteze la cadrul antiturc, să-şi întărească poziţiile sale în Balcani, a sprijinit statele balcanice in lupta pentru reforme, dar nu a vrut să permită dezlănţuirea războiului. Germania şi Austro-Ungaria s-au ridicat împotriva luptei de eliberare a popoarelor balcanice, căci ea submina poziţiile lor în peninsulă, şi au apărat politica Turciei, considerînd suficiente cele mai superficiale reforme.

În cap. VI, *Războaiele balcanice din anii 1912—1913. Politica Rusiei şi a Germaniei* (p. 166—218), autorul abordează următoarele probleme : începutul primului război balcanic şi politica marilor puteri ; conflictul austro-sîrb ; conferinţa de la Londra a ambasadorilor, mersul războiului şi situaţia internaţională la sfîrşitul anului 1912 şi începutul anului 1913 : măsurile de mobilizare militară din Austro-Ungaria, Germania şi Rusia ; diplomaţia marilor puteri şi încheierea primul război balcanic ; al doilea război balcanic. În încheiere, el arată că in cursul războaielor balcanice s-au manifestat contradicţiile ruso-austriece, Germania a sprijinit alianţa sa în problemele cardinale ale politicii balcanice, s-au intensificat pregătirile de război ale marilor puteri, cercurile conducătoare ale Germaniei au acordat o mare atenţie problemelor Orientului Apropiat, începind să „curteze" intensiv Turcia.

În cap. VII, *Incordarea relaţiilor ruso-germane în a doua jumătate a anului 1913 — prima jumătate a anului 1914* (p. 219 — 245), autorul urmăreşte evoluţia relaţiilor ruso-germane în preajma primului război mondial, în strînsă legătură cu problemele politicii celor două mari puteri în Orientul Apropiat şi cu polemica din presa germană şi rusă din lunile februarie — mai 1914. El dezvăluie cauzele inrăutăţirii relaţiilor ruso-germane în această vreme : contradicţiile ruso-germane in problema strîmtorilor, puternica nemulţumire provocată in cercurile guvernante ruse de trimiterea în Turcia a misiunii militare germane în frunte cu generalul Liman von Sanders, articolele antiruse apărute în presa germană şi articolele antigermane apărute în presa rusă.

În *Încheiere* (p. 246—249), autorul trage concluziile generale privind evoluţia relaţiilor ruso-germane intre anii 1910—1914. El arată că în problemele principale ale luptei diplomatice din ajunul primului război mondial, Germania a refuzat să sprijine Rusia sau a provocat-o la paşi pripiţi, îndeosebi în timpul războaielor balcanice. La Wilhelmstrasse au găsit un ecou pozitiv acele variante ale reglementării problemelor care erau neavantajoase Rusiei sau îi dădeau un cîştig minimal. S-a manifestat şi o divergenţă a intereselor Rusiei şi Germaniei, in primul rind în Orientul Apropiat. Un exemplu clar al acestui fapt este conflictul diplomatic în legătură cu misiunea militară germană a lui Liman von Sanders. În perioada analizată a existat o strînsă legătură între relaţiile ruso-austriece şi ruso-germane, indeosebi in problemele balcanice, in care Germania a stat de partea Austro-Ungariei. Autorul periodizează evoluţia relaţiilor ruso-germane intre anii 1910—1914 in 4 etape : prima, legată de istoria acordului de la Potsdam ; a doua, din timpul crizei marocane, a războiului italo-turc şi a situaţiei de criză din Balcani ; a treia, din timpul războaielor balcanice ; a patra, de la încheierea războaielor balcanice pînă la izbucnirea primului război mondial. El caracterizează pe scurt relaţiile ruso-germane in fiecare dintre aceste etape, in strînsă legătură cu principalele probleme ale luptei interimperialiste din ajunul primului război mondial.

După părerea noastră, cartea *Relaţiile diplomatice ruso-germane în ajunul primului război mondial (1910—1914)* a istoricului sovietic A. S. Avetian este o lucrare valoroasă, care reuşeşte — pe baza unui mare număr de documente diplomatice inedite şi publicate precum şi a altor lucrări, interpretate critic, cu ajutorul metodei ştiinţifice materialist-istorice — să prezinte, pentru prima oară, evoluţia relaţiilor diplomatice ruso-germane în anii 1910—1914 in toată complexitatea lor, în strînsă legătură cu principalele evenimente internaţionale din ajunul primului război mondial.

Gheorghe Paşcalău

PIERRE CHAUNU, *La civilisation de l'Europe classique*, Edit. Arthaud, Paris, 1985, 511 p.

Tema recentei cărţi a lui Pierre Chaunu ar putea induce în eroare determinînd o apropiere de o lucrare a aceluiaşi autor, tradusă în limba română sub numele „*Civilizația Europei în secolul luminilor*", 2 vol., Editura Minerva, Bucureşti, 1985. În fond, pentru lectorul atent nu poate fi o confuzie căci ultima a fost scrisă de Pierre Chaunu, după propria-i mărturisire, în perioada 1957—1964, cînd a lucrat cu patimă, fiind marcat de suferința provocată de boala și sfîrșitul tragic al fiului său favorit. În cazul de față ne referim exclusiv la recenta *La civilisation de l'Europe classique*, Editura Arthaud, Paris, 1985. În cuvîntul introductiv, justificativ, al autorului, sugestiv intitulat „vingt annes après" se arată limpede că scrierea de care ne ocupăm nu este o reluare a celei apărute in 1964. Autorul are dreptate căci în noua carte apărută într-un singur volum au fost schimbate o ser e de formulări şi de concluzii. O altă modificare, poate puţin binevenită, constă în suprimarea totală a ilustr..ţiei. În fine, urmărirea în paralel a bibliografiei indicată în lucrarea publicată în 1964 și in cea discutată acum, arată clar, odată în plus că afirmația autorului este îndreptăţită. În cartea actuală, bibliografia este mai amplă, adusă la zi și problematizată. Discutarea acestui aspect impune însă două observaţii critice. Bibliografia este orientată în special spre Europa apuseană, problemele răsăritului și sud-estului continentului fiind de multe ori expediate rapid. Este o situație care ne îndeamnă să precizăm că Pierre Chaunu s-a preocupat de problematica Europei apusene, noţiune prin care înțelege aria dominată de biserica catolică, estul și sud-estul continentului fiind atinse tangențial. În acest caz, probabil, ar fi fost mai indicat titlul „La civilisation de l'Occident classique". Ni s-a impus această constatare prin text, deși Pierre Chaunu a făcut eforturi să tragă unele concluzii generale pentru tot continentul. În mod indiscutabil, și-a atins ţelul numai cînd a discutat problemele vieţii religioase şi cele demo-medicale, domenii în care este un reputat specialist. Altă observaţie critică referitoare la bibliografie o constituie carențele de informare. Un exemplu concret este dat de harta „L'Etat polonais au XVIIe-siècle (d'après R. Portal : *Les Slaves*, unde Țara Moldovei figurează ca parte a Poloniei în secolul al XVII-lea. Pe de o parte este vina lui Chaunu că nu s-a informat atent limitîndu-se la cartea lui R. Portal, pe de alta, a istoricilor români că nu au făcut să circule mai intens *Atlasul istoric al României*, eventual in versiuni în limbi de circulaţie. Probabil, dacă ar fi cunoscut această lucrare, reputatul Chaunu, nu ar fi publicat o hartă eronată.

Făcind parte, oarecum, din grupul emulilor lui Fernand Braudel, Pierre Chaunu a privit noţiunea de civilizaţie în spiritul în care a definit-o acesta prin „La civilisation materielle, économic et capitalisme XVe—XVIIIe siècle", 3 vol. , Armand Colin, Paris, 1979. Ca atare a accentuat necesitatea cercetării interdisciplinare pentru studierea în prim plan a relației geografie-istoric, om-mediu, demografic-medicină, urmate de problemele subsidiare : rolul statelor, nașterea gîndirii noi în vechiul regim, ocupaţii etc.

Socotind Europa o unitate geografică de la Oceanul Atlantic pînă la Munţii Urali, autorul încearcă pentru tot spațiul să determine relaţia dintre mediu și om. Rapid, însă, conchide că în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, Europa a dobîndit trăsăturile sale clasice, definitorii, a ajuns în fruntea lumii, iar ea a fost dominată de partea sa occidentală. Ideea este redată în mod convingător în capitolul sugestiv numit *La fin de l'explosion planetaire*. În el se urmărește expansiunea europenilor din bazinul vestic al Mării Mediterane în întreaga lume, ea fiind marcată de succese notabile de la o jumătate de secol la alta. De remarcat este puţin cunoscuta încercare de creștinare a misionarului iezuit Ricci în 1601, în China. Tentativa lui, începută sub auguri favorabili, a fost compromisă în anul 1610 de dominicani, care au deschis seria conflictelor dogmatice, rău primite de chinezi. Expansiunea europenilor occidentali este urmărită apoi în America spaniolă, mult studiată de Chaunu. În jurul anului 1600 acolo trăiau 120.000 albi, 150 000 indieni amerid eni și 14.000 negri. La aceeași dată, în Brazilia, cea mai mare țară a Americii Latine, locuiau 57.000 oameni, dintre care 25.000 erau albi. Cifrele sînt grăitoare de la sine pentru forța demografică a europenilor.

Această situaţie se explică prin condiţiile apărute în Europa occidentală în a doua parte a veacului al XVI-lea : decăderea forțelor otomanilor care nu au mai presat asupra Mării Mediterane apusene și stabilirea unei păci relative. Astfel, la îngemănarea secolelor al XVI-lea și al XVII-lea Europa apuseană a cunoscut o culme din punctul de vedere al sporului demografic. Italia avea atunci 44 locuitori/km², Franţa, 34 locuitori/km², Peninsula Iberică 14 locuitori/km² etc. În același moment, Franța, Anglia, Germania însumau circa 40 milioane locuitori, cifră impresionantă. După J. K. Belloch, poate cel mai serios cercetător în materie, în Italia, ţara model pentru Europa apuseană — curba demografică a pornit ascendent din 1550 — 11. 591. 000 locuitori, spre 1600 — 13.272.000 locuitori, pentru a descrește în 1650—11. 643. 000 locuitori și a reurca după 1700.

Datele oferite de actele vremii sînt de multe ori contradictorii, ca atare discutabile şi îndoielnice. Pornind de la această constatare, Robert Mandrou a cerut îndreptăţit reevaluarea cifrelor. Cu toate acestea, concluziile generale nu se schimbă, dar pentru secolele discutate, după mentalitatea oamenilor, pot fi date numele propuse de Chaunu : secolul al XVI-lea antistatistic, secolul al XVII-lea prestatistic, secolul al XVIII-lea protostatistic. Aşadar, causticul istoric francez nu găseşte atunci un loc pentru statistică căci ea nu exista, oricît ar căuta-o optimiştii.

În vederea stabilirii unor cifre acceptabile pentru cei care locuiau în Europa clasică, se impune să se acorde un rol mai mare arheologiei rurale şi aerofotogrametriei. În mod cert, astfel se vor compensa multe din lacunele create de relativitatea cifrelor.

Chiar în condiţiile acestea, de pionierat în domeniul cercetării în demografia istorică, s-au putut preciza unele concluzii generale, cu caracter sigur. În secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, cifra medie a natalităţii era de 15% în timp ce aceea a mortalităţii de 12%, diferenţa dintre ele arătînd un progres demografic de 3%.

Privind naşterile din medii sociale deosebite se remarcă uşor că bogaţii aveau copii mai numeroşi ca săracii. După aprecierea sovieticului V. K. Jaţimirski [1], aceasta este o regulă nescrisă a vechiului regim.

În Europa clasică actele au înregistrat provenienţa copiilor : fie din căsătorii legitime, fie din legături nelegalizate. În pofida presupunerilor ipotetice, în Franţa, din prima categorie proveneau circa 98% din noii născuţi. Procentul a fost stabilit cu oarecare precizie căci izvoarele se arată foarte darnice în blamarea fetelor vinovate. În general, acestea din urmă, fie greşesc în satul lor şi sînt apoi obligate să plece spre oraş, fie provin din categoria servitoarelor care păcătuiesc de cele mai multe ori cu stăpînii.

Numărul mare al căsătoriilor, absenţa aproape totală a celibatului la femei se explică şi prin intervenţia bisericii. Al doilea aspect rezultă şi din ,,laicizarea'' căsătoriei datorită apropierii partenerilor înainte de sacralizarea actului şi prin eliminarea practică a logodnei. Dacă se urmăresc actele notariale se constată că între 1739—1748, în cazul a 89,4% din căsătorii erau logodne formale, încheiate cu 3 zile înainte de oficierea actului religios, iar între 1757—1767, 61,2% din logodne au avut loc în ajun. De multe ori, căsătoriile au fost grăbite pentru a nu fi oprite de posturile religioase ori de muncile cîmpului, piedici deosebit de serioase.

Vîrsta medie la căsătorie era în Franţa, pentru femei, de 18 ani, iar pentru bărbaţi de 20 de ani. Arhivele arată că stabilirea acestor medii nu implică îndepărtarea cazurilor cînd între soţi erau mari deosebiri de vîrstă. Dar cum extravaganţele nu constituie regula generală, s-a cercetat fertilitatea în cazul nupţialităţii normale.

În ceea ce priveşte natalitatea, ea a fost relativ mare în secolul al XVII-lea şi în prima jumătate a secolului a XVIII-lea, circa 8 copii la o familie. Cifra ridicată se explică, în special, prin tinereţea şi vigoarea femeilor la căsătorie, naşterile peste 40 de ani fiind un fenomen excepţional. În aceste condiţii, între 1620 şi 1750 populaţia Europei apusene clasice a crescut cu 30—40% părînd să indice o oarecare suprapopulare pentru oamenii vremii, un ritm lent pentru istoricii şi demografii contemporani.

Ce a determinat sporul considerat minim de Pierre Chaunu? Se dă un răspuns chiar de el, prin prisma studiilor lui Pierre Goubert care a creionat o schiţă sumbră a Europei apusene clasice cînd a demonstrat că mortalitatea infantilă, ca şi cea a maturilor atingea procente îngrijorătoare.

Epidemiile au lovit o populaţie rău apărată de lipsa de higienă şi de o alimentaţie nu insuficientă, ci rău dozată. Pierre Chaunu, analizînd modul în care se hrăneau oamenii din Europa clasică, ajunge la concluzia temerară că de atunci pînă astăzi, medicina nu a progresat prea mult. Argumentul său este simplu : nici un om nu a murit atunci de slăbiciune din cauza inaniţiei, se murea atunci în mediul rural la 60 de ani, vîrstă medie, şi astăzi în acelaşi mediu, oamenii se sting la aceeaşi etate.

Pe fondul slăbiciunii creat de murdărie şi de haos în alimentaţie s-au manifestat variola, rujeola, febra tifoidă, febra militară, malaria. Variola s-a dovedit extrem de periculoasă lovindu-l chiar pe regele Louis XV, victimă a murdăriei şi vieţii sexuale prea libere din propriul său anturaj. Malaria, la rîndul ei, era răspîndită în zonele mlăştinoase unde constituia spaima colectivităţilor. Un exemplu cunoscut al efectelor ei devastatoare este Cesare Borgia, la moartea părintelui său a fost ţintuit de malarie, pierzînd lupta pentru tron.

Dar curînd, în lungul secolului al XVIII-lea, Europa apuseană clasică va obţine victorii împotriva acestor epidemii. Notabil a fost succesul lui Jenner, care, chiar în zorii secolului luminilor, a descoperit vaccinul capabil să blocheze variola. A fost o metodă deosebită de aceea preconizată de medicul Iacob Pyllarino din Bucureşti în aceeaşi epocă, dar necunoscută lui Chaunu, deşi fusese comunicată prin cărţi tipărite în lumea anglo-saxonă.

Paralel cu aceste flageluri, Europa apuseană era terorizată de două epidemii tipice evului mediu, dar aproape biruite, lepra şi ciuma. Cunoştinţele despre lepră nu au progresat prea

mult între secolele XII—XIII cînd molima a venit din zonele Asiei anterioare prin cruciaţi şi secolul al XVII-lea. O dovadă peremptorie a adus-o dr. Charles Petauraud care a demonstrat că între descrierea leprei făcută de Vincent de Beauvais în secolul al XIII-lea şi cea din tratatul editat de Douai în 1624, practic nu sînt deosebiri. Boala şi manifestările ei bine cunoscute din secolul al XIII-lea au permis Europei apusene să se apere acoperindu-se de o reţea de spitale şi leprozerii. Faptul că simptomatologia leprei era bine cunoscută se vădeşte şi prin ascunderea în leprozerii a unor falşi leproşi, marginalizaţi care găseau acolo adăpost şi hrană. Înţelegînd situaţia, văzînd că după descoperirea bacilului leprei de către Hansen, ea nu mai prezenta o primejdie de neînlăturat, autorităţile şi-au pus problema să cureţe leprozeriile de falşii leproşi şi chiar să le desfiinţeze. Operaţia s-a desfăşurat într-o manieră dură, dar cu succes, în special în Franţa lui Richelieu. A dispărut astfel un membru aparte al societăţii medievale : leprosul marginalizat.

Aprecierea anului 1620 ca sfîrşit al leprei este un caz fericit căci pentru celălalt mare flagel, pentru ciumă, nu s-a putut stabili un moment terminus venită din sud, pe mare, prin porturile italiene ori spaniole, din est, prin cîmpiile ruseşti, ciuma a izbucnit şi reizbucnit cînd nimeni nu se aştepta. Pierre Chaunu, asemeni lui Fernand Braudel arată că ea revine în forme reînoite, necunoscute medicilor şi ca atare pustiitoare. J. K. Belloch a calculat că în Europa clasică ciuma a provocat circa 14% din totalul pierderilor omeneşti în secolul al XVIII-lea, trei mari epidemii au determinat, numai în Peninsula Iberică, pieirea a 1,2 miloane suflete.

Unii oameni ai epocii au privit cu optimism situaţia. Astfel, marquis de Chasteleux a socotit că în 1775 populaţia Europei era refăcută după loviturile primite de la răvăşitoarea ciumă din 1720. Voltaire i-a răspuns imediat maliţios şi ironic. „Qui, par les voisine". Părintele iluminismului a avut dreptate căci de Chasteleux s-a referit numai la oraşe unde populaţia dispărută era înlocuită de cei imigraţi din sate.

Deoarece ciuma a lovit fără să aleagă — bogaţi şi săraci, orăşeni şi săteni, clerici şi laici — societatea Europei apusene a fost nevoită să recurgă la mijloace de autoapărare. S-a creat o reţea de carantine, de puncte de control ale ciumaţilor şi purtătorilor virusului, o adevărată „cruce roşie", „avant la lettre". Ea a dat roade căci de la mijlocul secolului al XVIII-lea Franţa, Olanda şi Anglia au fost ferite de ciumă. Punînd astfel problema, Chaunu merge mai departe decît Braudel care a privit propagarea epidemiei ca pe un duh rău, deasupra voinţei oamenilor, punînd dispariţia ciumei numai în legătură cu factorii ecologici şi biologici : distrugerea şobolanului mic, negru, purtător al ciumei, de marele cenuşiu scandinav.

În fine, Chaunu mai leagă sporul demografic din ultimii ani ai Europei clasice, epocă de criză, de cauze provocate de om : Reforma, întreruperile de sarcini, celibatul călugărilor. Împotriva lor s-a luptat de către societate prin diverse mijloace, folosindu-se chiar şi alianţa cu instituţia eclesiastică. Dar, atunci, conchide Pierre Chaunu, spaima provocată de criză a fost atît de mare încît, întîi în Franţa, apoi în restul apusului continentului s-a născut un premaltusianism. Este o concluzie sumbră a istoricului francez, dar din păcate sprijinită de date care arată că de la finele vechiului regim, în apus s-a exercitat un control deliberat al naşterilor, reliefînd, în special, aspectele demografice. Nu putem încheia fără a afirma, încă o dată, că lucrarea oferită de Pierre Chaunu rămîne, în ansamblu, ca o scriere de referinţă în domeniul istoriei civilizaţiei.

Radu-Ştefan Ciobanu

Rapport, Commission International de Démographie Historique, Viena, 1965.

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Valoarea temporală a informației cartografice.

Geneza orașului medieval în viziunea istoriografiei românești.

Învățămîntul preuniversitar în Evul mediu.

Mișcarea comunală în Europa apuseană (secolele X–XIII).

Rolul factorului demografic în Spania secolului de aur.

Independența Americii Latine, marile puteri europene și S.U.A.

Nicolae Iorga și Revoluția franceză

Impactul Revoluției franceze asupra lumii hispano-americane.

Considerații privind cauzele prăbușirii Veneției.

Problemele învățămîntului în parlamentul român. Pe marginea criticii reformelor școlare a lui Take Ionescu.

Ecoul unor evenimente istorice românești în presa norvegiană.

Oamenii de știință și viața politică a României.

Aspecte privind comerțul exterior al României în ajunul primului război mondial.

Promovarea de către socialiștii români a idealului păcii la congresele internaționale.

Reacții în România față de atacarea Belgiei în 1914.

Legislația electorală în România după Marea Unire.

Poziția statelor europene față de războiul italo-etiopian văzută de diplomația S.U.A.

Opinii ale economiștilor români din perioada interbelică cu privire la încadrarea țării noastre în circuitul economic internațional.

Contribuția Biroului pentru servicii strategice al S.U.A. la victoria Națiunilor Unite.

Demografia istorică în lume la sfîrșit de mileniu.

RM ISSO 567–630

I. P. Informația, c. 2798

43 356

Lei 15